

Вищий навчальний заклад «Український католицький університет»

Факультет суспільних наук

назва факультету

Кафедра теорії права та прав людини

(повна назва кафедри)

Пояснювальна записка

до дипломного проекту (магістерської роботи)

магістр

(освітній ступінь)

на тему: «Імплементация стандартів ЄКПЛ у практиці Конституційного Суду
України»

Виконала:

студентка II курсу, групи СПЛ 18/М
Спеціальності 081 «Право»

(шифр і назва спеціальності)

Каня І.І.

(прізвище та ініціали)

Керівник Хилюк С.В.

(прізвище та ініціали)

Рецензент Білак М. В.

(прізвище та ініціали)

Львів – 2019 року

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК СКОРОЧЕНЬ	3
ВСТУП	4
РОЗДІЛ I. ЗАГАЛЬНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ	
ІМПЛЕМЕНТАЦІЇ СТАНДАРТІВ ЄКПЛ У ПРАКТИЦІ КС	7
1.1 Місце та значення Конвенції у правовій системі України	7
1.2 Стан дослідження імплементації стандартів ЄКПЛ у практиці КС в українській науковій літературі	15
1.3 Іноземний досвід імплементації стандартів ЄКПЛ органами конституційної юстиції держав-учасниць Ради Європи	21
ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ I.....	32
РОЗДІЛ II. ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ ІМПЛЕМЕНТАЦІЇ СТАНДАРТІВ	
ЄКПЛ У ПРАКТИЦІ КС	33
2.1 Систематизація практики КС та правова оцінка рішень, в яких застосовано конвенційні стандарти	33
2.1.1. Рішення, в яких не було використано конвенційні стандарти .	37
2.1.2. Рішення, які не містять прямих посилань на практику ЄСПЛ.	38
2.1.3. Рішення, які містять прямі посилання на практику ЄСПЛ	48
2.1.4. Рішення, які містять формальні посилання на практику ЄСПЛ, але змістовно суперечать їм	73
2.2 Загальна характеристика імплементації стандартів ЄКПЛ у практиці КС	81
ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ II	88
РОЗДІЛ III. ШЛЯХИ ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ	
ІМПЛЕМЕНТАЦІЇ СТАНДАРТІВ ЄКПЛ	89
ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ III.....	99
ВИСНОВКИ	100
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	103

ПЕРЕЛІК СКОРОЧЕНЬ

ВРУ – Верховна Рада України

ЄСПЛ, Суд – Європейський суд з прав людини

Конвенція, ЄКПЛ – Конвенція про захист прав людини та основоположних свобод

Конституція – Конституція України

КС – Конституційний Суд України, орган конституційного контролю, орган конституційної юстиції

КС Азербайджану – Конституційний Суд Азербайджану

КС РФ – Конституційний Суд Російської Федерації

КС Угорщини – Конституційний Суд Угорщини

КС Хорватії – Конституційний Суд Хорватії

ВСТУП

З моменту ратифікації Україною Конвенції пройшло понад двадцять років. За цей період в українській науковій літературі та правозастосовній практиці не припиняються дискусії щодо значення Конвенції для правової системи України, її природи й місця у системі джерел національного права. Попри здійснення відповідних законодавчих кроків, що були спрямовані на встановлення однозначних відповідей, одностайність з даного питання досі не досягнута. Такі розбіжності відображаються і в рішеннях КС.

Незважаючи на це, кількість рішень, у яких орган конституційного контролю звертається до конвенційних стандартів, поступово збільшується. І якщо у перші роки після ратифікації Україною Конвенції їх частка була неістотною, таке застосування вважалось радше «екзотичним», то протягом останніх років спостерігається позитивна тенденція їх збільшення. Таке поступове кількісне зростання посилянь на конвенційні стандарти вказує на необхідність вивчення якості такого застосування.

Також спостерігається збільшення впливу стандартів ЄКПЛ на правову систему загалом. Будучи одночасно «хранителем» Конституції та захисником прав і свобод людини, КС відіграє визначальну роль у забезпеченні верховенства права та прав людини, просуванні конвенційного механізму. Саме тому необхідно вивчити та проаналізувати, як ці два механізми поєднуються. Це дасть змогу визначити, де вони взаємодіють ефективно, а де конкурують та перешкоджають одне одному. Із запровадженням інституту конституційної скарги роль КС в узгодженні конвенційного та конституційного механізмів тільки зростає. Відсутність комплексного дослідження з даної проблематики також підтверджує актуальність обраної для магістерської роботи теми.

Для цілей цієї роботи під імплементацією¹ мається на увазі застосування КС стандартів ЄКПЛ у своїй практиці.

---

¹ *Примітка.* В авторефераті до дисертації Н.М. Раданович «Національна імплементація міжнародних договорів щодо прав людини: загальнотеоретичне дослідження (на матеріалах впровадження Конвенції про захист прав і основних свобод людини)» імплементацією названо діяльність державних органів із втілення в юридичну

Основною метою дослідження є проаналізувати вплив, значення та способи врахування КС конвенційних стандартів у здійсненні конституційного контролю.

Для досягнення цієї мети потрібно виконати такі завдання:

1) дослідити місце Конвенції в ієрархії джерел права, її значення для правової системи та співвідношення конвенційних стандартів та Конституції у національній правовій системі,;

2) систематизувати наукові напрацювання з даної тематики в українській науковій літературі;

3) вивчити та проаналізувати досвід імплементації конвенційних стандартів органами конституційної юстиції інших держав-учасниць Ради Європи;

4) проаналізувати рішення КС, систематизувати його підходи до застосування Конвенції та практики ЄСПЛ, виділити характерні риси такого застосування;

5) оцінити стан імплементації стандартів ЄКПЛ у практиці КС, окреслити подальші шляхи підвищення її ефективності.

Об'єктом дослідження є практика КС, а саме рішення органу конституційної юстиції за період 1997-2019 років. Предметом дослідження є врахування КС конвенційних стандартів у своїх рішеннях як форми їх включення у національний правопорядок.

У написанні магістерської роботи використовувались як загальнонаукові, так і спеціальні методи досліджень. Зокрема, до них належать: порівняльно-правовий метод (використаний для аналізу іноземного досвіду імплементації стандартів ЄКПЛ в окремих державах-учасницях Ради Європи); метод рахування (використаний для кількісної характеристики застосування КС конвенційних стандартів); метод індукції (використаний для становлення характерних рис імплементації конвенційних стандартів у практиці КС); метод правового

практику норм договорів у сфері захисту прав людини. Одним із імплементаційних напрямків є застосування норм Конвенції національними правозастосувальними органами.

модельовання (використаний для формулювання пропозицій законодавчих змін для підвищення ефективності імплементації стандартів ЄКПЛ) та інші.

При написанні магістерської роботи використовувались нормативні та доктринальні джерела. Нормативну основу дослідження склали міжнародно-правові та національно-правові джерела. Основними з них є Конвенція про захист прав людини та основоположних свобод, рішення ЄСПЛ, Конституція України, рішення КС, Закон України «Про Конституційний Суд України», рішення ЄСПЛ. Вивчені нормативні джерела окремих іноземних держав-учасниць Ради Європи.

Також проаналізовано наукові публікації з досліджуваної теми, а також з дотичної проблематики. Більшість таких праць становлять наукові статті. Окремі аспекти імплементації конвенційних стандартів у практиці КС досліджували М.Д. Савенко, В.М. Кампо, С.В. Шевчук, М.І. Козюбра, С.Г. Серьогіна, С.П. Рабінович, М.М. Гультай, В.П. Паліюк, М.В. Савчин, Н.М. Сергієнко та інші.

Магістерська робота є першим комплексним дослідженням, що містить змістовний аналіз рішень КС із застосуванням стандартів ЄКПЛ. У ній вперше виділено характерні риси такого застосування; окреслено шляхи подальшої імплементації КС конвенційних стандартів; сформульовано рекомендації для підвищення ефективності імплементації. Такі результати і становлять наукову новизну дослідження.

Магістерська робота складається зі вступу, трьох розділів, які вміщують п'ять підрозділів, висновків та списку використаних джерел. Основний текст роботи становить 102 сторінки.

Джерела використані станом на 1 грудня 2019 року.

РОЗДІЛ І.

ЗАГАЛЬНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ІМПЛЕМЕНТАЦІЇ СТАНДАРТІВ ЄСПЛ У ПРАКТИЦІ КС

1.1 Місце та значення Конвенції у правовій системі України

Конвенція становить фундамент унікальної європейської системи захисту прав людини, впливовість та ефективність якої визнається та слугує прикладом і для інших регіональних систем світу. Разом із практикою ЄСПЛ вона є орієнтиром фундаментальних правових цінностей, яких має дотримуватися сучасна демократична держава. Ратифікація Україною Конвенції та визнання юрисдикції ЄСПЛ ознаменувала істотний крок вперед у правовому розвитку та підвищенні гарантій прав людини у нашій державі, оскільки Україна взяла на себе нові зобов'язання у сфері захисту прав людини.

Для того, щоб визначити вплив конвенційних стандартів на практику КС, першочерговим завданням є з'ясування їх статусу у правовій системі. Оскільки не існує міжнародних норм, які б чітко визначали статус Конвенції у національному законодавстві, кожна договірна сторона обирає свій спосіб включення конвенційних стандартів у законодавство.² Визначення місця Конвенції та практики ЄСПЛ в системі джерел права України має важливе значення для ефективною реалізації конвенційних стандартів на національному рівні. Проблематичним є те, що досі, через двадцять два роки після ратифікації Україною Конвенції, відсутній консенсус щодо місця конвенційних стандартів у системі джерел права України. І хоча можна сказати, що науковці погоджуються щодо того, що Конвенція та практика ЄСПЛ є джерелом права України, втім, згоди щодо їх місця, співвідношення із Конституцією не досягнуто і до сьогоднішнього дня.

Як і багато інших конституцій, Конституція України не регулює безпосередньо статус Конвенції. Відтак, основи застосування Конвенції та її

---

² Nastić, M. (2015). ECHR and National Constitutional Court. Zbornik radova Pravnog fakulteta, pp. 203- 220.

стандартів в національній правовій системі обумовлені правовою природою Конвенції як міжнародного договору. Ні юристи-міжнародники, ні юристи-конституціоналісти досі не можуть досягти однаковості у визначенні її місця у системі українського національного права. Ця ситуація ускладнюється тим, що ратифікований міжнародний договір фактично набуває подвійного характеру у національній правовій системі.³ Залишаючись джерелом міжнародного права, що містить зовнішні зобов'язання України, водночас він стає джерелом національного права після введення у формі закону про ратифікацію міжнародного договору.

Як зазначає Голова Венеційської комісії, «зазвичай на національному рівні головним критерієм завжди залишається конституція, навіть у випадках, коли суди безпосередньо застосовують Конвенцію, що має верховенство над національним правом, навіть на рівні конституційного закону».⁴ Формально не є винятком і Україна. Визначаючи місце Конвенції в ієрархії джерел права, необхідно спершу звернутись до конституційних положень. Згідно з ч.1 ст. 9 Конституції України «чинні міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана ВРУ, є частиною національного законодавства України».⁵ Однак таке формулювання залишає важливі питання, пов'язані із місцем міжнародних договорів у національній правовій системі, без необхідних відповідей. Зокрема, Конституція не містить вказівок щодо місця чинних міжнародних договорів в ієрархії джерел права. Як зазначає Є.О. Зверев, оскільки Україна є «одна з тих держав, в котрих немає ані конституційно закріпленого примату норм міжнародних договорів у національній правовій системі, ані ієрархії законодавчих актів, питання про місце міжнародних договорів у національному праві стоїть дуже гостро».⁶

---

³ Козюбра М.І. Співвідношення національних і міжнародних правових систем / М.І. Козюбра // Наукові записки Наукові записки НаУКМА. Юридичні науки. - 2016. - Т. 181. - С. 3-11. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/NaUKMAun_2016_181_3

⁴ Букіккіо Дж. Вітальне слово / Дж. Букіккіо // Вісник Конституційного Суду України -2005. - №6. – С. 7-8.

⁵ Конституція України: закон України від 28 червня 1996 р. № 254к/96 // Відомості Верховної Ради України. - 1996. - №30. - ст. 141

⁶ Зверев Є.О. Тлумачення міжнародних договорів національними судами: європейський досвід та українська практика: дис. канд. юрид. наук / Є.О. Зверев // Київ., 2015. – 189 с.

Положення Закону України «Про міжнародні договори» дещо деталізують конституційне положення. Так, згідно із ч. 2 ст. 19 даного Закону, «якщо міжнародним договором України, який набрав чинності в установленому порядку, встановлено інші правила, ніж ті, що передбачені у відповідному акті законодавстві, то застосовують правила міжнародного договору».⁷ Відтак, міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана ВРУ, займають друге місце у ієрархії правових джерел, вище, ніж закони, але нижче, ніж Конституція.

У науковій літературі була висловлена думка про існування загального та спеціального підходів, що визначають юридичну силу міжнародних договорів.⁸ Відповідно до першого Конституція Україна займає перше місце, за нею ідуть міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана ВРУ і які займають вище місце у ієрархії джерел, аніж закони. Перший підхід має значно більше прихильників.

Втім, спеціальний підхід пропонує М.Д. Савенко. Науковець вважає, що міжнародні договори про права людини мають вищу юридичну силу, ніж Конституція. Він обґрунтовує пріоритетність міжнародних договорів з прав людини положеннями ст. 3 Конституції України, відповідно до якої людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю.⁹ Зазначаючи, що «за юридичною силою їм [міжнародним договорам] належить наступне, тобто друге місце після норм Конституції України», він вказує, що «це правило не поширюється на Конвенцію».¹⁰ На його думку, Конвенція має особливий статус у зв'язку з тим, що займає особливе місце в європейській системі захисту прав людини. М.Д. Савенко вважає, що «принципи і норми актів Ради Європи мають верховенство над національним правом незалежно від його джерел, включаючи і Основний

---

⁷ Про міжнародні договори України: Закон України від 29 червня 2004 р. № 1906-IV від // *Голос України*. – 2004. - № 142

⁸ Паліюк В. П. Деякі питання щодо місця Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод в праві Ради Європи, Європейського Союзу та України / В. П. Паліюк // *Правове забезпечення ефективного виконання рішень і застосування практики Європейського суду з прав людини*. – 2013. - С. 120-130.

⁹ Савенко М.Д. Роль міжнародно-правових актів у діяльності Конституційного Суду України із захисту прав людини / М.Д. Савенко // *Вісник Конституційного Суду України*. - 2001. - №2. - С. 72-79.

¹⁰ Там само, ст. 76

Закон».¹¹ Називаючи Конвенцію «основним законом, який має найвищу юридичну силу порівняно з усіма джерелами національного права» для держав-учасниць Ради Європи, М.Д. Савенко зазначає, що це зобов'язує правотворні та правозастосовні органи враховувати Конвенцію та її тлумачення.¹²

Вважаючи такий підхід цікавим, Є.О. Зверєв звертає увагу на те, що він обмежує державний суверенітет.¹³ Науковець зазначає, що Конституція становить основний закон, договір, який укладається усіма членами суспільства для врегулювання внутрішніх відносин, тому вони мають невід'ємне право змінити ці правила. Встановлення таких обмежень може призвести до непередбачуваних проблем.¹⁴ Ці аргументи мають право на існування, однак вони не є достатньо переконливими. Загальновідомим є той факт, що укладаючи міжнародний договір, суверенітет держави обмежується взятими нею міжнародними зобов'язаннями. Більше того, у випадку з Конвенцією слід враховувати і принцип забезпечення мінімальних гарантій. Ратифікувавши Конвенцію, Україна зобов'язалась реалізовувати мінімальні стандарти захисту прав людини. Так як права за Конституцією кореспондують передбаченим Конвенцією правам, вони містять вимоги не нижчі, ніж ті, що передбачаються Конвенцією та тлумачаться у практиці ЄСПЛ. Виконуючи свої зобов'язання за Конвенцією, органи України не можуть нехтувати конвенційними стандартами, які є запроваджені та визнані Україною як стороною міжнародного договору шляхом офіційних процедур. Саме тому підхід, що ґрунтується на принципі верховенства права і визнає пріоритетність Конвенції як договору з прав людини, є логічнішим та переконливішим.

Однак невизначеність, що існує у законодавстві щодо місця міжнародних договорів у системі джерел права України, породжує проблеми і у практиці його

---

¹¹ Савенко М.Д. Роль міжнародно-правових актів у діяльності Конституційного Суду України із захисту прав людини, ст. 77

¹² Там само.

¹³ Зверєв Є.О. Тлумачення міжнародних договорів національними судами: європейський досвід та українська практика, ст. 38

¹⁴ Там само, ст. 38

застосування.¹⁵ На думку Зверєва Є.О, ці проблеми завдячують своєму існуванню недосконалості української Конституції, відсутності конституційно встановленої ієрархії законів, а також низькій правовій культурі тих, хто застосовує відповідні норми.¹⁶

Питання правової культури стоїть гостро і ілюструється сприйняттям місця Конвенції у правовій системі України та її співвідношення із Конституцією. Дуже часто суб'єкти правозастосування не розуміють, що співвідношення полягає не у простому порівнянні формальних місць Конвенції та Конституції в ієрархії джерел права. Важливим є те, що Конвенція та Конституція є джерелами різного порядку та правової природи. ЄСПЛ за своєю суттю спрямована на субсидіарне регулювання, яке доповнює конституційний механізм захисту. Однак її ключова роль полягає у тому, що Конвенція впливає та визначає змістовне наповнення прав людини, передбачених Конституцією. Сприйняття Конвенції та ЄСПЛ як конкурентів конституційного порядку є помилковим. Ці дві системи захисту прав людини не є взаємовиключними, а навпаки, покликані ефективно взаємодіяти для забезпечення максимальних гарантій прав людини. Таким чином, існує проблема щодо розуміння місця Конвенції у правовій системі України. Воно спотворюється всеохоплюючим позитивізмом, який довгий час панував у правовій культурі та мисленні українського суспільства. Осягнути місце конвенційних стандартів та їх співвідношення із Конституцією не можна суто з позитивістської точки зору, слід дивитись ширше, послуговуючись природньо-правовим розумінням, в центрі якого стоїть людина, а не держава.

З'ясовуючи значення Конвенції у національній правовій системі, слід розуміти, що воно не обмежується її формальним місцем у ієрархії джерел національного права. Мова іде про фактичний вплив конвенційних стандартів на Конституцію, законодавство, практику КС, інших судових органів,

---

¹⁵ Зверєв Є.О. Тлумачення міжнародних договорів національними судами: європейський досвід та українська практика, ст. 52

¹⁶ Там само.

адміністративну практику, правосвідомість та правову культуру суб'єктів правозастосування та суспільства загалом. Саме у цьому відображається особлива роль Конвенції. Незважаючи на те, що у багатьох державах-учасницях Ради Європи Конвенція має статус правового документа нижчого рангу, ніж конституція, судова практика національних конституційних судів свідчить про те, що Конвенція все частіше використовується як інструмент конституційного контролю.¹⁷

Вплив Конвенції на зміст Конституції України може носити як прямий, так і опосередкований характер. Яскравим прикладом прямого впливу слугують зміни до Конституції, які мали місце, після констатації порушення у справі «*Oleksandr Volkov проти України*».¹⁸ Так, ЄСПЛ виявив серйозні системні проблеми функціонування судової влади в Україні¹⁹, зокрема, у системі суддівської дисципліни, внаслідок чого застосував ст. 46 Конвенції, зобов'язавши Україну вжити низку заходів загального характеру, спрямованих на реформування системи суддівської дисципліни²⁰. До таких заходів ЄСПЛ зарахував законодавчі реформи, що охоплюють реформування інституційної побудови системи суддівської дисципліни, з виробленням належних форм і принципів послідовного застосування національного законодавства у цій сфері.²¹ При цьому ЄСПЛ зазначив, що органи влади України повинні належним чином враховувати це рішення, відповідну практику ЄСПЛ і рекомендації, резолюції та рішення Комітету Міністрів.²²

Українська влада у свою чергу провела значні законодавчі та інституційні реформи, аби зреагувати на констатоване порушення та уникнути подібних порушень у майбутньому. Ядром реформ, здійснених протягом 2014-2017, стали зміни до Конституції України у червні 2016 та прийняття двох основних законів,

---

¹⁷ Nastić, M. ECHR and National Constitutional Courts, p. 207

¹⁸ *Oleksandr Volkov v. Ukraine*, app. no. 21722/11, Judgment of 9 January 2013, available at: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22:%5B%22001-115871%22%5D%7D>

¹⁹ *Ibid.*, para. 199

²⁰ *Ibid.*, para. 200

²¹ *Ibid.*

²² *Ibid.*, para. 202

що стосуються функціонування судової влади.²³ Згідно з цими змінами Вища рада правосуддя стала єдиним органом в Україні, компетентним займатися суддівською дисципліною та кар'єрою. Також було передбачено посилення повноважень та інституційної спроможності Вищої ради правосуддя. Ці зміни до Конституції були розроблені у тісній консультації з Венеційською комісією, яка вітала, що багато з її рекомендацій були прийняті владою.²⁴

Опосередкований вплив стандартів Конвенції полягає у застосуванні КС конвенційних стандартів у процесі тлумачення Конституції. З роками орган конституційної юстиції все більше інтегрує Конвенцію та практику ЄСПЛ у мотиваційні частини своїх рішень. Хоча формально конвенційні стандарти не є частиною Конституції і стоять нижче, збільшення посилянь на них сприяє тому, що вони поступово стають переконливим змістовним елементом Конституції. Це відбувається шляхом визначення обсягу та наповнення змістом прав та свобод, передбачених Конституцією, і становить важливий аспект впливу Конвенції.

Застосування КС конвенційних стандартів зумовлено, по-перше, тим, що застосування КС конвенційних стандартів є втіленням принципу добросовісного виконання міжнародних зобов'язань. Відповідно до нього при здійсненні своїх суверенних прав держава повинна співвідносити це зі своїми міжнародними зобов'язаннями. Згідно із ст. 27 Віденської конвенції про право міжнародних договорів у разі виникнення розбіжностей між міжнародними зобов'язаннями і національним правом держава «не може посылатись на положення свого внутрішнього права як на виправдання для невиконання ним договору».²⁵ Україна як сторона Конвенції не може нехтувати її стандартами, обґрунтовуючи це формальною ієрархією джерел, верховенство в якій отримує Конституція. Важливим є уже згаданий принцип забезпечення мінімальних гарантій Конвенції, відповідно до якого конвенційні стандарти – це той *minimum*

---

²³ Department for the Execution of Judgments of the European Court of Human Rights. Cases examined by the Committee of Ministers concerning the reform of the system of disciplinary liability in Ukraine (Oleksandr Volkov v. Ukraine1) and the careers of judges (Salov v. Ukraine) (2017) [online] Available at: <https://rm.coe.int/16806fd85d>

²⁴ Ibid., p. 7

²⁵ Віденська конвенція про право міжнародних договорів від 23 травня 1969 // Відомості Верховної Ради Української РСР. – 1986. - №17. - ст. 343

minimumum, котрий без винятку повинен бути дотриманий у всіх державах-учасницях Ради Європи. Отже, національні правові системи не можуть іти іншим шляхом, а саме запроваджувати менший обсяг зобов'язань за Конституцією та стандарти захисту конституційних прав та свобод, які є нижчими, аніж конвенційні. По-друге, сама авторитетність ЄСПЛ додає ваги та впливу його рішенням, а проголошений у 2016 році КС принцип дружнього ставлення до міжнародного права вимагає, щоб тлумачення КС узгоджувалось з практикою ЄСПЛ.²⁶ По-третє, права людини у практиці ЄСПЛ є більш конкретними та забезпечують частіше за все вищий захист прав людини порівняно із національним законодавством.

Вплив конвенційних стандартів відчутний і в інших елементах правової системи. Зокрема, із набранням чинності Закону «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» було запроваджено проведення законодавчих експертиз на відповідність конвенційним стандартам. Згідно з ч.1 ст.19 на Міністерство юстиції України повинно здійснювати юридичну експертизу всіх законопроектів, а також підзаконних нормативних актів, на які поширюється вимога державної реєстрації, на відповідність Конвенції, та її результатами готувати спеціальний висновок.²⁷ Здійснення юридичної експертизи проектів актів спрямоване на ефективне попередження порушень Україною прав і свобод, гарантованих Конвенцією. Частка рішень національних судів із посиланнями на конвенційні стандарти, де вони є основою мотивування, істотно зростає. Застосування Конвенції та практики ЄСПЛ також використовується у роботі виконавчих органів влади та спрямоване на обмеження їх дискреційних повноважень та запобігання свавільним рішенням.

Такі зміни не можуть не відобразитися на правовій культурі та правосвідомості суб'єктів правозастосування та суспільства. Саме з ратифікацією Конвенції в Україні взагалі з'явився дискурс про права людини. До

---

²⁶ Шевчук С. Узгодженість практики Європейського Суду з прав людини та Конституційного Суду України / С. Шевчук // Вісник Конституційного Суду України. – 2011. - № 4-5. – С.122-130

²⁷ Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини: Закон України від 23 лютого 2006 року № 3477-IV // Офіційний вісник України. – 2006 р. – № 12 – ст.16

цього ніхто про це не говорив. В останні роки значний вплив Конвенції наявний і у системі правової освіти. Зокрема, у стандарті вищої освіти за спеціальністю «правознавство» знання та розуміння конвенційних стандартів прав людини стало частиною спеціальних компетентностей, які студенти повинні опановувати на бакалаврському рівні.²⁸ Згодом було запроваджено єдине фахове вступне випробування для вступу у магістратуру, що передбачає перевірку знань про конвенційні стандарти. Слід наголосити, що до цього ніхто не наполягав на знаннях практики ЄСПЛ. Усі ці фактори разом свідчать, що Конвенція поступово стає частиною правосвідомості та правової культури, а права людини перетворюються з декларативних гасел у реально виконуваних цінності.

Таким чином, попри формальну ієрархію, слід дивитись ширше на значення конвенційних стандартів у національній правовій системі, звертаючи увагу на їх фактичний, частіше неформальний, вплив. Такий ракурс сприяє ширшому аналізу питання та дає змогу виявити конкретні приклади впливу Конвенції та оцінити їх значення.

1.2 Стан дослідження імплементації стандартів ЄКПЛ у практиці КС в українській науковій літературі

Імплементації конвенційних стандартів у практиці КС приділялась увага наукової спільноти, але недостатня. Аналіз наукової літератури показав, що на даний час немає жодної комплексної наукової праці, присвяченій досліджуваній проблематиці. Однак деякі питання частково розкривались українськими науковцями в роботах з дотичної тематики. Переважну більшість таких праць становлять наукові статті, авторами яких є М.Д. Савенко, В.М. Кампо, С.В. Шевчук, М.І. Козюбра, С.Г. Серьогіна, С.П. Рабінович, М.М. Гультай, В.Д. Шаповал, В.П. Паліюк, М.В. Савчин, Н.М. Сергієнко, А.А. Чубенко та інші.

У даних роботах розглядаються питання, зокрема, місця Конвенції та практики ЄСПЛ у національній правовій системі, співвідношення національного

---

²⁸ Стандарт вищої освіти України: Наказ Міністерства освіти і науки України від 12.12. 2018 р. №1379. Режим доступу: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/vishcha-osvita/zatverdzeni%20standarty/12/21/081-pravo-bakalavr.pdf>

та міжнародного права. Частина з них присвячена дослідженню питання застосування Конвенції та її впливу в українському судочинстві. Втім, аналіз її застосування саме у конституційному судочинстві не розглядається багатьма науковцями.²⁹

Вплив практики ЄСПЛ на національне конституційне судочинство став темою Міжнародної конференції у 2005 році, де обговорювались питання використання конвенційних стандартів у конституційному судочинстві як України, так й іноземних країн. Результати конференції були опубліковані у Віснику КС №6 (2005). Особливу увагу у ньому привертає стає стаття С.П. Серьогіної «Використання практики Європейського суду з прав людини як перспективний напрям оптимізації конституційного судочинства в Україні»³⁰. Авторка відзначила тенденцію збільшення застосування міжнародних договорів, серед яких Конвенція займає провідну позицію. Вивчаючи рішення, у котрих орган конституційної юстиції використав конвенційні стандарти, науковиця дала загальну характеристику такому застосуванню, а також виділила «три основні способи залучення європейських стандартів при обґрунтуванні правових позицій»³¹ КС. Втім, оскільки робота була написана у 2005 році, то дослідження цього питання залишається актуальним на даний момент.

Повертаючись до аналізу інших напрацювань, дотичних до імплементації конвенційних стандартів у практиці КС, можна виділити: 1) питання, які досліджувались і вирішені однозначно; 2) питання, які залишаються дискусійними; 3) питання, які потребують вирішення.

До питань, які досліджувались раніше та вирішені однозначно, належать переважно такі теоретичні питання, як визнання обов'язковою юрисдикції ЄСПЛ; підстави та причини використання конвенційних стандартів як джерела права у рішеннях національних судів; визнання тенденції поступового

---

²⁹ Кампо В. Конвенція про захист прав людини та основоположних свобод 1950 року та Конституційний Суд України (окремі аспекти міжнародно-конформного тлумачення Конституції України) / В. Кампо, М. Савчин, Н. Сергієнко // Право України. - 2010. - №10. - С. 186-198.

³⁰ Серьогіна С. Використання практики Європейського суду з прав людини як перспективний напрям оптимізації конституційного судочинства в Україні / С. Серьогіна // Вісник Конституційного Суду України. - 2005. - №6. - С. 41-46.

³¹ Там само, ст. 43

збільшення посилянь на конвенційні стандарти національними судовими органами, зокрема КС, та їх впливу³²; необхідність застосування конвенційних стандартів у практиці національних судів³³.

До дискусійних питань належать такі: які саме рішення ЄСПЛ (лише проти України чи також рішення проти інших держав) є джерелом права у національній правовій системі; якими є юридична сила практики ЄСПЛ та її місце у системі джерел національного права³⁴; у який спосіб мають враховуватись правові позиції ЄСПЛ при здійсненні КС своїх повноважень³⁵. Незважаючи на обмеженість наукових напрацювань з аналізом використання конвенційних стандартів у практиці КС, одностайності з цього приводу також не існує. Зокрема, у науковій літературі була висловлена думка, що КС добре орієнтується в конвенційних стандартах та демонструє приклад їх правильного застосування.³⁶ На противагу цьому, дехто із науковців вважає, що із збільшенням кількості конвенційних стандартів якість такого застосування часто страждає.³⁷ Таким чином, у науковій літературі можна знайти принаймні два підходи.

Загальний аналіз застосування КС міжнародних договорів свідчить, що його якість є низькою. Зокрема, була висловлена думка, що звернення до міжнародних договорів не відрізняються глибиною аналізу, а становлять радше згадування певних норм для обґрунтування своєї позиції.³⁸ Так, Зверев Є.О. зазначає, що проаналізована практика КС демонструє недостатню інтеграцію міжнародних договорів до національного законодавства України. Зокрема, на

---

³² Чубенко А. А. Вплив практики Європейського суду з прав людини на конституційне судочинство в Україні / А. А. Чубенко // Правова доктрина – основа формування правової системи держави. - 2013. - С. 1009–1011.

³³ Ільченко І. Деякі питання застосування Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод та практики Європейського суду з прав людини в Україні / І. Ільченко // Право України. – 2009. – № 10. – С. 145–148.

³⁴ Москвич Л.М. Вплив практики Європейського суду з прав людини на судову практику національних судів / Л.М. Москвич // Наукове життя. - 2014. - №27. - С. 327-335.

³⁵ Сergyogina С. Використання практики Європейського суду з прав людини як перспективний напрям оптимізації конституційного судочинства в Україні, ст. 41

³⁶ Кампо В. Конвенція про захист прав людини та основоположних свобод 1950 року та Конституційний Суд України (окремі аспекти міжнародно-конформного тлумачення Конституції України), ст. 190

³⁷ Чубенко А.А. Вплив практики європейського суду з прав людини на конституційне судочинство в Україні, ст. 1011

³⁸ Зверев Є.О. Тлумачення міжнародних договорів національними судами: європейський досвід та українська практика, ст. 163

думку науковця, видається, що судді КС звертаються до положень міжнародного права радше як до додаткового аргументу в обґрунтуванні своїх позицій, які КС у переважній більшості справ базує на нормах національного законодавства.³⁹

Подібна ситуація існує із якістю застосування КС безпосередньо Конвенції. В той час як широке використання її положень та практики ЄСПЛ вважають позитивною рисою функціонування КС, якість та юридична техніка такого використання критикуються і оцінюються як ще далекі від оптимальних.⁴⁰ Оцінюючи застосування КС конвенційних стандартів, один із авторів зазначає: «якщо в перші роки роботи КС мали місце досить доречні посилання на міжнародні стандарти, то тепер кількісне збільшення таких посилань ще не є підтвердженням того, що рішення буде прийнято у відповідності з їх первісним змістом».⁴¹ Погоджуючись, що кількість не дорівнює якості, висловлену думку вважаю узагальненим судженням, а не обґрунтованим висновком, враховуючи, що вона не підтверджена прикладами рішень КС.

На противагу цьому, дехто із науковців оцінює застосування КС конвенційних стандартів позитивно і вказує на існування певної багатоманітності у практиці КС застосування положень Конвенції, вважаючи, що КС добре орієнтується в ній та вміє її застосовувати.⁴² Зокрема, до цього висновку автори прийшли після встановлення кількості рішень, у яких використовувались стандарти Конвенції, що, за їх підрахунками, становила 20 рішень. Щодо висновку про багатоманітність застосування, автори обґрунтовують його тим, що стандарти різних статей Конвенції були використані при ухваленні рішень КС. Однак така аргументація, що ґрунтується на кількісних показниках, не є достатньою.

---

³⁹ Зверев Є.О. Тлумачення міжнародних договорів національними судами: європейський досвід та українська практика, ст. 166-167

⁴⁰ Серьогіна С. Використання практики Європейського суду з прав людини як перспективний напрям оптимізації конституційного судочинства в Україні, ст. 42

⁴¹ Чубенко А.А. Вплив практики Європейського Суду з прав людини на конституційне судочинство в Україні, ст. 1011

⁴² Кампо В. Конвенція про захист прав людини та основоположних свобод 1950 року та Конституційний Суд України (окремі аспекти міжнародно-конформного тлумачення Конституції України), ст. 190

Тим не менше, незважаючи на відмінності в оцінці якості застосування КС Конвенції, не можна не погодитись із тим, що посилання на рішення ЄСПЛ насправді мають здатність підсилювати рішення суду. На думку М. Селівона, экс-голови КС, окрім національного законодавства, використовуючи потенціал міжнародно-правових актів у необхідних випадках, а саме Конвенції та рішень ЄСПЛ, КС застосовує комплексний підхід для обґрунтування своїх позицій при прийнятті відповідних рішень. Саме у такий спосіб здійснюється вплив конвенційних стандартів на конституційне судочинство.⁴³

В українській науковій літературі також була висловлена думка про існування двох основних підходів щодо застосування рішень ЄСПЛ органами конституційної юстиції: імперативного та диспозитивного. Перший означає, що застосування практики ЄСПЛ є обов'язковим, другий же полягає у тому, що рішення ЄСПЛ застосовують з метою додаткового обґрунтування своїх рішень. Автор вказує, що необхідно прагнути до такого стану справ, за якого КС не просто посилався б на те чи інше рішення, а предметно пояснював, тлумачив зміст права, що було порушене.⁴⁴ Здійснений у науковій літературі правовий аналіз свідчить, що КС часто використовує у своїх рішеннях конвенційні стандарти як головні або допоміжні джерела.⁴⁵ Також була висловлена думка про існування двох доктрин застосування КС конвенційних стандартів. Перша полягає у тому, що таке застосування за своєю природою не має юридичних наслідків для практики органу конституційної юстиції. Згідно із другою КС застосовує конвенційні стандарти на свій розсуд залежно від правової ситуації і при цьому створює нові правові позиції.⁴⁶ Саме така доктрина, на думку науковця, переважає у рішеннях КС.⁴⁷

Подібну позицію поділяє і М.М. Гультай, який вважає, що практика ЄСПЛ має методологічне значення і виступає ефективним інструментом

---

⁴³ Селівон М.Ф. Вступне слово / М.Ф. Селівон // Вісник Конституційного Суду України - 2005. - №6. – С. 4

⁴⁴ Чубенко А.А. Вплив практики Європейського Суду з прав людини на конституційне судочинство в Україні, ст. 1010

⁴⁵ Кампо В. Європейська конвенція 1950 року та проблеми захисту прав громадян у діяльності Конституційного Суду /В. Кампо // Вісник Конституційного Суду України. – 2011. – 4-5. – С. 104-113.

⁴⁶ Там само, ст. 110

⁴⁷ Там само.

національного судового тлумачення норм права, що стосуються прав людини.⁴⁸ На думку Серьогіної, КС не тільки залучає міжнародно-правову аргументацію як додаткову тезу на користь своїх правових позицій, а й використовує її як для роз'яснення смислу й значення конституційного тексту, так і для виявлення конституційно-правового смислу законоположення, що перевіряється.⁴⁹ Таким чином, завдяки рішенням КС в галузі прав людини констатується вироблення доктрини прав людини, яка спирається на правовий фундамент національного законодавства і конвенційних стандартів.⁵⁰

Втім, проаналізувавши таке застосування більш детально, М.Д. Савенко зазначив, що КС використовує конвенційні стандарти обережно, переважно лише посилаючись на Конвенцію або ж викладаючи зміст відповідної норми.⁵¹ Науковець підрахував, що КС використав конвенційні стандарти майже у 60 відсотках рішень, що ухвалювались у справах, пов'язаних із захистом прав і свобод людини і громадянина.⁵² Попри те, що така статистика не є актуальною на даний час, вона демонструє певні тенденції у перші роки роботи КС.

У науковій літературі розповсюджена думка, що вперше КС звернувся до конвенційних стандартів при вирішенні справи за зверненнями жителів міста Жовті Води.⁵³ Втім, аналіз тексту свідчить, що рішення не містить згадки про Конвенцію. Відтак, незрозуміло, чи є це помилкою чи намаганням продемонструвати застосування КС конвенційних стандартів фактично з самого початку його роботи та року ратифікації самої Конвенції.

---

⁴⁸ Гультай М. М. Вплив практики Європейського суду з прав людини на здійснення конституційного судочинства: шляхи оптимізації / М. М. Гультай // Правове забезпечення ефективного виконання рішень і застосування практики Європейського суду з прав людини. – 2012. – С. 311-324.

⁴⁹ Серьогіна С. Використання практики Європейського суду з прав людини як перспективний напрям оптимізації конституційного судочинства в Україні, ст. 42

⁵⁰ Кампо В. Європейська конвенція 1950 року та проблеми захисту прав громадян у діяльності Конституційного Суду, ст. 113

⁵¹ Савенко М.Д. Роль міжнародно-правових актів у діяльності Конституційного Суду України із захисту прав людини, ст. 78

⁵² Там само.

⁵³ *Примітка.* Така теза опублікована у роботах С.П. Серьогіної «Використання практики Європейського суду з прав людини як перспективний напрям оптимізації конституційного судочинства в Україні» (ст. 42) та М.Д. Савенка «Роль міжнародно-правових актів у діяльності Конституційного Суду України із захисту прав людини» (ст.79). Автори вказують, що у цьому рішенні КС зазначив, що «частина перша ст. 55 Конституції відповідає зобов'язанням України, що виникли з Міжнародного пакту про громадянські та політичні права, Європейської Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод, які згідно з ст. 9 Конституції є частиною національного законодавства».

До невирішених належить низка питань, пов'язаних із правовою оцінкою застосування КС конвенційних стандартів. Наявні наукові роботи радше констатують сам факт застосування, ніж аналізують його. Зокрема, більшість із авторів говорять лише про збільшення використання практики ЄСПЛ у рішеннях КС, однак не аналізують, чи є таке збільшення підтвердженням того, що рішення буде прийнято у відповідності з первісним змістом цих стандартів. Окрім цього, у наявних роботах не проаналізовано, чи слугує використання конвенційних стандартів основою правової аргументації КС, чи таке застосування є лише суто ілюстративним для підтвердження застосування внутрішніх норм, чи має воно вплив на практику КС. Недостатньо вивченим є також іноземний досвід імплементації конвенційних стандартів іншими державами-учасницями Ради Європи. Зазначені вище питання незаслужено залишаються поза увагою наукової спільноти і становлять прогалину української правової науки. Враховуючи важливу роль КС у реалізації прав людини, необхідна критична оцінка наявних способів використання практики ЄСПЛ. Це дозволить дійти висновків щодо того, яким є зараз вплив конвенційних стандартів у практиці КС. Таким чином, відмінності в оцінці застосування конвенційних стандартів, фрагментарність проведеного аналізу практики КС ще раз демонструють актуальність даної магістерської роботи і необхідність проведення детальнішого правового аналізу.

1.3 Іноземний досвід імплементації стандартів ЄКПЛ органами конституційної юстиції держав-учасниць Ради Європи

Дослідження іноземного досвіду імплементації стандартів Конвенції є важливим, враховуючи фактор його потенційного запозичення. У даному підрозділі досліджено досвід імплементації конвенційних стандартів у різних державах. Аналізуватимуться як позитивні, так і негативні практики, що сприятимуть ширшому аналізу.

У іноземній науковій літературі виділяють принаймні два підходи щодо сприйняття ЄСПЛ конституційними судами. Відповідно до першого

конституційні суди виступають у ролі «консолідаторів демократії на низовому рівні», які використовують Конвенцію як «щит» проти своїх урядів або як «тіньову конституцію». Другий підхід – протилежний, відповідно до якого конституційні суди сприймають ЄСПЛ як конкурента, внаслідок чого надають перевагу не застосовувати Конвенцію з метою захисту передбачених національним законодавством прав.⁵⁴

Згідно з першим підходом конституційні суди є непохитними союзниками ЄСПЛ, які імплементують конвенційні стандарти у національні правові системи. Зокрема, вони використовують конвенційні стандарти для конституційного перегляду законодавства та рішень, прийнятих судами. Відповідно до другого підходу ЄСПЛ вважається радше підривною силою, яка кидає виклик позиції конституційних судів у внутрішньому конституційному порядку, порушує статус-кво. Відповідно до такого підходу конституційні суди застосовують конвенційні стандарти лише в тому випадку, якщо вони відповідають їх власним цілям.⁵⁵

Одним із найгрунтовніших напрацювань щодо імплементації конвенційних стандартів у конституційному судочинстві є компаративне дослідження, здійснене в межах проекту Ради Європи «Судова влада, що сприяє дотриманню прав людини» у 2016 році.⁵⁶ У вказаному дослідженні вивчався та аналізувався досвід декількох держав, серед яких є Росія, Сербія, Греція, Польща та інші. Для написання цього підрозділу магістерської роботи було обрано такі країни: Азербайджан, Росія, Угорщина та Хорватія. Вивчення їх досвіду обґрунтовується низкою чинників. По-перше, усі обрані країни мають континентальну правову систему. По-друге, вони є новими державами-учасницями Ради Європи, які зазнали серйозного удару радянської влади. Враховуючи їх спільну відправну точку, варто порівняти, яких успіхів цим

---

⁵⁴ Kosar, D., Petrov, J. (2017). The Architecture of the Strasbourg System of Human Rights: The Crucial Role of the Domestic Level and the Constitutional Courts in Particular. Max-Planck-Institut für ausländisches öffentliches Recht und Völkerrecht, pp. 585-621.

⁵⁵ Ibid., p. 609

⁵⁶ Cozzi A., Sykiotou A., Rajska D., Krstic I., Filatova M., Katic N., Bard P., Bourgeois S. (2016). Comparative Study on the Implementation of the ECHR at the National Level, 186 p.

державам вдалось досягти у імплементації конвенційних стандартів та чи перебувають вони зараз на одному етапі.

Аналіз іноземного досвіду можна розпочати із Росії, яка стабільно належить до держав-лідерів, проти яких подається найбільша кількість скарг до ЄСПЛ. Зокрема, у 2018 було подано 11 745, що становить 20,9% завантаження ЄСПЛ.⁵⁷ Аналіз досвіду Росії слід розпочати із конституційного регулювання, яке, власне, не відрізняється від українського. Статус міжнародних договорів забезпечується ст.15 Конституції, згідно з якою: «загальновизнані норми міжнародного права та міжнародні договори та угоди Російської Федерації є невід'ємною частиною її правової системи. Якщо міжнародний договір фіксує інші правила, ніж ті, що передбачені законом, норми міжнародного договору повинні застосовуватись».⁵⁸

КС РФ свого часу відіграв важливе значення у процесі імплементації конвенційних стандартів. Так, у своїй постанові №2-П від 5 лютого 2007 року він вказав, що статус судової практики ЄСПЛ для національного порядку дорівнює статусу самої Конвенції.⁵⁹ Зокрема, КС РФ вказав, що ратифікуючи Конвенцію, Російська Федерація визнала юрисдикцію ЄСПЛ обов'язковою з питань тлумачення і застосування Конвенції у випадках передбачуваного порушення Російською Федерацією положень цих договірних актів. Таким чином, як і Конвенція, так і рішення ЄСПЛ є складовою частиною російської правової системи, а тому повинні враховуватися федеральним законодавцем при регулюванні суспільних відносин і правозастосовними органами при застосуванні відповідних норм права.⁶⁰

Перше посилання на Європейську конвенцію про права людини було зроблене КС РФ у 1996 році - ще до того, як Росія увійшла до складу Ради Європи

---

⁵⁷ Analysis of statistics 2018. European Court of Human Rights [online] Available at: https://www.echr.coe.int/Documents/Stats_analysis_2018_ENG.pdf

⁵⁸ The Constitution of the Russian Federation [online] Available at: <https://www.wipo.int/edocs/lexdocs/laws/en/ru/ru003en.pdf>

⁵⁹ Постанова Конституційного Суду Російської Федерації від 05.02.2007 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://doc.ksrf.ru/decision/KSRFDecision19704.pdf>

⁶⁰ Там само.

і ратифікувала Конвенцію.⁶¹ Так, КС РФ застосовував конвенційні положення, аби розвивати потенціал російського законодавства та забезпечувати відповідність законодавчих норм до міжнародних положень. Значення Конвенції, а не лише її формальна позиція у ієрархії, добре демонструється ситуацією зі смертною карою у Росії. Підписавши Протокол №6 щодо остаточного скасування смертної кари, Росія так і не ратифікувала його. Формально відповідно до Конституції РФ смертна кара може застосовуватися у певних випадках. Втім, на практиці, суди не засуджують до неї, відтак, вона де-факто виключена із кримінальних санкцій. Це було наслідком накладення вето КС РФ своїми рішеннями у зв'язку із вступом Росії до Ради Європи та зобов'язанням відмовитися від застосування смертної кари. Цікаво, що численні опитування свідчать, що більшість суспільства висловлюється на користь відновлення смертної кари.⁶² Цей приклад демонструє істотний вплив конвенційних стандартів. Будучи впровадженими у національну систему на другому місці після Конституції, вони випереджають рівень національної правової культури і видозмінюють правову систему.

Подібно тенденції, яка наявна у багатьох конституційних судах Ради Європи, в останні роки КС РФ у своїй практиці зробив Конвенцію додатковим інструментом конституційного тлумачення, часто використовуючи її в обґрунтуванні своїх рішень. Однак сучасна методологія, хоча заснована на використанні міжнародно-правових аргументів як додаткових, оцінюється як така, що ще не пішла далеко до автономного використання цих аргументів як окремого критерію конституційного контролю.⁶³ Однак такий крок фактично демонстрував готовність Російської Федерації сприймати ЄСПЛ не як суперника, а як додаткову систему права, інтегровану у національну правову систему. Втім, дії законодавця та КС РФ за останні роки є відходом від

---

⁶¹ Filatova, M. (2016). The implementation of the European Convention on Human Rights and the European Court's case-law in the Russian legal order. Comparative Study on the Implementation of the ECHR at the National Level, pp. 107 – 128.

⁶² Ibid., p. 116

⁶³ Ibid.

попередніх тенденцій та позиції Росії до конвенційних стандартів. Зокрема, КС РФ почав займати більш агресивну позицію щодо рішень ЄСПЛ проти Росії.⁶⁴ Розбіжності обох порядків – конституційного і конвенційного свідчать, як конфлікти можуть виникати навіть у діяльності таких близьких органів за своїми цілями. У Росії найвідоміші приклади такого конфлікту - це справи «*Konstantin Markin protu Rosii*»⁶⁵ і «*Anchugov and Gladkov protu Rosii*»⁶⁶.

У 2015 році Державна Дума, прийняла закон, що надає КС РФ право переглядати міжнародні рішення з прав людини, щоб вирішити, чи порушують вони російську Конституцію і чи підлягають виконанню. Саме КС РФ закликав Думу прийняти цей закон, коли виніс рішення 14 липня 2015 року щодо конституційності декількох розділів та статей Російського кодексу, що стосуються імплементації міжнародного права в Російській Федерації. Після розширення повноважень КС РФ визнав рішення ЄСПЛ у справі «*Anchugov and Gladkov protu Rosii*» таким, що суперечить Конституції і не може бути виконаним. Вказане рішення стосувалось обмеження виборчих прав недієздатних та ув'язнених осіб. ЄСПЛ констатував порушення ст. 3 Протоколу №1. КС РФ обрав формальний підхід, обґрунтовуючи це верховенством конституційних норм у національній правовій системі, знехтувавши верховенством права. Констатоване порушення Росії Конституційний Суд оцінив як вимогу надати виборчі права ув'язненим, що порушує суверенітет Росії.

Таким чином, проаналізований досвід Росії демонструє негативний приклад, де наявний чи не найсерйозніший конфлікт конституційного та конвенційного порядків. Ця ситуація є яскравим прикладом другого підходу співвідношення конституційного та конвенційного механізмів захисту прав людини. Попри раннє застосування Конвенції КС РФ – ще до її ратифікації –

---

⁶⁴ Fleig-Goldstein, R. (2017) The Russian Constitutional Court versus the European Court of Human Rights: How the Strasbourg Court Should Respond to Russia's Refusal to Execute ECtHR Judgments. *Columbia Journal of Transnational Law*, pp. 172 – 218.

⁶⁵ *Konstantin Markin v. Russia*, Application no. 30078/06, Grand Chamber Judgment of 22 March 2012, available at: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22:%5B%22001-109868%22%5D%7D>

⁶⁶ *Anchugov and Gladkov v. Russia*, Applications no. 11157/04 15162/05, Judgment of 04 July 2013, available at: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22:%5B%22001-122260%22%5D%7D>

останні тенденції свідчать, що зараз КС РФ належить до другої групи конституційних судів, які сприймають ЄСПЛ як конкурента та підривну силу. Таке небажання Росії виконувати рішення ЄСПЛ в свою чергу негативно впливає на національний захист прав людини, а також може мати потенційний небезпечний вплив на інші держави-учасниці Ради Європи.

На пострадянському просторі є інший приклад взаємодії органів конституційної юрисдикції із ЄСПЛ. Його можна проілюструвати досвідом Азербайджана, який принаймні на формальному рівні декларує позитивний приклад імплементації. Подібно до інших держав пострадянського простору, у Конституції Азербайджану міститься положення, відповідно до якого «міжнародні договори, стороною яких є Азербайджанська Республіка, є невід'ємною складовою частиною системи законодавства Республіки».⁶⁷ Відповідно до ст. 151 «коли існують розбіжності між нормативно-правовими актами, які входять до системи законодавства Азербайджанської Республіки (окрім Конституції та актів, прийнятих шляхом референдуму), і міждержавними договорами, застосовуються міжнародні договори».⁶⁸ Аналогічною і є ієрархія джерел, згідно з якою міжнародні договори займають друге місце після Конституції. У випадку колізії між міжнародними зобов'язаннями та Конституцією, перевагу матиме Конституція. Втім, існує один важливий виняток. Як зазначає Голова КС Азербайджану, Конституція Азербайджану займає прогресивну позицію.⁶⁹ Відтак, у випадку колізії між міжнародними зобов'язаннями у сфері захисту прав людини та конституційними положеннями, перевагу мають перші, що загалом надає конвенційним стандартам перше місце у ієрархії джерел. Це підтверджується положенням Конституції Азербайджану, згідно з яким «права і свободи людини і громадянина, перелічені в чинній Конституції, застосовуються відповідно до міжнародних договорів, стороною

---

⁶⁷ The Constitution of the Republic of Azerbaijan [online] Available at: http://azerbaijan.az/portal/General/Constitution/doc/constitution_e.pdf

⁶⁸ Ibid., Art. 151

⁶⁹ Абдуллаев Ф. Вплив прецеденту Європейського суду на конституційне правосуддя в Азербайджані / Ф. Абдуллаев // Вісник Конституційного Суду України - 2005. - №6. - С. 90-91.

яких є Азербайджанська Республіка».⁷⁰ Як зазначається у науковій літературі, Конституційний Суд при прийнятті своїх рішень завжди приділяв особливу увагу конвенційним стандартам та можливостям їх застосування у своїх рішеннях.⁷¹

Подібно до Росії, КС Азербайджану застосовував конвенційні стандарти ще задовго до вступу Азербайджану до Ради Європи і ратифікації Конвенції.⁷² Зокрема, це пояснюють універсальним характером Конвенції та її дією на всьому європейському просторі.⁷³ До рішень, в яких КС Азербайджану застосовував конвенційні стандарти, зокрема, належать рішення від 11 травня 2004 року. У ньому КС Азербайджану використав правову позицію із справи «*Sidiropoulos та інші проти Греції*», що право на створення об'єднань є невід'ємною частиною декларованого права на створення професійних спілок і можливість створення громадянами в межах своїх інтересів юридичних осіб, є досить важливим аспектом права на свободу громадських об'єднань. Грунтуючись на цій позиції, Конституційний Суд зазначив, що відмова в реєстрації громадського об'єднання без законних на те підстав може спричинити постановку питання про порушення права на свободу асоціацій, а також створення і вступ до профспілки.⁷⁴

У своєму рішенні, що стосується черговості погашення грошових зобов'язань та розподілу стягненої з боржника грошової суми, КС Азербайджану використав правову позицію із рішення «*Hornsby проти Греції*», вказуючи, що якщо судова система дозволяє не виконувати обов'язкове остаточне рішення суду і заподіювати у такий спосіб шкоду інтересам однієї зі сторін, то передбачене ст. 6 Конвенції «право на справедливий судовий розгляд» матиме ілюзорний характер. Виконання будь-якого рішення, прийнятого судом, є невід'ємною складовою поняття «судочинство», передбаченого цією ж статтею.⁷⁵ Таким чином, в Азербайджані існує пріоритет норм міжнародних

---

⁷⁰ The Constitution of the Republic of Azerbaijan, Art. 12

⁷¹ Абдуллаєв Ф. Вплив прецеденту Європейського суду на конституційне правосуддя в Азербайджані, ст. 90

⁷² Там само, ст. 91

⁷³ Там само.

⁷⁴ Там само, ст. 90

⁷⁵ Там само, ст. 91

договорів у сфері захисту прав людини над конституційними положеннями. Така ієрархія джерел має безпосередній вплив на практику КС Азербайджану. Аналіз науковців свідчить про позитивну оцінку застосування стандартів Конвенції. Воно полягає у використанні Конвенції та практики ЄСПЛ як способу обґрунтування правових позицій КС Азербайджану, що відіграє важливу роль у гармонізації конституційного та конвенційного порядків.

Аналіз іноземного досвіду можна продовжити на прикладі Хорватії. Відповідно до ст. 141 Конституції Хорватії «міжнародні договори, які підписані та ратифіковані у встановленому Конституцією порядку, є частиною національної правової системи та за своєю юридичною силою є вище закону та нижче Конституції». ⁷⁶ Для вирішення проблем застосування Конвенції у 2010 році було внесено зміни до ст. 118, згідно з чинною редакцією якої «суди здійснюють правосуддя відповідно до Конституції, закону, міжнародних договорів та інших чинних джерел права». ⁷⁷ В іноземній літературі висловлюється думка, що в Конституції Хорватії Конвенція має квазіконституційний характер ⁷⁸, що було підтверджено рішенням Конституційного суду U-I-745/1999. У ньому КС Хорватії вперше висловив думку про те, що будь-яка невідповідність національного законодавства ЄСПЛ є невідповідністю національного законодавства принципам верховенства права, конституційності, законності та правового монізму національного та міжнародного права. ⁷⁹

Одним із найважливіших моментів в імплементації конвенційних стандартів визнається постанова U-III-3304/2011 КС Хорватії, котра посприяла впровадженню Конвенції у внутрішні судові процеси. ⁸⁰ Це перше рішення, в якому розглядались обов'язки Хорватії за міжнародним договором. Справа стосувалась невиконання національними органами влади судового рішення у

---

⁷⁶ Constitution of the Republic of Croatia [online] Available at: <https://www.wipo.int/edocs/lexdocs/laws/en/hr/hr060en.pdf>

⁷⁷ Ibid.

⁷⁸ Katić, N. (2016). Implementation of the European Convention on Human Rights on National Level. Comparative Study on the Implementation of the ECHR at the National Level, pp.129 – 146.

⁷⁹ Ibid., p. 137

⁸⁰ Ibid., p. 138-139

справі «*Vanjak проти Хорватії*». КС Хорватії встановив, що недотримання міжнародних зобов'язань, яке в цій справі призвело до відмови у заяві про відновлення дисциплінарного провадження, серйозно вплинуло на особисте правове становище заявника конституційної скарги. Він визнав, що оскаржувані рішення неминуче зменшували довіру заявника до правосуддя та ще більше погіршували принципи правової визначеності та рівності всіх осіб перед законом, які є основними характеристиками норм закону як і за Конституцією, так і за Конвенцією.⁸¹

До рішень, що демонструють приклади належної практики безпосередньої імплементації стандартів Конвенції, належить і постанова № U-III-2073/201045.⁸² КС Хорватії зазначив, що жодне положення національного законодавства не може тлумачитися чи застосовуватися таким чином, що не відповідає зобов'язанням, що випливають із Конституції та Конвенції. У всіх випадках, коли сторони висловлюють заперечення щодо втручання у їхнє право на повагу до дому шляхом виселення, обов'язком компетентних судів є вивчення пропорційності та необхідності запропонованого заходу з урахуванням відповідних принципів, які формують частину змісту права на повагу до свого дому.

У 2014 році КС Хорватії прийняв рішення U-III –6559/201050, яке стало своєрідною віхою щодо застосування процесуальних обов'язків перед державою, що випливає зі ст. 3 Конвенції. Це рішення у багатьох відношеннях відображало рішення ЄСПЛ з цього питання.⁸³ Конституційний Суд визнав порушення процесуального обов'язку відповідно до ст. 3 ЄСПЛ та наказав іншому державному органу провести ефективне розслідування скарги щодо жорстокого поводження. У цьому рішенні Конституційний Суд не тільки використав конвенційні стандарти, але й фактично базував його саме на цих стандартах.⁸⁴ Таким чином, Конвенція має квазіконституційний статус у

---

⁸¹ Katić, N. (2016). Implementation of the European Convention on Human Rights on National Level, p. 139

⁸² Ibid., p. 141

⁸³ Ibid., p. 143

⁸⁴ Ibid, p. 143-144

національній правовій системі Хорватії. Це відображено і у низці рішень КС Хорватії, що демонструють приклади належної імплементації конвенційних стандартів. У наведених прикладах рішень стандарти Конвенції слугують не просто додатковим аргументом, а фундаментом правової аргументації КС Хорватії.

Наступною обраною державою є Угорщина. Її Основний Закон передбачає обов'язок «забезпечити відповідність між міжнародним правом та угорським законодавством з метою виконання своїх зобов'язань за міжнародним правом».⁸⁵ Крім того, «інші джерела міжнародного права стають частиною угорської правової системи шляхом промульгації у законах».⁸⁶ Відтак, на відміну від правового регулювання у раніше аналізованих державах, Угорщина обрала дуалістичний підхід: міжнародні договори можуть застосовуватись лише після їх введення у національну правову систему у формі законів. З такого підходу може випливати, що Конвенція, введена в національну систему законом, має силу такого ж закону. Однак у тлумаченні КС Угорщини акт, що трансформує міжнародний договір, має вищу силу, ніж інші акти, а у випадку конфлікту останні повинні бути скасовані.⁸⁷

Подібно до інших держав-учасниць Ради Європи, все більше та більше судів в Угорщині посилаються на конвенційні стандарти. З першого погляду, така тенденція, безумовно, є позитивною. Однак, такі посилання на конвенційні стандарти у науковій літературі оцінюються негативно. Зокрема, висловлюється думка, що, такі посилання на практику ЄСПЛ використовуються радше для надання додаткової легітимності висновку, котрого КС Угорщини уже дійшов на підставі угорського законодавства. Більше того, вказується, що час від часу, аби виправдати бажаний результат, суди посилаються на конвенційні стандарти, коли це явно недоцільно, або свавільно обираючи певні уривки рішень ЄСПЛ, що суперечать духу прийнятого рішення. Отож таке застосування конвенційних

---

⁸⁵ The Fundamental Law of Hungary [online] Available at: <https://www.wipo.int/edocs/lexdocs/laws/en/hu/hu086en.pdf>

⁸⁶ Ibid., Art. Q (3)

⁸⁷ Bárd, P., Bárd K. (2016). The European Convention on Human Rights and the Hungarian Legal System. Comparative Study on the Implementation of the ECHR at the National Level, pp.147 – 166.

стандартів називають вибіркоvim та таким, що становить надужиття в посиланнях.⁸⁸

Для прикладу, КС Угорщини у своєму рішенні встановив, що положення Кримінального кодексу, що карає наругу над національними символами, є сумісним зі стандартами Конвенції. Такого висновку він дійшов, посилаючись на рішення «*Otto-Preminger Institute проти Австрії*» та «*Wingrove проти Сполученого Королівства*» справедливо зазначив, що в цих випадках втручання у свободу вираження поглядів заявників було визнано виправданим для захисту прав інших на повагу до релігійних почуттів. Втім, КС Угорщини зробив свавільний висновок про те, що почуття приналежності до певної держави повинні бути забезпечені аналогічним захистом. Більше того, він знехтував тим фактом, що ЄСПЛ визнав втручання прийнятним, розглядаючи скарги за статтями 9 та 10 Конвенції разом, в той час як «почуття приналежності до певної держави» не розглядається ЄСПЛ за жодним правом, передбаченим у Конвенції.⁸⁹ Таким чином, в Угорщині існує дуалістичний підхід співвідношення міжнародного та національного права. Аналіз науковцями практики КС Угорщини свідчить про певні надужиття в посиланнях на конвенційні стандарти та їх вибіркоче застосування для підтвердження прийнятого рішення на підставі національного законодавства.

Отже, проаналізований іноземний досвід демонструє приклади як належного, так і свавільного використання конвенційних стандартів, яке в кінцевому випадку здатне призводити до серйозного конфлікту конституційного та конвенційного порядків. Окрім цього, аналіз показав, що, як і в Україні, фактичний вплив конвенційних стандартів не обмежується її формальним місцем у ієрархії джерел національних правових систем. Зокрема, Конвенція застосовується у практиці органів конституційних органів, впливає на правову культуру та правосвідомість. Незважаючи на історичну спільність та подібність правових систем обраних держав, очевидно, що вони перебувають на різних

---

⁸⁸ Bárd, P., Bárd K. (2016). The European Convention on Human Rights and the Hungarian Legal System, p. 158

⁸⁹ Ibid., p. 158-159

етапах імплементації конвенційних стандартів. Відтак, спільна «радянська спадщина» не заперечує можливості успішної взаємодії конституційного та конвенційного порядків. Для цього ключовими є наявність політичної волі, поваги до прав людини та відкритості до нових шляхів імплементації стандартів Конвенції.

ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ I

Єдності підходів щодо місця у ієрархії джерел, значення Конвенції для правової системи та її співвідношення із Конституцією не досягнуто як на законодавчому рівні, так і у доктрині. Втім, фактичний вплив конвенційних стандартів на національну правову систему ніхто не буде заперечувати. В цьому і полягає її особлива роль, яка не зводиться лише до формального місця у ієрархії джерел права України. Розбіжності існують і щодо оцінки застосування КС конвенційних стандартів. Наявних досліджень недостатньо для формулювання характерних рис такого використання стандартів ЄКПЛ.

Різниця між формальним та фактичним місцем Конвенції в системі існує і в інших державах-учасниках Ради Європи. Схожість історичного минулого не визначає однакової взаємодії між конвенційним та конституційним порядками. На це вказує перебування цих держав на різних етапах якісної імплементації стандартів ЄКПЛ. Деякі конституційні суди поступово запозичують практику ЄСПЛ, чим сприяють конвергенції обидвох механізмів. В інших існує конфлікт між обидвома системами, який іноді вирішується шляхом нехтування власних міжнародних зобов'язань.

РОЗДІЛ II.

ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ ІМПЛЕМЕНТАЦІЇ СТАНДАРТІВ ЄКПЛ У ПРАКТИЦІ КС

2.1 Систематизація практики КС та правова оцінка рішень, в яких застосовано конвенційні стандарти

Конституційна юстиція є ефективним засобом адаптації національних правових систем до європейських стандартів прав людини.⁹⁰ Так, якщо посилання на практику ЄСПЛ щодо конкретного питання або набір стандартів Конвенції було застосовано конституційним судом у своїй практиці, нижчі суди, найімовірніше, будуть слідувати прикладу і також посилатись на стандарти та дотримуватись їх. В Україні це зумовлено авторитетністю такого джерела як рішення КС, які є обов'язковими до виконання та остаточними. Послугуючись Конвенцією та практикою ЄСПЛ, КС не лише вводить стандарти ЄКПЛ у національний правопорядок, а й одразу адаптує їх до національних особливостей. На органі конституційної юстиції лежить місія вибудувувати «єдину практику забезпечення міжнародно-національних стандартів із врахуванням національних традицій і потреб сьогодення, створюючи єдність правового простору та необхідний фундамент для законодавчої бази».⁹¹ «КС через свою практику створює національні стандарти поєднання міжнародного і національного права, які відповідно до його юридичної природи є загальнообов'язковими до виконання і преюдиціальними для загальних судів».⁹² У такий спосіб КС пропонує методологію застосування конвенційних стандартів судам загальної юрисдикції, що полегшує їх роботу та сприяє імплементації Конвенції. Окрім цього, у зв'язку із сильною позитивістською традицією, яка досі прослідковується у національній правовій системі, суди є більш схильними

---

⁹⁰ Гультай М.М. Вплив практики Європейського суду з прав людини на здійснення конституційного судочинства: шляхи оптимізації, ст. 312

⁹¹ Білак М.В. Формування Конституційним Судом України правових стандартів людиноцентричної спрямованості / М. В. Білак // Альманах права. - 2017. - Вип. 8. - С. 63-66. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ap_2017_8_16

⁹² Там само, ст. 65

застосувати конвенційні стандарти у питаннях та справах, у котрих КС застосовував їх першим. Застосовуючи практику ЄСПЛ, КС, окрім судових органів, орієнтує також і законодавця, інші правозастосовні органи, приватних осіб на врахування європейських правових принципів та цінностей у процесі вдосконалення законодавства, вирішенні справ, обстоюванні власних прав.⁹³ Саме тому важливо, щоб таке застосування було грамотним та послідовним. Таким чином, правовий аналіз необхідний для того, щоб оцінити наявний стан застосування КС конвенційних стандартів і прослідкувати їх вплив на конституційне судочинство, якщо такий є.

Як було показано у попередньому розділі, серед науковців немає однастайності щодо правової оцінки застосування КС стандартів ЄКПЛ. Попередні дослідження здебільшого опирались на кількісні та формальні фактори, тому в цій роботі буде проведено змістовний аналіз рішень. Для цих цілей мною було проаналізовано практику КС з 1997 року до грудня 2019 року. Загальна кількість рішень за вказаний період становить 342. З них є ціла низка рішень, у яких КС звертається до міжнародних договорів, а також практики їх тлумачення. Головна роль відводиться саме Конвенції та практиці ЄСПЛ. Втім, незважаючи на те, що за останні роки застосування конвенційних стандартів ставало все масовішим, загальна кількість рішень, в яких КС звернувся до стандартів ЄКПЛ, впродовж усього періоду його функціонування становить 62 з 342 рішень. Відтак, це складає лише 18,1% практики КС. Слід підкреслити, ця цифра охоплює будь-яке застосування КС конвенційних стандартів: як то лише посилання на Конвенцію, її норму, так і звертання до загальних принципів із практики ЄСПЛ. Це число також не охоплює посилань на конвенційні стандарти в окремих думках.

Таку статистику можна пояснити низкою причин. Зокрема, це може бути зумовлено тим, що на початку своєї роботи КС розглядав велику кількість питань, що стосувались системи врядування і не порушували безпосередньо

---

⁹³ Гультай М.М. Вплив практики Європейського суду з прав людини на здійснення конституційного судочинства: шляхи оптимізації, ст. 312

питань прав людини та не вимагали застосування таких стандартів. Для прикладу, це стосується таких рішень, як рішення у справах про акти органів Верховної Ради України⁹⁴, щодо призначення заступників голів місцевих державних адміністрацій⁹⁵, про обрання Голови ВРУ⁹⁶ тощо. Лише з роками кількість порушених перед КС питань, що безпосередньо стосувались прав людини, збільшувалась.

Ратифікація Конвенції не привела до її автоматичного використання у правозастосовній практиці. Для реалізації зобов'язань України законодавець конкретизував статус практики ЄСПЛ як джерела права, прийнявши у 2006 році Закон «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини», що містить обов'язок судових органів застосовувати стандарти у своїх рішеннях. З цією подією, а також з проголошенням у 2016 році дружнього ставлення до міжнародного права пов'язують хронологічне зростання кількості посилок на конвенційні стандарти.

Як зазначалось раніше, найдетальніше проаналізувала застосування КС конвенційних стандартів Серьогіна С.П. Відзначивши тенденцію збільшення їх використання, авторка здійснила класифікацію рішень, в яких КС використовував конвенційні стандарти, на три категорії. Науковиця назвала їх «способами залучення»⁹⁷. До таких вона віднесла:

— Відсильний. Авторка вважає його найпростішим та водночас юридично найуразливішим. Так, на думку науковиці, він полягає у тому, що при обґрунтуванні власної правової позиції КС тільки побіжно згадує про наявність певних європейських стандартів з питання, що є предметом спору, при цьому не конкретизує їх.⁹⁸

---

⁹⁴ Рішення Конституційного Суду України від 23.06.1997 № 2-зп (справа про акти органів Верховної Ради України) // Офіційний вісник України. – 1997. - № 27. С. 155

⁹⁵ Рішення Конституційного Суду України від 24.12.1997 № 8-зп (справа щодо призначення заступників голів місцевих державних адміністрацій) // Офіційний вісник України. – 1997. - № 1. С. 165

⁹⁶ Рішення Конституційного Суду України від 03.12.1998 № 17-рп/98 (справа обрання Голови Верховної Ради України) // Офіційний вісник України. – 1998. - №49. С.41

⁹⁷ Серьогіна С. Використання практики Європейського суду з прав людини як перспективний напрям оптимізації конституційного судочинства в Україні, ст. 43

⁹⁸ Там само.

— Відносно казуїстичний. Порівняно із першим способом, цей є поширенішим. Він полягає у тому, що КС на обґрунтування своєї позиції наводить конкретні статті Конвенції та перелік найбільш відомих справ, в яких міститься принципова позиція ЄСПЛ з даного питання. На думку авторки, такий спосіб є більш обґрунтованим, доказовим, ілюстративним, однак він страждає на догматичність. Окрім цього, такий спосіб «не може застосовуватись у тих випадках, коли висока абстрактність певної норми чи неоднозначність праворозуміння не дають можливості покладатися на просте цитування певного міжнародного правового документа».⁹⁹

— Казуїстично-змістовний. Науковиця вважає такий спосіб найбільш доцільним і довершеним з точки зору юридичної техніки. Він полягає у зверненні не тільки до конкретної статті міжнародного договору чи конкретного рішення, а й до його істинного, розгорнутого змісту.¹⁰⁰

На думку С.П. Серьогіної, саме останній є змістовним та юридично виваженим способом. Авторка вважає, що звернення до міжнародно-правових актів необхідне у тих випадках, коли КС хоче посилити аргументацію в мотивувальній частині свого рішення. У протилежному разі аргументація перетворюється на констатацію, а рішення суду позбавляється належного обґрунтування й доказовості.¹⁰¹

Загалом я погоджуюсь із наведеною авторкою класифікацією та її головними тезами. Однак не у всіх випадках її приклади ілюструють виділені способи застосування конвенційних стандартів, а деякі з них ускладнюють розуміння відмінностей між другим та третім способами. Більше того, для виконання поставлених завдань необхідне здійснення детальнішого змістовного аналізу та зваженої правової оцінки таких рішень, що базуватиметься на критеріях обґрунтованості та необхідності. З метою систематизації та розгорнутішого аналізу практику КС було поділено на чотири категорії.

---

⁹⁹ Серьогіна С. Використання практики Європейського суду з прав людини як перспективний напрям оптимізації конституційного судочинства в Україні, ст. 43

¹⁰⁰ Там само, ст. 43-44

¹⁰¹ Там само, ст. 43

Таким чином, до виділених аналізованих категорій рішень належать:

- 1) рішення, в яких не було використано конвенційних стандартів;
- 2) рішення, які не містять прямих посилань на практику ЄСПЛ;
- 3) рішення, які містять прямі посилання на практику ЄСПЛ;
- 4) рішення, які містять формальні посилання на практику ЄСПЛ, але змістовно суперечать їм.

2.1.1. Рішення, в яких не було використано конвенційні стандарти

У проаналізованій практиці КС таких рішень налічується 278. До них у переважній більшості належать рішення, що піднімають питання, для вирішення яких достатньо національного законодавства. У перші роки роботи КС перед ним переважно піднімалися питання системи врядування. До актів, в яких вони вирішувались, зокрема, належать рішення у справах про набуття чинності Конституцією України¹⁰², про Рахункову палату¹⁰³, про вибори у містах Києві та Севастополі¹⁰⁴, про запити народних депутатів України¹⁰⁵, про здійснення влади народом¹⁰⁶, про особливості здійснення виконавчої влади та місцевого самоврядування в районах міста Києва¹⁰⁷ тощо.

Окрім вказаних вище рішень, до даної категорії належать й рішення, що стосуються інших галузей права, для вирішення яких визначальним було саме національне законодавство. До вказаної категорії належить і рішення у справі про атестацію державних службовців¹⁰⁸. У вказаному рішенні КС основним питанням було, чи перевищив свої повноваження Кабінет Міністрів України

---

¹⁰² Рішення Конституційного Суду України від 03.10.1997 № 4-зп (справа про набуття чинності Конституцією України) // Офіційний вісник України. – 1997. - № 42. С. 59

¹⁰³ Рішення Конституційного Суду України від 23.12.1997 №7-зп (справа про Рахункову палату) // Офіційний вісник України. – 1998. - №1. С.1

¹⁰⁴ Рішення Конституційного Суду України від 27.03.1998 № 5-рп/98 (справа про вибори у містах Києві та Севастополі) // Офіційний вісник України. – 1998. - № 23. С. 114

¹⁰⁵ Рішення Конституційного Суду України від 19.05.1999 № 4-рп/99 (справа про запити народних депутатів України) // Офіційний вісник України. – 1999. – №20. С. 283

¹⁰⁶ Рішення Конституційного Суду України від 05.10.2005 №6-рп/2005 (справа про здійснення влади народом) // Офіційний вісник України. – 2005. - №41. С. 31

¹⁰⁷ Рішення Конституційного Суду України від 13.10.2005 № 9-рп/2005 (справа про особливості здійснення виконавчої влади та місцевого самоврядування в районах м. Києва) // Офіційний вісник України. – 2005. - №42. С.105

¹⁰⁸ Рішення Конституційного Суду України від 08.07.2003 №15-рп/2003 (справа про атестацію державних службовців) // Офіційний вісник України. – 2003. - №29. С.176

шляхом ухвалення Положення про проведення атестації державних службовців. Для з'ясування даного питання було достатньо здійснити аналіз низки актів національного законодавства та встановити, що таке повноваження впливає з покладеного обов'язку проводити державну політику у сфері державної служби.

Прикладом також може слугувати рішення у справі щодо застосування кваліфікуючої ознаки «працівник правоохоронного органу» до працівника державної виконавчої служби¹⁰⁹. Враховуючи предмет розгляду, основну роль тут відігравав аналіз положень самого Кримінального кодексу і розмежування його понять. Відтак, відсутність наведення конвенційних стандартів тут цілком зрозуміла і не викликає запитань.

Таким чином, аналізована категорія є найчисельнішою. Це зумовлено, серед іншого, тим, що в перші роки функціонування КС ним розглядалися справи, які безпосередньо не зачіпали питань прав людини. Відповідно, КС обмежувався застосуванням національного застосування. Окрім цього, тривалий час після ратифікації Конвенції рівень знань про її стандарти була низькою як серед правників-практиків, так і серед суддів. Це суттєво обмежувало можливості застосування таких стандартів КС у своїх рішеннях.

2.1.2. Рішення, які не містять прямих посилань на практику ЄСПЛ

Дана категорія налічує приблизно 27 рішень. Вона охоплює два види рішень:

А) У рішеннях відсутні формальні посилання на правові позиції ЄСПЛ, але їх зміст вказує, що вони були враховані. Кількість рішень становить приблизно 6. У них переважно не міститься жодного застосування конвенційних стандартів, однак у деяких наявні посилання на Конвенцію з відтворенням її положень.

---

¹⁰⁹ Рішення Конституційного Суду України від 18.04.2012 року №10-рп/2012 (справа щодо застосування кваліфікуючої ознаки «працівник правоохоронного органу» до працівника державної виконавчої служби) // Офіційний вісник України. – 2012. - №33. С. 49

Б) У рішеннях містяться формальні посилання на Конвенцію, але вони застосовані «декоративно». Таких рішень налічується приблизно 21. Це становить майже третину рішень КС із посиланням на конвенційні стандарти. Формальними посиланнями охоплюються згадки про Конвенцію як один із міжнародних стандартів або відтворення змісту її норм. Такий формальний спосіб застосування Конвенції С.П. Серьогіна називає відсильним.¹¹⁰

Аналіз варто розпочати з першого виду рішень. До таких, зокрема, належить рішення у справі щодо завчасного сповіщення про мирні зібрання¹¹¹. Ця справа стосувалась офіційного тлумачення поняття завчасного сповіщення органів виконавчої влади чи органів місцевого самоврядування про проведення зборів, мітингів, походів і демонстрацій у зв'язку з відсутністю конкретних строків. У ньому КС не застосував конвенційні стандарти у жоден спосіб. Втім, послуговуючись терміном «у розумних межах», прийняв рішення, яке загалом є сумісним із конвенційними стандартами. Зокрема, КС зазначив:

«Тривалість строків завчасного сповіщення має бути у розумних межах і не повинна обмежувати передбаченого статтею 39 Конституції України права громадян на проведення зборів, мітингів, походів і демонстрацій. Такі строки мають слугувати гарантією реалізації цього права громадян. Упродовж цього строку зазначені органи мають здійснити і ряд підготовчих заходів, зокрема, для забезпечення безперешкодного проведення громадянами зборів, мітингу, походу чи демонстрації, підтримання громадського порядку, охорони прав і свобод інших людей. У разі необхідності органи виконавчої влади чи місцевого самоврядування можуть погоджувати з організаторами масових зібрань дату, час, місце, маршрут, умови, тривалість їх проведення тощо».¹¹²

Подібну за змістом уже усталену позицію висловив і ЄСПЛ у своєму рішенні «*Kudrevičius та інші проти Литви*»:

«Попереднє сповіщення спрямоване не лише на узгодження права зібрань з правами та законними інтересами (охоплюючи свободу пересування) інших осіб, а й на запобігання безладу чи злочину. З метою врівноваження цих конфліктуючих інтересів у державах-учасницях загальноприйнятою є процедура попередніх адміністративних процедур, коли слід організувати публічну демонстрацію. Однак регулювання подібного

---

¹¹⁰ Серьогіна С. Використання практики Європейського суду з прав людини як перспективний напрям оптимізації конституційного судочинства в Україні, ст. 43

¹¹¹ Рішення Конституційного Суду України від 19.04.2001 №4-рп/2001 (справа щодо завчасного сповіщення про мирні зібрання) // Офіційний вісник України. – 2003. - №28. С.109

¹¹² Там само.

характеру не повинні становити приховану перешкоду свободі мирних зібрань, захищеної Конвенцією». ¹¹³

Зазначаючи, що навіть влаштування демонстрації без попереднього дозволу не обов'язково виправдовує втручання у право особи на свободу зібрань, ЄСПЛ наголосив, якщо демонстранти не здійснюють насильства, державним органам важливо проявити певну толерантність до мирних зібрань, аби свобода зібрань, гарантована ст. 11 Конвенції, не була позбавлена своєї суті. ¹¹⁴

Відтак, центральним у правових позиціях обидвох судів став аргумент про те, що правове регулювання та встановлення конкретних строків не повинні становити перешкоду для реалізації свободи зібрань, позбавляти її суті, а навпаки слугувати її гарантіями. Виходячи із загальновизнаних принципів права та самої суті свободи зібрань КС вдалось дійти висновку, який відповідає конвенційним стандартам, зокрема і уже наявній усталеній практиці ЄСПЛ. Таким чином, вказане рішення є прикладом прогресивного тлумачення КС у його перші роки функціонування.

Іншим прикладом може слугувати рішення у справі про смертну кару ¹¹⁵ – одне із найважливіших у практиці КС. У його п. 6 ідеться про відтворення положень ст. 3 Конвенції ст. 28 Конституції України, якій смертна кара як вид покарання суперечить. КС зазначив, що невідповідність такого виду покарання підтверджує і практика ЄСПЛ. Втім, конкретного прикладу справи чи правової позиції орган конституційної юстиції не навів, що робить таку згадку суто формальною. З іншого боку, якщо глянути ширше, то саме конвенційні стандарти були основою мотивування КС. «Двигуном» підняття цього питання були численні резолюції Ради Європи, що передували рішенню. Попри те, що КС ішов шляхом відповідності конвенційних прав Конституції, він опирався саме на заборону смертної кари у державах Ради Європи.

---

¹¹³ Kudrevičius and Others v. Lithuania, Application no. 37553/05, Grand Chamber Judgment of 15 October 2015, available at: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22:%5B%22001-158200%22%5D%7D>

¹¹⁴ Ibid., para. 150

¹¹⁵ Рішення Конституційного Суду України від 29.12.1999 №11-рп/99 (справа про смертну кару) // Офіційний вісник України. – 2000. - №4. С.114

Варто звернути увагу і на рішення щодо конституційності положень ст.ст. 294, 326 Кодексу України про адміністративні правопорушення¹¹⁶. Певною мірою це рішення було реакцією на рішення у справі «*Shvydka проти України*»¹¹⁷. Хоча вказане рішення не містить посилання на конвенційні стандарти, воно відповідає їм. Справа стосувалась неконституційності положень, що передбачають набрання законної сили постановами про адміністративний арешт та їх негайне виконання після винесення.

КС зазначив, що відповідно до принципу верховенства права держава має запровадити таку процедуру апеляційного перегляду справ, яка забезпечувала б ефективність права на судовий захист на цій стадії судового провадження.¹¹⁸ На думку КС, саме у випадку незаконного застосування адміністративного арешту неможливо буде ні запобігти негативним індивідуальним наслідкам такої судової помилки, ні відновити в судовому порядку порушене право на свободу та особисту недоторканність.¹¹⁹ Можливим буде лише відшкодування заподіяної шкоди таким порушенням, втім, цього недостатньо.

Орган конституційної юстиції вказав, що адміністративний арешт за суворістю подібний до покарання у виді арешту. Він фактично послуговувався автономним тлумаченням ЄСПЛ, адже саме у його розумінні правопорушення, за які передбачено позбавлення волі, є кримінально-правовими. Окрім цього, КС використав тест ЄСПЛ на справедливий баланс, в якому знову зазначив про подібність стягнення, порядок застосування якого оскаржувався, та покарання у вигляді арешту:

«Справедливий баланс між суспільними інтересами та індивідуальними правами й інтересами полягає, в тому числі, у дотриманні конкретизованого процесуальним законом правила, за яким рішення місцевого загального суду про встановлення міри відповідальності за вчинення правопорушення набирає законної сили та звертається до виконання після закінчення строку на його апеляційне оскарження.

---

¹¹⁶ Рішення Конституційного Суду України від 23.11.2018 №10-рп у справі за конституційним поданням Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень частини першої статті 294, статті 326 Кодексу України про адміністративні правопорушення // Офіційний вісник України. – 2019. - №2. С. 129

¹¹⁷ *Shvydka v. Ukraine*, Application no. 17888/12, Judgment of 30 October 2014, available at: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22:%5B%22001-147445%22%5D%7D>

¹¹⁸ Рішення Конституційного Суду України від 23.11.2018 №10-рп/2018, п. 2.1

¹¹⁹ Там само, п.2.4

Саме в такому порядку набувають обов'язковості судові рішення про застосування санкцій, аналогічних за суворістю адміністративному арешту».¹²⁰

Відтак, КС зазначив, що у набранні законної сили постановами про застосування адміністративного арешту та їх негайному виконанні немає такої суспільної необхідності, яка виправдовувала б обмеження прав на судовий захист та апеляційний перегляд справи. Таке обмеження не узгоджується з принципом верховенства права та не відповідає критеріям розумності, пропорційності, обґрунтованості.¹²¹

Таким чином, КС дійшов висновку, що оспорювані положення фактично знижують ефективність судового захисту на стадії апеляційного перегляду справ про адміністративні правопорушення та звужують зміст цього права.¹²² Аналіз мотивувальної частини рішення КС свідчить, що саме встановлення подібності адміністративного арешту до покарання та застосування тесту на справедливий баланс були визначальними у аргументації КС. Вони забезпечили прийняття рішення, що відповідає конвенційним стандартам.

Рішення у справі про розгляд окремих постанов¹²³ також можна віднести до аналізованої категорії. Справа стосувалась строків досудового слідства, а саме конституційності положення про можливість продовження строку досудового слідства у виняткових випадках. Вирішуючи дане питання, КС прямо не посилався на практику ЄСПЛ. Орган конституційного контролю обмежився лише посиланням на Конвенцію як один із міжнародних договорів та відтворенням змісту положень ст.6.

Втім, деталізуючи поняття розумного строку, КС зазначив таке:

«Поняття «розумний строк досудового слідства» є оціночним, тобто таким, що визначається у кожному конкретному випадку з огляду на сукупність усіх обставин вчинення і розслідування злочину (злочинів). Визначення розумного строку досудового слідства залежить від багатьох факторів, включаючи обсяг і складність справи, кількість

---

¹²⁰ Рішення Конституційного Суду України від 23.11.2018 №10-рп/2018, п.2.5

¹²¹ Там само, п. 2.5

¹²² Там само.

¹²³ Рішення Конституційного Суду України від 30.01.2003 №3-рп/2003 (справа про розгляд судом окремих постанов слідчого і прокурора) // Офіційний вісник України. – 2003. - №6. С.103

слідчих дій, число потерпілих та свідків, необхідність проведення експертиз та отримання висновків тощо».¹²⁴

КС вказав, що строк досудового слідства за будь-яких обставин не має перевищувати меж необхідності. Досудове слідство повинно бути закінчено у кожній справі без порушення права на справедливий судовий розгляд і права на ефективний засіб захисту, що передбачено статтями 6, 13 Конвенції.¹²⁵ Відтак, орган конституційної юстиції дійшов висновку, що оскаржуване положення, що уможлиблює продовження строку досудового слідства лише у виняткових випадках, відповідає Конституції.

Використане визначення розумного строку є принциповою позицією із усталеної практики ЄСПЛ щодо ст. 6. У його практиці ідеться про розумний строк в контексті судового провадження, проте він може відраховуватись з різних моментів, зокрема від моменту затримання, початку досудового розслідування.¹²⁶ Це рішення є прикладом того, як КС опосередковано використовує конвенційні стандарти. Без формального покликання на практику ЄСПЛ, орган конституційної юстиції врахував та правильно застосовував ці правові позиції. Це дало йому змогу дійти висновку, співзвучного із практикою ЄСПЛ.

Наступним є рішення у справі про призначення більш м'якого покарання¹²⁷. Справа стосувалась положення Кримінального кодексу, яке унеможлиблювало призначення особам, які вчинили злочини невеликої тяжкості, більш м'якого покарання, ніж передбачено законом, на відміну від осіб, які вчинили тяжчі злочини.¹²⁸ Подібно до попереднього рішення, КС обмежився лише посиланням на Конвенцію як один із міжнародних стандартів,

---

¹²⁴ Рішення Конституційного Суду України від 30.01.2003 №3-рп/2003 (справа про розгляд судом окремих постанов слідчого і прокурора), п. 8

¹²⁵ Там само.

¹²⁶ Посібник зі статті 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод: право на справедливий суд (кримінальний процесуальний аспект) І частина [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://unba.org.ua/assets/uploads/96a0f2399c11b6f75587_file.pdf, абз. 282

¹²⁷ Рішення Конституційного Суду України від 02.11.2004 № 15-рп/2004 (справа про призначення судом більш м'якого покарання) // Офіційний вісник України. – 2004. - №45. С.41

¹²⁸ Там само, п.1

зазначивши, що вона є частиною національного законодавства України. Втім, висновки, до яких дійшов КС, узгоджуються з практикою ЄСПЛ.

КС зазначив, що положення ст. 69 Кодексу порушують один із основоположних принципів верховенства права – справедливості, оскільки позбавляють рівної можливості призначення основного покарання нижче від найнижчої межі або переходу до іншого, більш м'якого виду основного покарання. Втім, закон не може ставити в більш несприятливе становище винних осіб, які вчинили злочини невеликої тяжкості, порівняно з винними особами, які вчинили більш тяжкі злочини.¹²⁹ Відтак, обмежуючи суди у застосуванні більш м'якого покарання, вони позбавлені змоги належно індивідуалізувати покарання і забезпечити його справедливості.

Окрім цього, КС зазначив про мету покарання, його притаманні ознаки пропорційності та домірності:

«Однак правова держава, вважаючи покарання передусім виправним та превентивним засобом, має використовувати не надмірні, а лише необхідні і зумовлені метою заходи. Обмеження конституційних прав обвинуваченого повинно відповідати принципу пропорційності: інтереси забезпечення охорони прав і свобод людини і громадянина, власності, громадського порядку та безпеки тощо можуть виправдати правові обмеження прав і свобод тільки в разі адекватності соціально обумовленим цілям. Положення про незастосування статті 69 Кодексу до осіб, які вчинили злочини невеликої тяжкості, таким цілям не відповідає. Надання суду права у виняткових випадках, за наявності декількох обставин, що пом'якшують покарання, та даних про особу обвинуваченого, застосовувати норму статті 69 Кодексу і до осіб, які вчинили злочини невеликої тяжкості, сприяло б забезпеченню пропорційності соціально виправданих цілей покарання».¹³⁰

Це дозволило КС дійти висновку, що встановлення недиференційованого покарання та неможливість його зниження для осіб, які вчинили злочини невеликої тяжкості, порушує принцип справедливості покарання, його індивідуалізації та домірності.

Проаналізовані правові позиції свідчать, що КС акцентував увагу на пропорційності. Він належить до одного із тих принципів, які проходять «червоною ниткою» крізь конвенційні стандарти. Орган конституційного

---

¹²⁹ Рішення Конституційного Суду України від 02.11.2004 № 15-рп/2004 (справа про призначення судом більш м'якого покарання), п. 4.1

¹³⁰ Там само, п. 4.2

контролю зазначив, що покарання передусім становить виправний та превентивний захід. Це, зокрема, кореспондується із позицією ЄСПЛ, який наголосив: «попри широку свободу розсуду держав, наголос на виправлення та ресоціалізацію засуджених став обов'язковим чинником, який держави-члени повинні враховувати при плануванні та втіленні своєї каральної політики».¹³¹

Таке застосування тесту на пропорційність дозволило максимально об'єктивно оцінити правомірність оскаржуваного положення та встановити його невідповідність Конституції. Не посилаючись безпосередньо на правові позиції ЄСПЛ, КС поклав в основу своєї аргументації принцип пропорційності та справедливості покарання, яке відповідає як духу, так і букві конвенційних стандартів.

Отже, такі рішення свідчать, що вплив конвенційних стандартів у практиці КС не обмежується наявністю формальних покликань на них. Навіть у випадку їх відсутності орган конституційного контролю, виходячи із суті аналізованих прав та свобод людини, враховує правові позиції ЄСПЛ та послуговується принципами, які проходять «червоною ниткою» крізь усю Конвенцію.

Аналіз даної категорії варто продовжити другим видом рішень. Прикладами слугують рішення у таких справах, як про фінансування судів¹³², про свободу утворення профспілок¹³³, щодо прописки¹³⁴, про електроенергетику¹³⁵, про врахування тяжкості злочину при застосуванні запобіжного заходу¹³⁶, про незалежність суддів як складову їхнього статусу¹³⁷,

---

¹³¹ Khoroshenko v. Russia, Application no. 41418/04, Grand Chamber Judgment of 30 June 2015, available at: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22:%5B%22001-156006%22%5D%7D>

¹³² Рішення Конституційного Суду України від 24.06.1999 №6-рп/99 (справа про фінансування судів) // Офіційний вісник України. – 1999. - №28. С. 169

¹³³ Рішення Конституційного Суду України від 18.10.2000 №11-рп/2000 (справа про свободу утворення профспілок) // Офіційний вісник України. – 2000. - №43. С. 131

¹³⁴ Рішення Конституційного Суду України від 14.11.2001 №15-рп/2001 (справа щодо прописки) // Вісник Конституційного Суду України. – 2001. - №5. С. 33

¹³⁵ Рішення Конституційного Суду України від 12.02.2002 №3-рп/2002 (справа про електроенергетику) // Офіційний вісник України. – 2002. - №22. С. 17

¹³⁶ Рішення Конституційного Суду України від 08.07.2003 №14-рп/2003 (справа про врахування тяжкості злочину при застосуванні запобіжного заходу) // Офіційний вісник України. – 2003. - №29. С. 172

¹³⁷ Рішення Конституційного Суду України від 01.12.2004 №19-рп/2004 (справа про незалежність суддів як складову їхнього статусу) // Офіційний вісник України. – 2004. - №49. С.62

про страхові виплати¹³⁸, про оскарження бездіяльності суб'єктів владних повноважень щодо заяв про злочини¹³⁹, про рівність сторін судового процесу¹⁴⁰ та інші.

Для прикладу, у рішенні в справі про свободу утворення профспілок КС зазначив:

«Статтею 8 Міжнародного пакту про економічні, соціальні і культурні права 1966 року, як і статтею 11 Конвенції про захист прав людини та основних свобод 1950 року, що є частиною національного законодавства України, гарантується право людини на свободу об'єднання, зокрема, право створювати профспілки і вступати до них для захисту своїх інтересів».¹⁴¹

Подібне застосування можна знайти і у пізнішому рішенні КС у справі про оскарження бездіяльності суб'єктів владних повноважень щодо заяв про злочини. У рішенні Конвенція згадується лише як один із міжнародних договорів, ратифікованих Україною. Посилаючись на конвенційні стандарти, КС зазначає, що сформульована ним правова позиція узгоджується із положеннями ст. 13 Конвенції щодо ефективного засобу юридичного захисту від порушень, вчинених особами, які здійснюють свої офіційні повноваження.¹⁴²

Аналогічно КС застосував Конвенцію і у рішенні у справі про незалежність суддів як складову їхнього статусу, навівши Конвенцію як приклад одного з міжнародних стандартів:

«Зазначений підхід щодо забезпечення незалежності суддів закріплено у Конвенції про захист прав людини та основних свобод (4 листопада 1950 року), ратифікованій Верховною Радою України 17 липня 1997 року, та в низці інших міжнародних документів, а саме: “Основні принципи незалежності судових органів”, ухвалені резолюціями 40/32 від 29 листопада 1985 року та 40/146 від 13 грудня 1985 року Генеральної Асамблеї ООН, “Процедури ефективного здійснення Основних принципів незалежності судових органів”, затверджені 24 травня 1989 року Резолюцією 1989/60 Економічної і Соціальної Ради ООН, Європейська хартія “Про статус суддів” від 10 липня 1998 року, Рекомендації № (94) 12 Комітету Міністрів Ради Європи

---

¹³⁸ Рішення Конституційного Суду України від 08.10.2008 №20-рп/2008 (справа про страхові виплати) // Офіційний вісник України. – 2008. - №80. С. 63

¹³⁹ Рішення Конституційного Суду України від 14.12.2011 №19-рп/2011 (справа про оскарження бездіяльності суб'єктів владних повноважень щодо заяв про злочини) // Офіційний вісник України. – 2011. - №101. С.72

¹⁴⁰ Рішення Конституційного Суду України від 12.04.2012 №9-рп/2012 (справа про рівність сторін судового процесу) // Офіційний вісник України. – 2012. - №32. С. 309

¹⁴¹ Рішення Конституційного Суду України від 18.10.2000 №11-рп/2000 (справа про свободу утворення профспілок), п. 3.3

¹⁴² Рішення Конституційного Суду України від 14.12.2011 №19-рп/2011 (справа про оскарження бездіяльності суб'єктів владних повноважень щодо заяв про злочини), п.5

“Незалежність, дієвість та роль суддів” від 13 жовтня 1994 року та інших. Цей підхід також підтверджується практикою Європейського суду з прав людини». ¹⁴³

Втім, цей приклад відмінний від попередніх тим, що демонструє, як Конвенція наводиться у переліку з іншими документами міжнародного права, що спотворює ієрархію джерел права. Такий перелік створює враження рівнозначності юридичної сили Конвенції як міжнародного договору та різних міжнародних документів, що мають рекомендаційний характер.¹⁴⁴ Окрім загального формулювання «практика ЄСПЛ», конкретних прикладів такої КС не наводить.

Аналогічним чином КС звернувся до конвенційних стандартів і у рішенні у справі щодо прописки¹⁴⁵, навівши Конвенцію як один із міжнародних стандартів та відтворюючи її норму, яка відповідає конституційному праву:

«...Відповідно до статті 33 Конституції України кожний, хто на законних підставах перебуває на території України, має право вільно пересуватися, вибирати місце проживання, залишати територію України. Право на свободу пересування і вибору місця проживання в межах держави як невід’ємне право кожної людини закріплено також Загальною декларацією прав людини 1948 року (частина перша статті 13), Міжнародним пактом про громадянські та політичні права 1966 року (стаття 12), Протоколом № 4 до Конвенції про захист прав людини та основних свобод 1950 року (стаття 2) та іншими міжнародно-правовими актами...¹⁴⁶

...Допустимість обмеження свободи пересування, вільного вибору місця проживання в межах держави та права вільно залишати територію країни визнається і міжнародним правом. Зокрема, стаття 2 Протоколу № 4 до Конвенції про захист прав людини та основних свобод 1950 року закріплює правило, за яким здійснення права на свободу пересування і свободу вибору місця проживання, вільно залишати будь-яку країну, включаючи свою власну, не може зазнавати жодних обмежень, крім тих, що передбачені законом і є необхідними в демократичному суспільстві в інтересах національної або громадської безпеки, для забезпечення громадського порядку, запобігання злочинам, для охорони здоров’я або моралі чи з метою захисту прав і свобод інших осіб». ¹⁴⁷

---

¹⁴³ Рішення Конституційного Суду України від 01.12.2004 №19-рп/2004 (справа про незалежність суддів як складову їхнього статусу), п. 4.1

¹⁴⁴ Аналітичний звіт за результатами моніторингу судових рішень щодо застосування в Україні положень Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод та практики Європейського суду з прав людини [Електронний ресурс] // Координатор проєктів ОБСЄ в Україні, Інститут прикладних гуманітарних досліджень. – 2018. - Режим доступу: <https://www.osce.org/uk/project-coordinator-in-ukraine/390506?download=true>

¹⁴⁵ Рішення Конституційного Суду України від 14.11.2001 №15-рп/2001 (справа щодо прописки)

¹⁴⁶ Там само, п. 4

¹⁴⁷ Там само.

У рішенні про страхові виплати КС згадав про Конвенцію та практику ЄСПЛ, що її тлумачить, втім, обмежившись лише збірним поняттям «рішення ЄСПЛ», не навівши жодних правових позицій чи прикладів справ:

«Принцип соціального захисту громадян втілений у ратифікованих Україною міжнародних актах – Міжнародному пакті про економічні, соціальні і культурні права 1966 року, Європейській соціальній хартії (переглянутій) 1996 року, Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року, а також у рішеннях Європейського суду з прав людини».¹⁴⁸

Таким чином, аналіз цих рішень демонструє, що дуже часто звернення до конвенційних стандартів відбувається у площині «міжнародно-правового плюралізму»¹⁴⁹. Такий спосіб найбільш притаманний рішенням початкового періоду роботи КС. В таких випадках орган конституційного контролю наводить декілька міжнародних договорів у сфері прав людини. Втім, такі посилання на конвенційні стандарти мають загальний характер і не відіграють жодної ролі в аргументації правової позиції КС. Хоча загалом такі посилання є релевантними та обумовлені предметом розгляду, однак вони слугують «декорацією» у рішенні. Найчастіше вони означають просте прагнення КС відповідати вимогам часу і підтвердити прихильність КС до конвенційних стандартів. Однак такі формальні посилання на Конвенцію є не лише нейтральними. В деяких випадках вони мають негативний вплив, а саме, коли Конвенція наводиться як однопорядкове джерело із документами міжнародного права рекомендаційного характеру. Таке посилання на конвенційні стандарти неправильно орієнтує суб'єктів правозастосування та громадян щодо місця та значення права Конвенції.

2.1.3. Рішення, які містять прямі посилання на практику ЄСПЛ

У рішеннях даної категорії посилання на конвенційний стандарт оформлено текстуально як цитата із конкретного рішення ЄСПЛ. Проаналізована практика КС налічує приблизно 40 таких рішень. Це

¹⁴⁸ Рішення Конституційного Суду України від 08.10.2008 №20-рп/2008 (справа про страхові виплати), п. 3

¹⁴⁹ Аналітичний звіт за результатами моніторингу судових рішень щодо застосування в Україні положень Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод та практики Європейського суду з прав людини, ст. 22

найчисельніша категорія, в яких КС застосував стандарти ЄКПЛ. Вона охоплює три випадки застосування правових позицій ЄСПЛ:

А) рішення, які містять суто ілюстративне застосування, яке або не несе змістовного навантаження, або слугує лише допоміжним аргументом;

Б) рішення, які містять приклади грамотного та послідовного застосування конвенційних стандартів;

В) рішення, в яких КС, використавши релевантні правові позиції ЄСПЛ, не зміг застосувати їх системно до усіх обставин конкретної справи.

Нижче подано детальний аналіз окремих рішень вказаної категорії, котрі демонструють виділені випадки застосування практики ЄСПЛ.

А) Варто розпочати з першого випадку застосування практики ЄСПЛ. Прикладом слугує рішення у справі про право на правову допомогу¹⁵⁰. Справа стосувалась офіційного тлумачення положень ст. 59 Конституції. КС вказав, що право кожного на правову допомогу у жодному випадку не може бути обмежено, зокрема, це стосується, і права свідка на отримання правової допомоги під час допиту у кримінальному процесі.¹⁵¹ Орган конституційного контролю зазначив, що свідку під час допиту в органах дізнання чи досудового слідства має бути забезпечена реальна можливість отримувати правову допомогу для захисту від можливого порушення права не давати показань або пояснень щодо себе, членів сім'ї чи близьких родичів, які можуть бути використані у кримінальному процесі для доведення обвинувачення зазначених осіб.¹⁵² Для підсилення своєї позиції, КС звернувся до конвенційних стандартів:

«Такий висновок підтверджує і практика Європейського суду з прав людини: у рішеннях «Яременко проти України» від 12 червня 2008 року, «Луценко проти України» від 18 грудня 2008 року та «Шабельник проти України» від 19 лютого 2009 року суд визнав, що використання показань осіб, які вони давали як свідки без участі адвоката чи іншого фахівця у галузі права, для доведення вини у вчиненні злочину ними (свідками) або їх співучасниками є порушенням пункту 1 статті 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод».¹⁵³

---

¹⁵⁰ Рішення Конституційного Суду України від 30.09.2009 № 23-рп/2009 (справа про право на правову допомогу) // Офіційний вісник України. – 2009. - №79. С. 62

¹⁵¹ Там само, п. 4

¹⁵² Там само.

¹⁵³ Там само.

Аналіз вказаного рішення свідчить, що використана КС правова позиція ЄСПЛ була спрямована лише на підсилення одного аспекту аргументації. Вона слугувала додатковим та необов'язковим способом мотивування даного рішення. Попри доречність та сумісність із предметом розгляду, очевидно, що для ухвалення рішення КС було достатньо національного законодавства, а конвенційний стандарт мав лише допоміжний характер, який не повпливав суттєво на підхід органу конституційного контролю.

Варто звернути увагу і рішення у справі про поширення відомостей¹⁵⁴. Вона стосувалась вимоги офіційного тлумачення поняття «поширення відомостей» відповідно до Цивільного кодексу України. Така необхідність виникла внаслідок визнання заяви суб'єкта на конституційне звернення щодо неправомірних дій службової особи такою, що поширює відомості, які не відповідають дійсності, порочать честь, гідність та ділову репутацію працівника державної податкової інспекції.

КС зазначив, що звернення громадян до правоохоронного органу, що містять певні відомості про недодержання законів службовими особами, передаються чи повідомляються не з метою доведення таких відомостей до громадськості чи окремих громадян, а з метою їх перевірки уповноваженими на це законом іншими посадовими особами.¹⁵⁵ Відтак, звернення відповідно до положень Цивільного кодексу не можуть вважатися поширенням відомостей, які порочать честь, гідність чи ділову репутацію. Окрім цього, КС звернувся і до конвенційних стандартів, вказуючи таке:

«Проблеми, пов'язані з особливостями реалізації права громадян на свободу вираження поглядів і критику стосовно дій (бездіяльності) посадових та службових осіб, неодноразово були предметом розгляду Європейського суду з прав людини. Застосовуючи положення статті 10 Конвенції про захист прав людини та основних свобод в рішеннях у справах “Нікула проти Фінляндії”, “Яновський проти Польщі” та інших, Суд підкреслює, що межі допустимої інформації щодо посадових та службових осіб можуть бути ширшими порівняно з межами такої ж інформації щодо звичайних

---

¹⁵⁴ Рішення Конституційного Суду України від 10.04.2003 №8-рп/2004 (справа про поширення відомостей) // Офіційний вісник України. – 2003. -№17. С. 138

¹⁵⁵ Там само, п. 3

громадян. Тому, якщо посадові чи службові особи діють без правових підстав, то мають бути готовими до критичного реагування з боку суспільства».¹⁵⁶

КС дійшов висновку, що «поширення відомостей» треба розуміти так, що викладення у листах, заявах, скаргах до правоохоронного органу відомостей особою, на думку якої посадовими чи службовими особами цього органу при виконанні функціональних обов'язків порушено її право, не може вважатись поширенням відомостей, які порочать честь, гідність чи ділову репутацію або завдають шкоди інтересам цих осіб.¹⁵⁷ Застосовуючи конвенційні стандарти, КС звернувся до принципової позиції ЄСПЛ щодо свободи вираження поглядів стосовно публічних осіб. Базуючись на обґрунтованому суспільному інтересі, орган конституційного контролю дав тлумачення, яке відповідає вимогам плюралізму та широти поглядів, без яких демократичне суспільство неможливе. Хоч і посилення на конвенційні стандарти підсилило правову позицію КС, втім, сказати, що воно були основою його аргументації, не можна.

Б) Наступними є рішення, які містять приклади грамотного та послідовного застосування конвенційних стандартів. Їх аналіз свідчить, що КС використовує конвенційні стандарти різних статей. Найчисельнішою є група рішень, у яких застосовано стандарти справедливого судового розгляду. Саме ними варто продовжити аналіз даної категорії. До таких належить рішення у справі про ознайомлення обвинуваченого і захисника з матеріалами кримінальної справи¹⁵⁸. Справа стосувалась конституційності положення, що передбачає у разі зволікання ознайомлення з матеріалами справи обвинуваченим чи його захисником можливість визначення судом строку, протягом якого вони повинні ознайомитися з матеріалами справи та заявити клопотання.¹⁵⁹ Вирішуючи дане питання, КС зазначив, що таке положення «узгоджується» із

---

¹⁵⁶ Рішення Конституційного Суду України від 10.04.2003 №8-рп/2004 (справа про поширення відомостей), п. 3

¹⁵⁷ Там само, п. 1 резолютивної частини

¹⁵⁸ Рішення Конституційного Суду України від 18.01.2012 року №1-рп/2012 (справа про ознайомлення обвинуваченого і захисника з матеріалами кримінальної справи) // Офіційний вісник України. – 2012. - №18. С. 47

¹⁵⁹ Там само, п.1

практикою ЄСПЛ та змістом ст. 6 Конвенції. Окрім цього, КС звернувся до релевантних правових позицій ЄСПЛ:

«...Європейський суд неодноразово зазначав, що право на захист не є абсолютним, а за змістом ст. 6 Конвенції прийнятними є лише вкрай необхідні заходи, які обмежують право на захист (рішення від 23 квітня 1997 року у справі «Ван Мехелен та інші проти Нідерландів», від 25 вересня 2008 року у справі «Полуфакін і Чернишов проти Росії»).

Як зауважив Європейський суд, підпункт «b» пункту 3 статті 6 Конвенції гарантує обвинуваченому «мати час і можливості, необхідні для підготовки свого захисту», а це означає, що така підготовка охоплює все, що є «необхідним» для підготовки розгляду справи судом. Крім того, можливості, доступні кожному, хто обвинувачується у вчиненні кримінального правопорушення, мають включати ознайомлення – для цілей підготовки свого захисту – з результатами розслідувань, які проводилися протягом усього провадження у справі. Однак питання адекватності часу і можливостей, наданих обвинуваченому, слід вирішувати в контексті обставин кожної конкретної справи (рішення від 21 жовтня 2010 року у справі «Корнєв і Карпенко проти України»). Так, у рішенні від 18 лютого 2010 року у справі «Гаважук проти України» Європейський суд визнав, що можливість обвинуваченого ознайомитися з матеріалами справи протягом п'яти днів є достатнім часом у цій справі в розумінні підпункту «b» пункту 3 статті 6 Конвенції».¹⁶⁰

Вказані правові позиції ЄСПЛ про пропорційність обмежень права на захист та вирішення адекватності часу у конкретній справі були визначальними у правовій аргументації КС. Вони слугували підставою висновку КС, що оскаржуване положення не звужує права особи на захист, а лише встановлює порядок ознайомлення сторони захисту в межах змісту та обсягу цього права. Таким чином, використання КС конвенційних стандартів є послідовним та обґрунтованим.

Наступним є рішення у справі щодо конституційності положень ч. 2 ст. 171-2 Кодексу адміністративного судочинства України¹⁶¹. Такі положення передбачали, що рішення місцевого загального суду як адміністративного суду у справах з приводу рішень, дій чи бездіяльності суб'єктів владних повноважень щодо притягнення до адміністративної відповідальності є остаточним та не підлягає оскарженню.¹⁶² КС зазначив, що згідно з практикою ЄСПЛ ст. 6 не

¹⁶⁰ Рішення Конституційного Суду України від 18.01.2012 року №1-рп/2012 (справа про ознайомлення обвинуваченого і захисника з матеріалами кримінальної справи), п. 4.3

¹⁶¹ Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень частини другої статті 171-2 Кодексу адміністративного судочинства України від 08.04.2015 №3-рп/2015 // Офіційний вісник України. – 2015. - №32. – С.20

¹⁶² Там само, п. 1

встановлено вимоги до держав засновувати апеляційні або касаційні суди. Там, де такі суди існують, гарантії, що містяться у вказаній статті, повинні відповідати також і забезпеченню ефективного доступу до цих судів.¹⁶³ Окрім цього, КС вказав, що:

«Європейський суд з прав людини у своїх рішеннях неодноразово наголошував, що держава має право встановлювати певні обмеження права осіб на доступ до суду; такі обмеження мають переслідувати легітимну мету, не порушувати саму сутність цього права, а між цією метою і запровадженими заходами має існувати пропорційне співвідношення (пункт 57 Рішення у справі «Ашингдейн проти Сполученого Королівства» від 28 травня 1985 року, пункт 96 Рішення у справі «Кромбах проти Франції» від 13 лютого 2001 року)».¹⁶⁴

Встановлюючи умови обмеження права на апеляційне та касаційне оскарження, КС зазначив:

«... допускається можливість обмеження права на апеляційне та касаційне оскарження рішення суду, однак воно не може бути свавільним та несправедливим. Таке обмеження має встановлюватися виключно Конституцією та законами України; переслідувати легітимну мету; бути обумовленим суспільною необхідністю досягнення цієї мети, пропорційним та обґрунтованим. У разі обмеження права на оскарження судових рішень законодавець зобов'язаний запровадити таке правове регулювання, яке дасть можливість оптимально досягти легітимної мети з мінімальним втручанням у реалізацію права на судовий захист і не порушувати сутнісний зміст такого права».¹⁶⁵

Також КС вказав, що лише щодо оскарження рішень у справах про незначні адміністративні правопорушення оскаржуване обмеження може бути виправданим.¹⁶⁶ В інших випадках у справах щодо притягнення до адміністративної відповідальності особи повинні мати право на інстанційне оскарження рішення місцевих загальних судів як адміністративних судів.¹⁶⁷ Це орган конституційного контролю фактично обґрунтовував автономним поняттям «правопорушення», яке у розумінні практики ЄСПЛ охоплює і суворі за своїми наслідками види адміністративних стягнень, так як за ступенем суворості вони співмірні з кримінальними покараннями. Зважаючи на їх подібність,

---

¹⁶³ Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень частини другої статті 171-2 Кодексу адміністративного судочинства України від 08.04.2015 №3-рп/2015, п. 2.1

¹⁶⁴ Там само, п. 2.2

¹⁶⁵ Там само.

¹⁶⁶ Там само, п. 2.3

¹⁶⁷ Там само.

унеможлививши оскарження, законодавець допустив непропорційність між поставленою метою та вжитими для її досягнення заходами.¹⁶⁸

Виходячи із напрацювань ЄСПЛ, КС вирішив, що таке положення порушує сутнісний зміст права особи на судовий захист. Таким чином, застосовані конвенційні стандарти відігравали визначальну роль у правовій аргументації КС. Це рішення є ще одним прикладом логічного та послідовного застосування конвенційних стандартів.

Ще одним прикладом є рішення у справі про звернення осіб, визнаних судом недієздатними¹⁶⁹. Справа стосувалась положення, згідно з якими звернення осіб, визнаних судом недієздатними, не розглядаються та скарга в інтересах недієздатних осіб подається їх законними представниками. КС звернувся до таких конвенційних стандартів:

«Європейський суд з прав людини неодноразово визнавав порушення державами-відповідачами положень Конвенції через відсутність адекватних засобів правового захисту для людей з обмеженими можливостями (С.В. v. Romania, §§ 65-67; Parascineti v. Romania, §§ 34-38; і В. v. Romania (no. 2), § 97). У рішенні у справі «Stanev v. Bulgaria» від 17 січня 2012 року Європейський суд з прав людини висловив думку, що будь-який захисний захід повинен, наскільки це можливо, відображати побажання осіб з психічними розладами, здатних виразити свою волю. Невзяття їхньої думки до уваги може призвести до ситуації зловживання і перешкоди здійсненню прав вразливих осіб. Тому будь-який захід, прийнятий без попереднього обговорення з відповідною особою, вимагає, як правило, ретельного вивчення (§ 153). У рішенні у справі «Наталія Михайленко проти України» («Nataliya Mikhaylenko v. Ukraine») від 30 травня 2013 року Європейський суд з прав людини визнав порушення права заявниці на справедливий суд, гарантованого пунктом 1 статті 6 Конвенції, з огляду на те, що законодавство України на той час не передбачало права осіб, визнаних недієздатними, на безпосередній самостійний доступ до суду з метою поновлення своєї цивільної дієздатності...». 170

КС керувався тим, що при законодавчому регулюванні є недопустимим запровадження положень, які дозволяють не розглядати будь-які звернення осіб лише з підстави їх визнання недієздатними згідно з рішенням суду. Орган конституційного контролю слушно підкреслив, що враховуючи те, що психічний стан такої особи може динамічно змінюватися, її звернення може не

¹⁶⁸ Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень частини другої статті 171-2 Кодексу адміністративного судочинства України від 08.04.2015 №3-рп/2015, п. 2.3

¹⁶⁹ Рішення Конституційного Суду України від 11.10.2018 №8-р/2018 (справа про звернення осіб, визнаних судом недієздатними) // Офіційний вісник України. – 2018. - №87. С.20

¹⁷⁰ Там само, п.7

розглядатися тільки тоді, коли за результатами вивчення адресатом його змісту буде виявлено нездатність заявника усвідомлено викладати суть порушених питань і дотримуватися інших вимог до звернень громадян.¹⁷¹ Це дозволило КС вирішити, що «повне, без винятку, обмеження права на звернення, позбавляє таких осіб ефективного юридичного механізму», відповідно, є неконституційним¹⁷².

Аналіз свідчить, що КС здійснив тест на справедливий баланс, зокрема зазначаючи:

«...повне позбавлення права на звернення не забезпечує розумного і пропорційного співвідношення між застосованим обмеженням цього конституційного права та переслідуваною метою недопущення перевантаження органів державної влади, органів місцевого самоврядування, посадових і службових осіб зазначених органів у демократичній правовій державі, якою є Україна, оскільки ці особи втрачають можливість реалізувати вказане конституційне право, у тому числі звертатися з питань щодо порушення своїх прав і свобод, їх захисту та поновлення до уповноважених законом органів і осіб».¹⁷³

Дана правова позиція свідчить про врахування КС конвенційних стандартів при обґрунтуванні свого рішення. Спираючись на принципи розумності та захисту недієздатних осіб від свавілля, КС використав конвенційні стандарти так, що видно, які аргументи така практика підтверджує та котрі саме правові наслідки за собою несе.

Наступними є рішення із застосуванням стандартів свободи недоторканності. Одним із них є рішення у справі про судовий контроль за госпіталізацією недієздатних осіб до психіатричного закладу¹⁷⁴. Справа стосувалась конституційності положення, відповідно до якого особа, визнана у встановленому законом порядку недієздатною, госпіталізується до психіатричного закладу на прохання або за згодою її опікуна, без судового рішення.¹⁷⁵

---

¹⁷¹ Рішення Конституційного Суду України від 11.10.2018 №8-р/2018 (справа про звернення осіб, визнаних судом недієздатними), п.9

¹⁷² Там само.

¹⁷³ Там само.

¹⁷⁴ Рішення Конституційного Суду України від 01.06.2016 №2-рп/2016 (справа про судовий контроль за госпіталізацією недієздатних осіб до психіатричного закладу) // Офіційний вісник України. – 2016. - №48. С.7

¹⁷⁵ Там само, п. 1

Обґрунтовуючи свою позицію, КС слушно зазначив, що визнання особи недієздатною не може позбавляти її інших конституційних прав і свобод чи обмежувати їх у спосіб, що нівелює їхню сутність.¹⁷⁶ Звертаючись до конвенційних стандартів, КС перш за все окремо пояснив причину їх застосування, що він загалом робить нечасто у своїй практиці:

«Конституційний Суд України враховує приписи чинних міжнародних договорів, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, та практику тлумачення і застосування цих договорів міжнародними органами, юрисдикцію яких визнала Україна, зокрема Європейським судом з прав людини. Оскільки стаття 29 Конституції України кореспондується зі статтею 5 Конвенції, то відповідно до принципу дружнього ставлення до міжнародного права практика тлумачення та застосування вказаної статті Конвенції Європейським судом з прав людини має враховуватися при розгляді цієї справи».¹⁷⁷

Визначаючи підстави для правомірного затримання психічнохворої особи, КС звернувся до критеріїв, вироблених практикою ЄСПЛ:

«...«за винятком випадків крайньої необхідності, людина не має позбавлятися свободи до тих пір, поки не буде переконливо доведено, що вона дійсно є «психічнохворою». Сама сутність того, в чому слід переконати компетентні державні органи - наявність психічного розладу, - вимагає об'єктивної медичної експертизи; психічний розлад має бути такого характеру або ступеня, які виправдовували б обов'язкове позбавлення свободи; обґрунтованість позбавлення свободи залежить від стійкості такого розладу" (пункт 39 рішення у справі «Вінтерверп проти Нідерландів» від 24 жовтня 1979 року).

...хоча не завжди необхідно, щоб процедура за пунктом 4 статті 5 Конвенції щодо психічнохворих осіб мала ті ж гарантії, що вимагаються за пунктом 1 статті 6 Конвенції для кримінального чи цивільного процесу, вона повинна мати судовий характер та надавати гарантії, що відповідають суті позбавлення свободи" (пункт 40 рішення у справі "Горшков проти України" від 8 листопада 2005 року)».¹⁷⁸

На противагу цьому, процедура госпіталізації за українським законодавством не передбачала судового контролю, який є необхідною гарантією захисту прав недієздатних. КС зазначив, що така госпіталізація за своєю природою та наслідками є непропорційним обмеженням конституційного права недієздатної особи на свободу та особисту недоторканність.¹⁷⁹ Виходячи із наявності у держави позитивного обов'язку за ст. 5 щодо захисту свободи осіб,

---

¹⁷⁶ Рішення Конституційного Суду України від 01.06.2016 №2-рп/2016 (справа про судовий контроль за госпіталізацією недієздатних осіб до психіатричного закладу), п. 2.2

¹⁷⁷ Там само, п. 2.3

¹⁷⁸ Там само.

¹⁷⁹ Там само, п. 2.5

які перебувають під її юрисдикцією, КС дійшов висновку, що оскаржуване положення не відповідає вимогам обов'язку зі створення належного правового механізму захисту конституційних прав і свобод особи, зокрема і недієздатної, від свавільного обмеження її конституційних прав на свободу та судовий захист.¹⁸⁰

Таким чином, саме стандарти ЄКПЛ стосовно необхідності судового контролю були покладені в основу правової аргументації і привели КС до прийнятного ним рішення. Воно слугує ще одним прикладом грамотного та послідовного застосування релевантних стандартів ЄКПЛ. У рішенні прослідковується чіткий та логічний зв'язок між конвенційними стандартами та конкретною справою.

Втім, у Н.К. Шаптали це рішення не знайшло такої позитивної оцінки. У своїй окремій думці суддя зазначила, що базування мотивувальної частини на конвенційних стандартах не узгоджується із завданням КС щодо перевірки законів на відповідність Конституції.¹⁸¹ Така правова позиція певним чином свідчить про нерозуміння місця та значення конвенційних стандартів у правовій системі, а також про налаштованість до Конвенції та практики ЄСПЛ як «суперника» конституційного порядку.

Увагу варто звернути і на рішення у справі щодо конституційності ч.3 ст. 315 КПК.¹⁸² Дане положення уможливило продовження заходів забезпечення кримінального провадження, обраних на стадії досудового розслідування, за відсутності відповідних клопотань сторін. Обґрунтовуючи свій підхід, КС звернувся до конвенційних стандартів:

«Згідно з практикою Європейського суду з прав людини тримання під вартою без відповідного судового рішення, особливо протягом періоду після закінчення слідства та до початку судового розгляду, а також на підставі судових рішень, винесених на стадії

---

¹⁸⁰ Рішення Конституційного Суду України від 01.06.2016 №2-рп/2016 (справа про судовий контроль за госпіталізацією недієздатних осіб до психіатричного закладу), п. 3

¹⁸¹ Окрема думка судді Конституційного Суду України Шаптали Н.К. стосовно Рішення Конституційного Суду України у справі про судовий контроль за госпіталізацією недієздатних осіб до психіатричного закладу від 08.06.2016 // Офіційний вісник України. – 2016. - №48. С.22

¹⁸² Рішення Конституційного Суду України від 23.11.2017 №1-рп/2017 у справі за конституційним поданням Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини щодо відповідності Конституції України (конституційності) положення третього речення частини третьої статті 315 Кримінального процесуального кодексу України // Офіційний вісник України. – 2017. - №98. С. 126

судового розгляду, які не містять визначених строків подальшого тримання під вартою, суперечить вимогам статті 5 Конвенції (пункт 98 рішення від 10 лютого 2011 року у справі «Харченко проти України»). Такий підхід узгоджується з метою статті 5 Конвенції, що полягає у запобіганні свавільному чи невинуватому позбавленню свободи (пункт 30 рішення Європейського суду з прав людини від 3 жовтня 2006 року у справі «МакКей проти Сполученого Королівства»)¹⁸³

... після спливу певного проміжку часу існування лише обґрунтованої підозри перестає бути підставою для позбавлення свободи, і судові органи мають навести інші підстави для продовження тримання особи під вартою; до того ж такі підстави мають бути чітко наведені національними судами (пункт 60 рішення від 6 листопада 2008 року у справі «Слоєв проти України»)¹⁸⁴

... обґрунтування будь-якого періоду тримання під вартою, незалежно від того, яким він є, повинно бути переконливо наведено державою, а квазіавтоматичне продовження такого періоду суперечить гарантіям, встановленим у пункті 3 статті 5 Конвенції (пункт 66 рішення від 9 січня 2003 року у справі «Шишков проти Болгарії», пункт 40 рішення від 10 червня 2008 року у справі «Тасе проти Румунії»)¹⁸⁵

Виходячи з правових позицій ЄСПЛ, КС зазначив, що обґрунтованість застосування запобіжних заходів, пов'язаних з обмеженням права особи на свободу та особисту недоторканність, має піддаватися судовому контролю через певні проміжки часу, періодично об'єктивним та неупередженим судом на предмет перевірки наявності чи відсутності ризиків, за яких вказані запобіжні заходи застосовуються, у тому числі при закінченні досудового розслідування, коли деякі ризики вже можуть зникнути.¹⁸⁶ Будь-які висновки слідчого судді щодо обставин, які стосувалися суті підозри, обвинувачення та були взяті до уваги при обґрунтуванні запобіжного заходу, для суду на стадії судового провадження не можуть бути преюдиційними.¹⁸⁷

Окрім цього, КС нагадав про рішення у справі «*Kharchenko проти України*», у якому було констатовано порушення ст. 5 і системну проблему в Україні. Обґрунтування національними судами продовження строку тримання під вартою однаковими підставами протягом всього періоду ув'язнення суперечить принципу захисту від свавілля. Більше того, КС зазначив, що

---

¹⁸³ Рішення Конституційного Суду України від 23.11.2017 №1-рп/2017 у справі за конституційним поданням Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини щодо відповідності Конституції України (конституційності) положення третього речення частини третьої статті 315 Кримінального процесуального кодексу України, п. 2.1

¹⁸⁴ Там само, п. 3

¹⁸⁵ Там само, п. 4

¹⁸⁶ Там само, п. 3

¹⁸⁷ Там само, п. 4

продовження судом під час підготовчого судового засідання застосування запобіжних заходів у виді домашнього арешту та тримання під вартою за відсутності клопотань прокурора порушує принцип рівності усіх учасників судового процесу, а також принцип незалежності та безсторонності суду, оскільки суд стає на сторону обвинувачення у визначенні наявності ризиків, які впливають на необхідність продовження таких заходів.¹⁸⁸ На підставі цього КС ухвалив рішення про неконституційність оскаржуваного положення.

Аналіз правової позиції КС свідчить, що орган конституційного контролю ухвалив своє рішення, базуючись саме на конвенційних стандартах за ст. 5. Вони проходять «червоною ниткою» крізь усе рішення. Керуючись принципом захисту від свавілля та необхідністю судового контролю, КС вдалось розглянути правову проблему повно і ухвалити рішення, сумісне із конвенційними стандартами. Дане рішення є прикладом послідовного застосування стандартів ЄКПЛ, яке вирізняється логікою та послідовністю правової аргументації КС.

Наступним є рішення у справі щодо конституційності абз. 8 п. 5 ч.1 ст. 11 Закону України «Про міліцію»¹⁸⁹. Справа стосувалась конституційності положень, відповідно до яких міліції надавалось право затримувати і тримати у спеціально відведених для цього приміщеннях осіб, яких запідозрено у занятті бродяжництвом, – на строк до 30 діб за вмотивованим рішенням суду.¹⁹⁰ Вирішуючи дане питання, КС звернувся до правових позицій ЄСПЛ:

«Європейський суд з прав людини неодноразово звертав увагу на недосконалість чинного законодавства України і необхідність дотримуватися принципу правової визначеності...У рішенні від 18 грудня 2008 року у справі «Новік проти України» Європейський суд з прав людини зазначив, що «коли йдеться про позбавлення свободи, надзвичайно важливою умовою є забезпечення загального принципу юридичної визначеності. Вимога «якості закону» у розумінні пункту 1 статті 5 Конвенції

¹⁸⁸ Рішення Конституційного Суду України від 23.11.2017 №1-рп/2017 у справі за конституційним поданням Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини щодо відповідності Конституції України (конституційності) положення третього речення частини третьої статті 315 Кримінального процесуального кодексу України, п.5

¹⁸⁹ Рішення Конституційного Суду України від 29.06.2010 №17-рп/2010 у справі за конституційним поданням Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини щодо відповідності Конституції (конституційності) абзацу восьмого пункту 5 частини першої статті 11 Закону України «Про міліцію» // Офіційний вісник України. – 2010. - №52. С. 25

¹⁹⁰ Там само, п.1

означає, що коли національний закон передбачає можливість позбавлення свободи, такий закон має бути достатньо доступним, чітко сформульованим і передбачуваним у своєму застосуванні для того, щоб виключити будь-який ризик свавілля» (пункт 19)).¹⁹¹

Обґрунтовуючи свою позицію, КС зазначив, що затримання у будь-якому випадку не може бути визнане обґрунтованим, якщо діяння, які інкримінуються затриманому, на час їх вчинення не могли розцінюватися або не визнавалися законом як правопорушення, що відповідає підходу ЄСПЛ у таких справах, як «Солдатенко проти України», «Слоєв проти України», «Микола Кучеренко проти України».¹⁹²

КС взяв до уваги, що бродяжництво не було ні злочином, ні адміністративним правопорушенням. Наявною була лише підстава затримання, передбачена оскаржуваним положенням. Орган конституційного контролю акцентував на тому, що закон не передбачає змісту, ознак бродяжництва та достатньо чіткої процедури, передбачуваної у своєму застосуванні, яка давала б можливість запобігти ризику свавільного затримання будь-якої особи за підозрою у занятті бродяжництвом.¹⁹³ Несумісність із принципом правової визначеності стала підставою висновку про неконституційність оскаржуваного положення.

Аналіз правової позиції КС свідчить, що визначальним для ухвалення рішення, був аргумент щодо передбачуваності закону. Це є один із елементів концепції якості закону у практиці ЄСПЛ. Хоча цей стандарт бере свої витoki від ст. 7, він стосується не лише її, а є наскрізним поняттям Конвенції. Як неодноразово зазначав ЄСПЛ, термін «закон» передбачає якісні вимоги, що охоплюють доступність та передбачуваність.¹⁹⁴ Відтак, відсутність такого правопорушення, як бродяжництво, та чіткої процедури в сукупності не

---

¹⁹¹ Рішення Конституційного Суду України від 29.06.2010 №17-рп/2010 у справі за конституційним поданням Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини щодо відповідності Конституції (конституційності) абзацу восьмого пункту 5 частини першої статті 11 Закону України «Про міліцію», п. 3.1

¹⁹² Там само, п.3.2

¹⁹³ Там само, п.3.3

¹⁹⁴ *Kafkaris v. Cyprus*, Application no. 21906/04, Grand Chamber Judgment of 12 February 2008, available at: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22:%5B%22001-85019%22%5D%7D>, p.140; *Moiseyev v. Russia*, Application no. 62936/00, Judgment of 9 October 2008, available at: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22:%5B%22001-88780%22%5D%7D>, para. 233

узгоджувались із принципом правової визначеності. Таким чином, у вказаному рішенні КС не просто формально застосовував конвенційні стандарти, а продемонстрував змістовний зв'язок між ними та розглядуваною справою.

У даній категорії є рішення, в якому КС звернувся до стандартів статей 2 і 3 Конвенції. Це рішення щодо конституційності ч. 6 ст. 216 КПК¹⁹⁵. Положення передбачало здійснення слідчими органів Державної кримінально-виконавчої служби України (надалі – Служба) досудового розслідування злочинів, вчинених на території або в приміщеннях Служби.

Цікаво, що на початку свого рішення КС зазначає про наявність у держави позитивного обов'язку стосовно впровадження належної системи захисту життя, здоров'я та гідності людини, який передбачає забезпечення ефективного розслідування фактів позбавлення життя та неналежного поведіння, у тому числі й щодо осіб, які перебувають у місцях позбавлення волі під повним контролем держави.¹⁹⁶ Вказані позиції є співзвучними із практикою ЄСПЛ.

Надалі перед звертанням до конвенційних стандартів, КС пояснює причину їх використання. Орган конституційного контролю вказує, що ратифікувавши Конвенцію, Україна взяла на себе зобов'язання гарантувати кожному, хто перебуває під її юрисдикцією, мінімальні права і свободи, передбачені Конвенцією.¹⁹⁷ Враховуючи, що ст. 27 Конституції співвідноситься зі ст. 2 Конвенції, а ст. 28 - зі ст. 3 Конвенції, КС враховує практику тлумачення та застосування вказаних статей Конвенції ЄСПЛ при розгляді цієї справи. Таке обґрунтування не часто зустрічається в практиці ЄСПЛ. Своім існуванням воно завдячує проголошенню КС дружнього ставлення до міжнародного права.

Особливу увагу орган конституційної юстиції зосередив на критеріях ефективності розслідування:

«За практикою Європейського суду з прав людини щодо тлумачення та застосування статті 2 Конвенції у випадку, якщо особа, утримувана під вартою, померла

---

¹⁹⁵ Рішення Конституційного Суду України від 24.04.2018 №3-р/2018 у справі за конституційним поданням Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини щодо відповідності Конституції України (конституційності) частини шостої статті 216 Кримінального процесуального кодексу України // Офіційний вісник України. – 2018. - №41. С. 64

¹⁹⁶ Там само, п. 1

¹⁹⁷ Там само, п. 2.2

за підозрілих обставин, органи державної влади повинні з власної ініціативи здійснити офіційне та ефективне розслідування, спроможне забезпечити встановлення причин смерті та осіб, які несуть за це відповідальність, та їх покарання (пункт 115 рішення у справі "Кац та інші проти України" від 18 грудня 2008 року). Як зазначив Європейський суд з прав людини, система, яка має бути сформована згідно зі статтею 2 Конвенції, повинна забезпечити здійснення незалежного та безстороннього розслідування, що відповідає певним мінімальним стандартам щодо його ефективності...¹⁹⁸

...Мінімальні стандарти ефективності, встановлені практикою Європейського суду з прав людини щодо тлумачення та застосування статті 3 Конвенції, включають вимоги того, що розслідування має бути незалежним, безстороннім та бути предметом прискіпливої уваги з боку громадськості, при цьому компетентні органи повинні діяти зі зразковою сумлінністю та оперативністю...».¹⁹⁹

Врахувавши дані критерії, КС звернув увагу, що органи досудового розслідування Служби є структурними підрозділами Міністерства юстиції (надалі – Міністерства). Вони відповідальні за належне функціонування системи виконання покарань, а, відповідно, інституційно належать до пенітенціарної системи. КС дійшов висновку, що критерій незалежності порушується, адже службові органи перебувають у ієрархічній залежності від вищих посадових осіб цієї системи. Таке ієрархічне підпорядкування нівелює процесуальні гарантії незалежності слідчого.²⁰⁰ Окрім цього, КС зазначив, що цим уможлиблюється зловживання з боку працівників пенітенціарних установ, неналежне поводження з особами, які перебувають в таких установах, а також приховування таких зловживань відповідними службовими особами Міністерства, у тому числі за повідомленнями і скаргами потерпілих осіб. КС вирішив, що попри наявність певних процесуальних гарантій, наявне правове регулювання не здатне забезпечити здійснення ефективного розслідування порушень прав людини на життя та повагу до її гідності, а, отже, є неконституційним.

У даному рішенні КС не просто наводить напрацьовані ЄСПЛ принципи стосовно ефективності розслідування порушень за ст.ст. 2,3, а логічно переходить до їх застосування у конкретній ситуації, підтверджуючи ці аргументи. Стандарти Конвенції є центром правової аргументації обраного КС

---

¹⁹⁸ Рішення Конституційного Суду України від 24.04.2018 №3-р/2018 у справі за конституційним поданням Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини щодо відповідності Конституції України (конституційності) частини шостої статті 216 Кримінального процесуального кодексу України, п. 2.2

¹⁹⁹ Там само.

²⁰⁰ Там само, п. 2.3

підходу. Орган конституційної юстиції посилається винятково на справи проти України. Однак такий підхід є доречним, враховуючи велику кількість справ проти України. Ці справи є найбільш релевантними, адже містять прив'язку до національного законодавства.

Втім, такий, здавалось, однозначний підхід зазнав критики з боку деяких суддів. Зокрема, М.І. Мельник зазначив, що «використання лише практики ЄСПЛ для обґрунтування неконституційного певного положення національного закону не є правильним в принципі – позиції ЄСПЛ не можуть бути головним критерієм оцінки конституційності норм національного законодавства».²⁰¹ І.Д. Сліденко у своїй окремій думці також не погодився з рішенням КС, вважаючи, що КС підмінив практикою ЄСПЛ та його вузькоспеціалізованими підходами практику конституційного контролю та захисту норм Конституції, яка є найвищим правом для правової системи.²⁰² Врешті, суддя дійшов висновку про «вульгаризацію практики ЄСПЛ».²⁰³ Такі позиції суддів свідчать про їх сприйняття ЄСПЛ як «суперника» конституційного порядку.

У своїй практиці КС також застосовував стандарти ст. 8 ЄКПЛ, а саме у рішенні щодо конституційності окремих положень п. 40 розділу VI «Прикінцеві та перехідні положення» Бюджетного кодексу України (надалі – БКУ)²⁰⁴. Дане положення передбачало право Міністерства фінансів України на безоплатне отримання інформації, зокрема, що містить персональні дані, під час здійснення повноважень з контролю за дотриманням бюджетного законодавства.

КС вказав, що «послідовно дотримується» своїх попередніх позицій щодо врахування приписів чинних міжнародних договорів, згода на обов'язковість

---

²⁰¹ Окрема думка судді Мельника М.І. стосовно Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини щодо відповідності Конституції України (конституційності) частини шостої статті 216 Кримінального процесуального кодексу України // Офіційний вісник України. – 2018. - №41. С. 69

²⁰² Окрема думка судді Сліденка І.Д. стосовно Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини щодо відповідності Конституції України (конституційності) частини шостої статті 216 Кримінального процесуального кодексу України // Офіційний вісник України. – 2018. - № 41. С. 74

²⁰³ Там само, заперечення методології Рішення

²⁰⁴ Рішення Конституційного Суду України від 11.10.2018 №7-р/2018 у справі за конституційним поданням Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини щодо відповідності Конституції України (конституційності) окремих положень абзацу першого пункту 40 розділу VI «Прикінцеві та перехідні положення» Бюджетного кодексу України // Офіційний вісник України. – 2018. - № 90. С. 100

яких надана ВРУ, та практики тлумачення і застосування цих договорів міжнародними договорами, юрисдикцію яких визнала Україна.²⁰⁵ У такий спосіб КС знову пояснив своє використання конвенційних стандартів.

Звертаючись до конвенційних стандартів, КС зазначив, що:

«У цьому контексті Європейський суд з прав людини зазначив, що збирання та зберігання інформації стосовно приватного життя особи, а також її розповсюдження охоплюються сферою застосування пункту 1 статті 8 Конвенції (пункт 117 рішення у справі «Заїченко проти України (№ 2)» (Zaichenko v. Ukraine (no. 2) від 26 лютого 2015 року, заява № 45797/09). Також Європейський суд з прав людини наголосив, що зберігання органами державної влади інформації про приватне життя особи та її використання є втручанням у право на повагу до приватного життя, гарантоване пунктом 1 статті 8 Конвенції (пункт 56 рішення у справі «Пантелеєнко проти України» (Panteleyenko v. Ukraine) від 29 червня 2006 року, заява № 11901/02; пункт 70 рішення у справі «Суріков проти України» (Surikov v. Ukraine) від 26 січня 2017 року, заява № 42788/06).²⁰⁶

... формулювання "згідно із законом" вимагає від оспорюваного заходу, за яким здійснюється втручання, підґрунтя в національному законодавстві і стосується також якості закону, тобто закон має бути доступний для зацікавленої особи, яка, окрім того, повинна мати можливість передбачати наслідки його дії щодо себе, і відповідати принципу верховенства права...».²⁰⁷

Окрім цього, КС зазначив, що відповідно до конвенційних стандартів «для того, щоб національне законодавство відповідало вимогам Конвенції, воно має гарантувати засіб юридичного захисту від свавільного втручання органів державної влади у права; у питаннях, які стосуються основоположних прав, надання дискреції органам виконавчої влади через необмежені повноваження було б несумісним з принципом верховенства права, саме тому законодавство має достатньо чітко визначати межі такої дискреції, наданої компетентним органам влади, та порядок її здійснення».²⁰⁸

Враховуючи, що повноваження Міністерства є дискреційними за своєю природою, необхідно, щоб положення, які регулюють здійснення відповідних повноважень, узгоджувалися з такими елементами верховенства права, як

---

²⁰⁵ Рішення Конституційного Суду України від 11.10.2018 №7-р/2018 у справі за конституційним поданням Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини щодо відповідності Конституції України (конституційності) окремих положень абзацу першого пункту 40 розділу VI «Прикінцеві та перехідні положення» Бюджетного кодексу України, п. 2.4

²⁰⁶ Там само.

²⁰⁷ Там само.

²⁰⁸ Там само, п.3

юридична визначеність та заборона свавілля.²⁰⁹ Не відкидаючи існування легітимної мети такого положення, відсутність встановлених будь-яких меж дискреції, щодо подальших дій з інформацією, яка містить персональні дані, унеможлиблюється навіть мінімальний захист суб'єкта персональних даних, не забезпечується передбачуваність застосування таких положень.²¹⁰ Більше того, КС слушно зазначив:

«...оспорюваними положеннями Кодексу не передбачено критеріїв визначення змісту та обсягу інформації, що містить персональні дані, категорій осіб як суб'єктів персональних даних, проміжків часу, яких мають стосуватися персональні дані, строків, порядку та умов їх зберігання, тобто чітко не встановлено меж повноважень Міністерства як центрального органу виконавчої влади при здійсненні ним повноважень з контролю за дотриманням бюджетного законодавства в частині моніторингу пенсій, допомог, пільг, субсидій, інших соціальних виплат, що унеможлиблює настання відповідальності держави за можливі зловживання».²¹¹

Ці аргументи дозволили КС ухвалити рішення щодо неконституційності положень про отримання інформації, котра містить персональні дані. Аналіз правової позиції КС свідчить, що орган конституційного контролю знову ж таки керувався стандартами ЄКПЛ. Навіть констатуючи неконституційність положення, КС зазначив, що встановивши невідповідність положення такому критерію, як якість закону, відпала необхідність здійснювати перевірку, чи втручання у право на приватне життя переслідувало якусь легітимну мету та чи були пропорційними обрані засоби досягненню такої мети.²¹² Це яскравий приклад застосування КС трьохскладового тесту ЄСПЛ. Враховуючи, відсутність критеріїв визначення змісту та обсягу інформації, встановлених строків та порядку зберігання персональних даних, повноважень Міністерства, КС дійшов висновку, що таке регулювання не забезпечує достатніх гарантій захисту від зловживань. Це рішення є ще одним прикладом рішення, в якому КС

---

²⁰⁹ Рішення Конституційного Суду України від 11.10.2018 №7-р/2018 у справі за конституційним поданням Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини щодо відповідності Конституції України (конституційності) окремих положень абзацу першого пункту 40 розділу VI «Прикінцеві та перехідні положення» Бюджетного кодексу України, п. 3

²¹⁰ Там само.

²¹¹ Там само.

²¹² Там само.

поставив релевантні конвенційні стандарти в основу своєї правової аргументації, і зробив це логічно та послідовно.

Наступним в аналізованій категорії є рішення у справі про утворення політичних партій в Україні²¹³, в якому КС звернувся до ст. 16 Конвенції. Справа стосувалась конституційності положень, якими унормовано процедуру реєстрації політичних партій. Орган конституційної юстиції вказав, що у ст. 16 Конвенції передбачено, що її загальні правила не перешкоджають державам-учасникам запроваджувати обмеження щодо політичної діяльності іноземців. Окрім цього, КС застосував практику ЄСПЛ:

«Європейський суд з прав людини неодноразово наголошував, що обмеження прав і свобод людини і громадянина визнаються допустимими, якщо вони здійснені згідно з чинним законодавством і відповідають правилу «збереження основного змісту прав і свобод» (Рішення від 20 травня 1999 року у справі «Реквені проти Угорщини», Рішення Великої палати від 13 лютого 2003 року у справі «Партія добробуту та інші проти Туреччини»)²¹⁴.

Проаналізувавши оскаржувані положення, КС зазначив, що закон не скасував і не звузив змісту, обсягу і сутності права громадян на свободу об'єднання у політичні партії, не створив перешкод, які унеможливили б реалізацію права на свободу об'єднання.²¹⁵ Поняття «обмеження прав» слід відрізнити від «фіксація меж самої сутності прав і свобод» шляхом застосування юридичних способів (прийомів), визнаючи останню допустимою, якщо додаткове унормування процесу створення політичних партій спеціальним законодавством ставить за мету не звузити обсяг прав і свобод, а уточнити зміст та регламентацію процедурних питань і окреслити загальні межі основоположних прав.²¹⁶ КС вирішив, що положення, що регулюють процедуру утворення політичних партій, є конституційними. Орган конституційної юстиції застосував принцип пропорційності, який дозволив встановити, що оскаржувані положення не перешкождали реалізації права на свободу об'єднання, тобто не позбавляли його суті та змісту. Такий підхід є поширеним у практиці ЄСПЛ.

---

²¹³ Рішення Конституційного Суду України від 12.06.2007 №2-рп/2007 (справа про утворення політичних партій в Україні) // Офіційний вісник України. – 2007. - №54. С. 90

²¹⁴ Там само, п. 5.2

²¹⁵ Там само, п.5.3

²¹⁶ Там само, п. 10

В) Наступними є рішення, що є прикладами третього випадку застосування практики ЄСПЛ. Одним із них є рішення у справі про заощадження громадян²¹⁷. Справа стосувалась конституційності законодавчо встановленого порядку, за яким відновлені та проіндексовані заощадження громадян, зокрема, повертаються поетапно, залежно від віку вкладника, суми вкладу, інших обставин. Це було перше рішення, в якому КС використав практику ЄСПЛ.

КС зазначив, що право держави обмежити володіння, користування та розпорядження майном визначено також і Першим протоколом до Конвенції. Відповідно держава має право вводити в дію такі закони, які, на її думку, є необхідними для здійснення контролю за користуванням майном відповідно до загальних інтересів.²¹⁸ Також КС вказав:

«З огляду на це Конституційний Суд України вважає, що положення статті 7 Закону, відповідно до яких заощадження повертаються «поетапно», «залежно від суми вкладу», «у межах коштів, передбачених для цього Державним бюджетом України на поточний рік», хоча і обмежують конституційне право власності громадян, але не суперечать статтям 13, 41, 64 та іншим статтям Конституції України.

Водночас Конституційний Суд України зазначає, що відсутність саме в Законі конкретних етапів, термінів повернення заощаджень та обсягів бюджетних асигнувань може призвести до повної втрати громадянами своїх вкладів, тобто до порушення їх конституційного права власності».²¹⁹

Окрім цього, КС зазначив, що така позиція викладена і в рішенні ЄСПЛ у справі «*James та інші проти Сполученого Королівства*», а саме:

«Не заперечуючи право держави встановлювати – у досить широких межах розсуду, відповідно до її внутрішньої законодавчої, соціальної, економічної політики чи з іншою метою – обмеження у користуванні об'єктами права власності з огляду на суспільний інтерес, слід мати на увазі, що ці обмеження, однак, не повинні призводити до позбавлення можливостей такого користування, тобто до повної їх втрати».²²⁰

КС дійшов висновку про невідповідність Конституції законодавчих положень щодо повернення заощаджень залежно «від віку вкладника» та «інших обставин». Виходячи із принципу конституційної рівності, КС зазначив, що право володіння, користування та розпорядження власністю, як і обмеження цих

---

²¹⁷ Рішення Конституційного Суду України від 10.10.2001 №13-рп/2001 (справа про заощадження громадян) // Офіційний вісник України. – 2001. - №42. С. 71

²¹⁸ Там само, п. 5.4

²¹⁹ Там само.

²²⁰ Там само.

прав, повинно бути рівним для усіх громадян. Він звернув увагу на відсутність конкретних етапів, термінів повернення заощаджень, обсягів бюджетних асигнувань, що свідчила про занадто широке правове регулювання.²²¹ Такі положення уможлилювали зловживання з боку суб'єктів їх правозастосування. Втім, КС зазначив, що лише поняття «інші обставини» дозволяє довільне тлумачення у процесі застосування закону і може призвести до порушення рівності власників вкладів у правообмеженні на повернення цих вкладів.²²² Як слушно зазначив П.Б. Євграфов у своїй окремій думці, це було непослідовно з боку КС, враховуючи відсутність чіткого визначення змісту, зокрема і понять «поетапно», «залежно від суми вкладу», які уможлилюють так само неоднозначне застосування.²²³

Визначальною в аргументації КС була позиція щодо розумної обґрунтованості встановлених обмежень. Виходячи також з того, що правове регулювання повинне бути таким, що не позбавляє саме право його суті, КС фактично здійснив тест на справедливий баланс, що дозволило йому стверджувати про неконституційність таких положень. Однак йому не вдалось застосувати його послідовно. Зокрема, КС допустив суперечності, вказавши про відсутність передбачених конкретних етапів і, незважаючи на це, визнати умови повернення вкладів «поетапно» такою, що відповідає Конституції. Застосовуючи конвенційні стандарти, КС робив це несистемно.

Іншим прикладом є рішення у справі про строки адміністративного затримання²²⁴. Справа стосувалась обчислення таких строків. У ньому КС також застосував релевантні конвенційні стандарти й намагався базувати на них своє рішення, втім, зробив це несистемно. У цьому рішенні КС фактично використав автономне тлумачення ЄСПЛ поняття «правопорушення». Орган конституційної

---

²²¹ Рішення Конституційного Суду України від 10.10.2001 №13-рп/2001 (справа про заощадження громадян), п. 5.4

²²² Там само, п. 5.5

²²³ Окрема думка суддів Конституційного Суду України Євграфова П.Б. стосовно Рішення Конституційного Суду України від 10.10.2001 №13-рп/2001 (справа про заощадження громадян) // Вісник Конституційного Суду України. – 2001. - №5. С.18

²²⁴ Рішення Конституційного Суду України від 11.10.2011 №10-рп/2011 (справа про строки адміністративного затримання) // Офіційний вісник України. – 2011. - №84. С. 117

юстиції вказав, що «з аналізу положень наведених міжнародних актів не вбачається різниці між кримінальними та адміністративними протиправними діями, оскільки вони охоплюються загальним поняттям «правопорушення»». ²²⁵ КС обґрунтував це тим, що внаслідок адміністративного затримання відбувається короткострокове, але все ж позбавлення людини свободи. Також орган конституційної юстиції звернувся до принципу правової визначеності:

«... ЄСПЛ, який неодноразово у своїх рішеннях вказував, що коли йдеться про позбавлення свободи, надзвичайно важливою умовою є забезпечення загального принципу юридичної визначеності (рішення у справах «Барановський проти Польщі» від 28 березня 2000 року, «Новік проти України» від 18 грудня 2008 року).

У рішенні від 23 жовтня 2008 року у справі «Солдатенко проти України» Європейський суд з прав людини зазначив: «Встановлюючи, що будь-яке позбавлення свободи має здійснюватися «відповідно до процедури, встановленої законом», пункт 1 статті 5 не просто відсилає до національного закону ... він також стосується «якості закону», вимагаючи від закону відповідності принципів верховенства права ... При цьому «якість закону» означає, що у випадку, коли національний закон передбачає можливість позбавлення свободи, такий закон має бути достатньо доступним, чітко сформульованим і передбачуваним у своєму застосуванні – для того, щоб виключити будь-який ризик свавілля» (пункт 111)». ²²⁶

Керуючись цим принципом, КС розглянув питання щодо конституційності положення, що дозволяло затримати осіб, які вчинили певні адміністративні правопорушення, до розгляду справи суддею або начальником органу внутрішніх справ. Він зазначив, що законодавець оминув питання щодо строків складення протоколу та його надіслання до уповноважених органу чи посадової особи, залишивши цим самим за такими органами (посадовими особами) право на власний розсуд визначати такі строки, чим створено підґрунтя для можливих зловживань з боку останніх. ²²⁷

Особливо важливим у цій справі було питання порядку обчислення строків, а саме «з моменту доставлення порушника для складення протоколу, а особи, яка була в стані сп'яніння, - з часу витвердження особи». КС вказав, що попри відмінності доставлення та адміністративного затримання, обидва є

---

²²⁵ Рішення Конституційного Суду України від 11.10.2011 №10-рп/2011 (справа про строки адміністративного затримання), п.3.4

²²⁶ Там само, п. 4

²²⁷ Там само, п. 4.1

заходами примусового характеру що обмежують свободу та особисту недоторканність. Враховуючи, що законодавство не містить поняття доставлення, існує невизначеність у вирішенні питання, пов'язаного з часом доставлення порушника.²²⁸ Це може призвести до певних зловживань з боку відповідних органів в частині, що стосується встановлення можливого строку обмеження права особи на свободу, який з урахуванням часу доставлення може тривати більше, ніж це визначено в законі.²²⁹ Більше того, момент витвердження викликає ще більше питань, адже призводить до невизначеності у встановленні загального часу тримання такої особи у відповідних органах, що може бути підставою для певних зловживань з їх боку.²³⁰ Таким чином, КС дійшов висновку про неконституційність даних положень.

Аналіз обраного КС підходу свідчить, що саме невідповідність вимогам правової визначеності та її елементу якості закону були покладені в центр його правової аргументації. Втім, КС непослідовно застосував ці стандарти. Незрозуміло чому, керуючись вимогами якості закону, КС дійшов висновку, що положення про затримання в «необхідних», «виняткових» випадках і «у зв'язку з особливою потребою» є конституційними. У Кодексі про адміністративні порушення відсутні положення, які б пояснювали дані поняття, не містяться чіткі підстави їх застосування. Очевидно, що такі загальні формулювання самі по собі не порушують правової визначеності. Втім, необхідно, щоб вони були зрозумілими у більшості випадків, адже незважаючи, наскільки чітко розроблене правове положення, завжди є неминучий елемент судового тлумачення. Це пояснюється потребою у з'ясуванні сумнівних моментів та адаптації мінливих обставин.²³¹ Умова чіткості закону задовольняється, коли особа може знати з формулювання відповідного положення і, за необхідності, за допомогою судового тлумачення, які дії та бездіяльність тягнутимуть її

---

²²⁸ Рішення Конституційного Суду України від 11.10.2011 №10-рп/2011 (справа про строки адміністративного затримання), п.4.2

²²⁹ Там само.

²³⁰ Там само.

²³¹ *Del Río Prada v. Spain*, Application no. 42750/09, Grand Chamber of 21 October 2013, available at: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22:%5B%22001-127697%22%5D%7D>, para. 92

відповідальність.²³² Для прикладу, якщо існує усталена судова практика, яка дає можливість зрозуміти зміст та обсяг таких понять. Однак КС не вказав про наявність такої, відповідно, не навів переконливих аргументів щодо конституційності таких положень. Отже, застосовуючи релевантні конвенційні стандарти для вирішення цієї справи, КС не вдалось зробити це до кінця послідовно.

Наступним є рішення у справі щодо конституційності Закону України «Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів в Україні та заборону пропаганди їхньої символіки»²³³. КС застосував такі конвенційні стандарти:

«... вільні вибори та свобода вираження поглядів, зокрема свобода політичних дебатів, становлять фундамент будь-якої демократичної системи, є взаємопов'язаними та такими, що посилюють одна одну (§ 42 рішення у справі «Боуман проти Сполученого Королівства» (*Bowman v. The United Kingdom*) від 19 лютого 1998 року). Водночас якщо свобода вираження думки виявляється під час політичного виступу, обмеження можуть бути обґрунтовані лише наявністю чіткої, гострої та виняткової суспільної потреби; слід дотримуватися особливої обережності при застосуванні обмежень, зокрема у випадках, коли використовується символіка, що має багато значень; у таких випадках існує ризик того, що повна заборона цієї символіки також призведе до обмеження її використання в контексті, у якому жодне обмеження не може бути виправдане (§ 51 рішення Європейського суду з прав людини у справі «Вайнай проти Угорщини» (*Vajnai v. Hungary*) від 8 липня 2008 року). Конституційний Суд України звертає увагу на те, що у названому рішенні йдеться про ситуацію, коли заявник скористався комуністичною символікою під час проведення законної мирної демонстрації без наміру виявити зневагу до принципу верховенства права (§ 53)».²³⁴

КС взяв до уваги тимчасову окупацію Російською Федерацією частини території України, що склалася упродовж останніх років. КС вказав, що саме це істотно відрізняє ситуацію в Україні від тієї, що була в Угорщині на час ухвалення ЄСПЛ рішення у справі «Vajnai проти Угорщини». Так як червону зірку та інші символи комуністичного режиму широко використовують на тимчасово окупованих територіях України, зокрема, збройні формування

---

²³² *Kokkinakis v. Greece*, Application no. 14307/88, judgment of 25 May 1993, available at: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22%3A%5B%22001-57827%22%5D%7D>, para.52

²³³ Рішення Конституційного Суду України від 16.07.2019 №9-р/2019 у справі щодо відповідності Конституції України (конституційності) Закону України «Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів в Україні та заборону пропаганди їхньої символіки» // Офіційний вісник України. – 2019. - №62. С. 96

²³⁴ Там само, п.14

Російської Федерації, незаконні збройні формування, які узурпували владні функції на цих територіях, загроза державному суверенітету України, її територіальній цілісності є реальною.²³⁵ КС визнав, що передбачена заборона переслідує легітимну мету й спрямована на запобігання зовнішній агресії та подальшій окупації української території, забезпечення захисту прав людини.

КС обрав доречні конвенційні стандарти, на яких ґрунтувалась його правова позиція, точніше на основі яких відбувалась демонстрація відмінностей між даною справою та справою ЄСПЛ, та добре проаналізував контекст ситуації в Україні. В цьому аспекті дане рішення є унікальним, адже КС аргументував, чому правова позиція ЄСПЛ не може бути прецедентом у цій ситуації. Втім, у КС виникли проблеми із методологією застосування стандартів ЄКПЛ. Застосовуючи трьохскладовий тест, орган конституційної юстиції зупинився на легітимній меті. Такий підхід викликає застереження, адже у практиці ЄСПЛ визначальним є третій елемент. До наявності легітимної мети у ЄСПЛ майже ніколи не виникає питань, адже її завжди можна знайти. Тест на "необхідність у демократичному суспільстві" вимагає визначити, чи відповідає втручання, на яке скаржиться, "нагальній соціальній потребі".²³⁶ Саме цей критерій є ядром аргументації у практиці ЄСПЛ. У цьому рішенні КС не довів наявності нагальної суспільної потреби такої кримінально-правової заборони. Як слушно зазначила Н.К. Шаптала у своїй окремій думці, «лева частка висновків, які зробив КС у цій справі, носить оціночний, а здебільшого й політичний характер і ґрунтується не на юридичному аналізі, а виключно на історичному контексті без дослідження пропорційності та справедливості засобів її досягнення».²³⁷ Таким чином, застосувавши релевантні правові позиції й проаналізувавши контекст, КС не достатньо переконливо та послідовно обґрунтував своє рішення.

---

²³⁵ Рішення Конституційного Суду України від 16.07.2019 №9-р/2019 у справі щодо відповідності Конституції України (конституційності) Закону України «Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів в Україні та заборону пропаганди їхньої символіки», п. 14

²³⁶ *Vajnai v. Hungary*, Application no. 33629/06, Judgment of 8 July 2008, available at: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22:%5B%22001-87404%22%5D%7D>

²³⁷ Окрема думка судді Конституційного Суду України Шаптала Н.К. стосовно Рішення Конституційного Суду України у справі щодо відповідності Конституції України (конституційності) Закону України «Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів в Україні та заборону пропаганди їхньої символіки» // Офіційний вісник України. – 2019. - №62. С.107

Отже, дана категорія характеризує рішення з найбільш якісним застосуванням конвенційних стандартів. Втім, вона охоплює рішення, що є відмінними за повнотою, послідовністю та силою юридичної аргументації. Лише 12 рішень містять релевантні та обґрунтовані посилання, що є основою правової аргументації КС. Це дорівнює 30% даної категорії. Аналіз показав, що наявність у рішенні КС релевантних правових позицій не виключає їх фрагментарного та несистемного використання.

2.1.4. Рішення, які містять формальні посилання на практику ЄСПЛ, але змістовно суперечать їм

Кількість рішень даної категорії є незначною. До них належать такі, щодо яких точились найзапекліші суперечки як в науковій спільноті, так і серед правників-практиків. Найяскравішими прикладами таких є рішення у справах про заміну смертної кари довічним позбавленням волі²³⁸, щодо конституційності ст. 368-2 Кримінального кодексу України²³⁹. Для прикладу, до рішення про незаконне збагачення є написано чи не найбільшу кількість окремих думок за весь період функціонування КС.

Рішення про заміну смертної кари довічним позбавленням волі²⁴⁰ є одним із найсуперечливіших у всій практиці КС. Центральним у вказаному рішенні було питання про зворотню дію закону, принципи дії кримінального закону в часі та «ніякого покарання без закону». Вказана правова проблема була зумовлена виникненням на практиці тримісячної прогалини між моментом скасування смертної кари та введенням законодавцем довічного позбавлення волі до санкцій, передбачених Кримінальним кодексом. Як зазначив КС, «цей проміжок був обумовлений неодноразовою втратою чинності положеннями Кодексу 1960 року щодо смертної кари і набранням чинності Законом № 1483

²³⁸ Рішення Конституційного Суду України від 26.01.2011 №1-рп/2011 (справа про заміну смертної кари довічним позбавленням волі) // Офіційний вісник. – 2011. - №10. С. 102

²³⁹ Рішення Конституційного Суду України від 26.02.2019 №1-р/2019 у справі за конституційним поданням 59 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) статті 368-2 Кримінального кодексу України // Офіційний вісник України. – 2019. - № 36. С. 122

²⁴⁰ Рішення Конституційного Суду України від 26.01.2011 №1-рп/2011 (справа про заміну смертної кари довічним позбавленням волі)

стосовно встановлення нового виду покарання та виник у результаті здійснення КС нормоконтролю за відповідністю Конституції України положень Кодексу 1960 року щодо смертної кари».²⁴¹

У цей часовий проміжок максимальним покаранням стало позбавлення волі на строк до 15 років. Відтак, фактично відбулось пом'якшення кримінальної відповідальності. Після цього законодавець запровадив покарання у вигляді довічного позбавлення волі, що у свою чергу посилює кримінальну відповідальність відносно позбавлення волі до 15 років, але пом'якшило відносно смертної кари.

У своєму рішенні КС дійшов висновку, що довічне позбавлення волі становило менш суворе покарання, порівнюючи зі смертною карою, пом'якшувало кримінальну відповідальність особи, тому, саме воно і мало зворотню дію в часі. Щодо того періоду, коли довічне позбавлення волі не було передбачене, КС виходив із того, «що альтернативний характер санкцій статей Кодексу 1960 року, які передбачали покарання за особливо тяжкі злочини, не давав підстав для призначення судами іншого покарання замість смертної кари до моменту її заміни на довічне позбавлення волі, оскільки це порушувало принцип співмірності тяжкості злочину і покарання за його вчинення, не відповідає принципу справедливості в кримінальному праві».²⁴² Більше того, КС вважав, що його рішення про скасування смертної кари не становило закону, що пом'якшувало кримінальну відповідальність, адже КС повноважний лише визнавати неконституційними положення про кримінальну відповідальність.²⁴³

У своїй правовій аргументації КС також звернувся до міжнародних стандартів, зокрема до релевантних правових позицій ЄСПЛ із рішення «*Scoppola проти Італії*». КС зазначив:

«Згідно зі статтею 7 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року особі не може призначатися покарання, суворіше від того, яке застосовувалося на час вчинення кримінального правопорушення. Європейський суд з прав людини вважає, що стаття 7 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950

²⁴¹ Рішення Конституційного Суду України від 26.01.2011 №1-рп/2011 (справа про заміну смертної кари довічним позбавленням волі), п. 4

²⁴² Там само, п. 3.1

²⁴³ Там само, п. 4

року є важливою частиною принципу верховенства права. Він також підтвердив, що зазначена стаття Конвенції допускає принцип ретроспективності більш м'якого кримінального закону. На цьому принципі ґрунтується правило, що в разі наявності відмінностей між діючим на час вчинення злочину кримінальним законом та кримінальним законом, що набрав чинності перед винесенням остаточного судового рішення, суди повинні застосовувати той закон, положення якого є більш сприятливими для обвинуваченого (рішення у справі „Скоппола проти Італії“ від 17 вересня 2009 року, заява № 10249/03)».²⁴⁴

Хоча КС звернувся до вказаних правових позицій, його висновок суперечить їм. Відповідно до конвенційних стандартів у разі наявності декількох кримінальних законів існує обов'язок застосовувати той, положення якого є найбільш сприятливим для обвинуваченого. Такий обов'язок становить роз'яснення правил про правонаступництво кримінальних законів, що узгоджується з іншим істотним елементом ст. 7, а саме передбачуваністю покарань.²⁴⁵ Саме тому з точки зору стандартів ЄКПЛ на осіб, засуджених до смертної кари, вирoki щодо яких не виконали, повинні були поширюватись положення про позбавлення волі строком до 15 років.

Однак КС вказав, що оскільки довічне позбавлення волі є менш суворим видом покарання порівняно із смертною карою, то саме на нього поширюється зворотня дія закону. Орган конституційного контролю також зазначив, що це узгоджується із практикою ЄСПЛ, відповідно до якої елементом принципу верховенства права є очікування від суду застосування до кожного злочинця такого покарання, яке законодавець вважає пропорційним.²⁴⁶

Це рішення ґрунтувалось на критеріях співмірності та справедливості покарання, у певній воно мірі враховувало інтереси суспільства, яке могло негативно поставитись до такого пом'якшення відповідальності щодо осіб, які вчинили найтяжчі злочини. Виходячи також із політичної доцільності, КС акцентував на правовій позиції ЄСПЛ про пропорційність покарання злочинів, яка відповідала його власному висновку. Попри те, що такий підхід має право на

---

²⁴⁴ Рішення Конституційного Суду України від 26.01.2011 №1-рп/2011 (справа про заміну смертної кари довічним позбавленням волі), п. 5

²⁴⁵ Scoppola v. Italy (No.2), Application no,10249/03, Grand Chamber Judgment of 17 September 2009, available at: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22:%5B%22001-94135%22%5D%7D>, para. 108

²⁴⁶ Там само, п.4

існування, він викликає серйозні застереження з точки зору загально визнаних стандартів кримінального права, а саме дії кримінального закону у часі, правової визначеності та принципу «жодного покарання без закону». Відповідно, несе серйозні ризики для верховенства права.

Окрім цього, застосовуючи конвенційні стандарти, КС також проявив певний суддівський нігілізм. Уже дійшовши висновку, орган конституційної юстиції послався на два рішення ЄСПЛ, у яких начебто розглядалась аналогічне питання, а саме зазначив:

«Європейський суд з прав людини у своїх рішеннях визнав, що заміна судами смертної кари на довічне позбавлення волі, встановлене новим кримінальним законом, а не на позбавлення волі строком на п'ятнадцять років, що як альтернативне смертній карі покарання було передбачено законом під час вчинення злочинів, не є порушенням статті 7 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року (рішення у справах „Алакран Хумматов проти Азербайджану“ від 18 травня 2006 року, заяви № 9852/03, № 13413/04, „Ткачов проти України“ від 13 грудня 2007 року, заява № 39458/02)».²⁴⁷

Однак вказані рішення ЄСПЛ не містили таких правових позицій. Більше того, питання у тих справах не розглядалися за ст. 7 Конвенції. Це слугує прикладом певного зловживання КС конвенційними стандартами. Можливо, це зумовлено труднощами перекладу або ж КС зробив це свідомо, користуючись низькою обізнаністю про конвенційні стандарти серед правників станом на 2011 рік.

Аналізуючи це рішення, слід пригадати і рішення «*Ruban проти України*»²⁴⁸. У ньому ЄСПЛ фактично підтвердив правильність позиції КС, не констатувавши порушення ст. 7 Конвенції внаслідок заміни смертної кари довічним позбавленням волі. ЄСПЛ зазначив, що трьохмісячна перерва була наслідком ненавмисної помилки держави²⁴⁹. Однак таке рішення є вкрай дискусійним. Це питання загострюється, враховуючи, що до скасування смертної кари стосовно України були видані чисельні резолюції Парламентської

---

²⁴⁷ Рішення Конституційного Суду України від 26.01.2011 №1-рп/2011 (справа про заміну смертної кари довічним позбавленням волі), п. 6

²⁴⁸ *Ruban v. Ukraine*, Application no. 8927/11, Judgment of 12 July 2016, available at: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22:%5B%22001-165250%22%5D%7D>

²⁴⁹ *Ibid.*, para. 45

Асамблеї. Саме тому це не становило несподіванки для держави. Її обов'язком було підготуватись, як шляхом законодавчих заходів, так і інших до цих змін. Виникнення перерви у три місяці сприяло появі легітимних та розумних очікувань осіб, до яких не було застосовано смертну кару, що до них буде застосовано м'якше покарання, а саме позбавлення волі на 15 років. Враховуючи, що держава має стільки органів, інституцій та ресурсів у своєму розпорядженні, вона повинна була оперативно відреагувати на зміни у такій важливій сфері. Таким чином, помилка держави, хоч і ненавмисна, не могла вирішуватись за рахунок осіб, які мали легітимні та розумні очікування на м'якше покарання.

Зважаючи на принцип забезпечення мінімальних гарантій, Конвенція вимагає чіткості та ретельності, особливо, коли ідеться про найсуворіший вид покарання. Держава не може виправдовуватись виникненням невеликої часової перерви внаслідок неузгодженої діяльності її органів, а має реагувати та забезпечувати ці мінімальні гарантії. Нехтування такими фундаментальними принципами є небезпечним для правової та демократичної держави, адже вони є основою всього законодавства та правової системи загалом. Хоча КС звернувся до релевантних конвенційних стандартів, він використав їх неправильно. Таке застосування орган конституційної юстиції намагався виправдати змістовними аргументи про справедливість та співмірність покарання.

Іншим обговорюваним та суперечливим рішенням є нещодавнє рішення щодо конституційності ст. 368-2 Кримінального кодексу України²⁵⁰, що передбачала незаконне збагачення. У ньому КС визнав, що ст. 368-2 Кримінального кодексу не відповідає Конституції, оскільки вона, серед іншого, не відповідає вимозі юридичної визначеності та порушує презумпцію невинуватості. Основними аргументами КС були такі:

---

²⁵⁰ Рішення Конституційного Суду України від 26.02.2019 №1-р/2019 у справі за конституційним поданням 59 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) статті 368-2 Кримінального кодексу України

— формулювання ст. 368-2 поклало на особу обов'язок доведення власну невинуватість, а саме законність набуття нею активів, перекладаючи на сторону захисту тягар доказування;

— формулювання ст. 368-2 уможливило притягнення особи до кримінальної відповідальності лише на підставі відсутності доказів законності набуття активів особою.

Найобґрунтованіша критична оцінка конституційного подання була надана Антикорупційною ініціативою Європейського Союзу в Україні (EUACI) у їх висновку *amicus curiae*. Деякі з суддів використали аргументи із вказаного висновку при написанні своїх окремих думок. Основним зауваженням Антикорупційної ініціативи був загальний характер конституційного подання, зокрема те, що у ньому не досліджуються сутність та релевантність відповідних правових принципів щодо оскаржуваної норми, а також не проводиться поглиблений аналіз відповідної прецедентної практики ЄСПЛ.²⁵¹

У своєму рішенні КС застосував чимало правових позицій із практики ЄСПЛ. Особливу увагу орган конституційного контролю приділив юридичній визначеності. Обґрунтовуючи свій висновок про те, що аналізована стаття не відповідає вимогам чіткості, КС послався на рішення «*The Sunday Times проти Сполученого Королівства*», «*S.W. проти Сполученого Королівства*». З'ясовуючи зміст принципу юридичної визначеності, КС вказав:

«У рішенні «*S.W. проти Сполученого Королівства*» (*S.W. v. the United Kingdom*) від 22 листопада 1995 року Європейський суд з прав людини наголосив, що будь-яке правопорушення має бути чітко визначене в законі; такий вимозі відповідає стан, коли особа може знати з формулювання відповідного припису, а за потреби – за допомогою його тлумачення судом, за які дії або бездіяльність її може бути притягнуто до кримінальної відповідальності»²⁵²

Однак таке звертання до конвенційних стандартів не привело КС до правильних висновків. Орган конституційної юстиції оминув увагою той факт,

²⁵¹ Висновок *amicus curiae* Антикорупційної ініціативи ЄС в Україні щодо відповідності Конституції України статті 368-2 Кримінального кодексу України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://euaci.eu/ua/what-we-do/resources/vysnovok-amicus-curiae-on-constitutional-court>

²⁵² Рішення Конституційного Суду України від 26.02.2019 №1-р/2019 у справі за конституційним поданням 59 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) статті 368-2 Кримінального кодексу України, п.3

що визначене у законі кримінальне правопорушення відповідно до конвенційних стандартів – це і таке, що охоплює випадок, коли особа може знати межі кримінально караної поведінки і за допомогою тлумачення судом. Як слушно зазначив В.В. Лемак у своїй окремій думці, КС зробив із цього протилежний висновок – відмовитись від тлумачення закону як інструмента надання правової визначеності в процесі правової аргументації.²⁵³ Така позиція є непослідовною та позбавленою логіки, адже так КС фактично заперечив судове тлумачення, завданням якого і є усунення певної невизначеності, яка у певній мірі завжди притаманна будь-якому закону.

Аналізуючи питання з точки зору презумпції винуватості, КС звернув особливу увагу на право зберігати мовчання та не здійснювати самозвинувачення. Відповідно до практики ЄСПЛ вказані права є загально визначеними міжнародними стандартами, які лежать в основі поняття справедливого судового процесу за статтею 6 Конвенції; «вони існують для захисту обвинуваченого від неналежного примусу з боку органів влади, сприяючи уникненню судових помилок і виконанню цілей зазначеної статті; право не здійснювати самозвинувачення, зокрема, передбачає, що сторона обвинувачення прагне довести обвинувачення не на основі доказів, які отримані під примусом або під тиском, нехтуючи волею підсудного».²⁵⁴ Також КС зазначив:

«У рішенні у справі "Олександр Зайченко проти Росії" (Aleksandr Zaichenko v. Russia) від 18 лютого 2010 року Європейський суд з прав людини зазначив, що право не здійснювати самозвинувачення не може обґрунтовано обмежуватися зізнанням у вчиненні правопорушення або висловлюваннями, що безпосередньо викривають особу; показання, отримані під примусом, які на перший погляд не мають обвинувального характеру, зокрема такі, як виправдувальні зауваження чи просто інформація щодо факту, у подальшому можуть бути використані у кримінальному провадженні на підтримку обвинувачення».²⁵⁵

²⁵³ Окрема думка судді Конституційного Суду України Лемака В.В. від 26.02.2019 стосовно Рішення Конституційного Суду України від 26.02.2019 №1-р/2019 у справі за конституційним поданням 59 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) статті 368-2 Кримінального кодексу України // Офіційний вісник. – 2019. - №36. С. 135

²⁵⁴ Рішення Конституційного Суду України від 26.02.2019 №1-р/2019 у справі за конституційним поданням 59 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) статті 368-2 Кримінального кодексу України, п.4

²⁵⁵ Там само.

Обираючи такі загальні правові позиції щодо презумпції невинуватості, КС не пояснив, в чому полягає їх необхідність у вказаному випадку. Окрім цього, він оминув увагою подану у висновку Антикорупційної ініціативи правову позицію, яка була дуже доречною у вирішенні піднятих питань:

«Питання в кожному конкретному випадку полягає в тому, чи надані обвинуваченням докази достатньо вагомі, щоб потребувати відповіді. Національний суд не може доходити висновку про вину обвинуваченого лише тому, що він воліє мовчати. Тільки якщо докази проти обвинуваченого “потребують” пояснень, які обвинувачений має бути в змозі надати, ненадання будь-яких пояснень “може, з погляду здорового глузду, становити підстави вважати, що пояснень немає, і що обвинувачений винний”. І навпаки, якщо в представлених обвинуваченням аргументах було так мало доказової сили, що вони не потребували пояснення, то їх ненадання не може бути підставою для висновку про вину».²⁵⁶

Такий підхід КС викликає запитання. По суті орган конституційної юстиції перетворив цю справу суто у процесуальне питання. Однак за своєю суттю стаття є матеріальною і визначає склад злочину. Дана конструкція, подібно конструкції злочину ухилення від сплати податків, полягала у невиконанні обов'язків. Однак вона жодним чином не скасовує передбачені Кримінальним процесуальним кодексом гарантії для обвинуваченого. З аргументації КС не зрозуміло, на основі чого він дійшов таких висновків, оскільки конвенційні стандарти вказували на відповідність положення ст. 368-2 Конституції. І якщо можна погодитись щодо виникнення проблем із презумпцією невинуватості у випадку невиконання органом досудового розслідування своїх обов'язків, то у разі добросовісного виконання обов'язків така проблема не є актуальною. Втім, як влучно зазначив В.В. Лемак у своїй окремій думці, навіть якщо певне положення закону допускає різні тлумачення, одне з яких узгоджується з конституційними принципами, а друге – не узгоджується, то це не означає відсутність підстав для скасування такого положення (конституційно-конформне тлумачення).²⁵⁷

---

²⁵⁶ Висновок *amicus curiae* Антикорупційної ініціативи ЄС в Україні щодо відповідності Конституції України статті 368-2 Кримінального кодексу України, ст. 20

²⁵⁷ Окрема думка судді Конституційного Суду України Лемака В.В. від 26.02.2019 стосовно Рішення Конституційного Суду України від 26.02.2019 №1-р/2019 у справі за конституційним поданням 59 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) статті 368-2 Кримінального кодексу України, п. IV

Критикуючи підхід КС, В.П. Колісник зазначив, що «рішення засноване переважно на підході, згідно з яким на предмет конституційності перевірявся не так зміст ст. 368-2, як гіпотетична можливість її неефективного застосування».²⁵⁸ На думку І.Д. Сліденка, аналізоване рішення становить конструктор із штучно підлаштованих цитат ЄСПЛ, який використовуються як спосіб доведення неконституційності. При цьому штучність такого цитування призвела до того, що практика ЄСПЛ виявилась відірваною від контексту або взагалі незастосовною та недоречною.²⁵⁹ Зважаючи на його репутацію як опонента застосування практики ЄСПЛ та окремі думки у попередніх рішеннях, така позиція є дещо перебільшеною. Наведені правові позиції є релевантними, проблема у тому, що висновки КС не відповідають їм. Таким чином, вказане рішення суперечить стандартам Конвенції як з точки зору юридичної визначеності, так і презумпції невинуватості.

Отже, вказана категорія містить рішення, у яких, застосовуючи стандарти ЄСПЛ, КС виходить за їх межі або помилково тлумачить їх у світлі конкретної справи. Такі рішення охоплюють випадки, в яких КС принаймні робить спробу обґрунтувати протилежні стандартам висновки, а також ситуації деструктивного застосування, в якому конвенційні стандарти використані всупереч Конвенції. Внаслідок цього виникає парадокс: механізм, який спрямований на посилення конституційної юстиції, використовується їй на шкоду.

2.2 Загальна характеристика імплементації стандартів ЄСПЛ у практиці КС

Проведений правовий аналіз демонструє, що початку свого функціонування КС як захисник національного суверенітету неохоче

---

²⁵⁸ Окрема думка судді Конституційного Суду України Колісника В.П. стосовно Рішення Конституційного Суду України від 26.02.2019 №1-р/2019 у справі за конституційним поданням 59 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) статті 368-2 Кримінального кодексу України // Офіційний вісник України. – 2019. - №36. С.131

²⁵⁹ Окрема думка судді Конституційного Суду України Сліденка І.Д. стосовно Рішення Конституційного Суду України від 26.02.2019 №1-р/2019 у справі за конституційним поданням 59 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) статті 368-2 Кримінального кодексу України // Офіційний вісник України. – 2019. - №36. С.143

використовував практику ЄСПЛ у своїй практиці. Вперше у практиці органу конституційного контролю застосування конвенційних стандартів відбулось не у рішенні, а в окремій думці. Це був М.І. Козюбра, який не погодився з рішенням у справі про зворотню дію в часі законів та інших нормативно-правових актів²⁶⁰. Суддя зазначив, що правило про зворотню силу законів застосовується до юридичних осіб, обґрунтувавши це конституційним принципом рівності всіх суб'єктів перед законом. М.І. Козюбра вказав, що такий підхід «відповідає сучасній європейській юридичній практиці, зокрема практиці ЄСПЛ, який, до речі, незважаючи на свою назву, розглядає справи за скаргами як фізичних, так і юридичних осіб».²⁶¹ У кінці того самого року – 1999 – конвенційні стандарти вперше були використані і у тексті рішення про смертну кару.²⁶² КС вказав, що конституційні положення не припускають такого покарання як смертна кара, про це свідчить тенденція практики застосування Конвенції, а саме ст. 3.²⁶³ З роками орган конституційної юстиції поступово визнав всебічний вплив стандартів ЄСПЛ на права людини, що здатні зміцнити захист права людини на національному рівні. Дослідження імплементації конвенційних стандартів у практиці КС дозволило виділити такі характерні риси:

1. *Поступове зростання кількості посилань на конвенційні стандарти.* У період з 1999 до 2005 року налічувалось 14 рішень, в яких КС звертався до Конвенції, з усіх 142 рішень. Це становило в середньому 2 рішення на рік. У 2006 році орган конституційної юстиції не ухвалив жодного рішення. Втім, з 2007 до 2012 кількість рішень із застосуванням конвенційних стандартів зростає в середньому до 3 рішень, а у 2011 та 2012 роках їх кількість сягнула 8 та 7 рішень відповідно. Впродовж 2013-2018 років з 66 рішень КС 22 містили посилання на стандарти Конвенції, що знову дорівнювало в середньому 2 рішенням в рік. Свою кульмінацію зростання частки посилань на конвенційні стандарти

---

²⁶⁰ Окрема думка судді Конституційного Суду України Козюбри М.І. стосовно Рішення Конституційного Суду України у справі про зворотню дію в часі законів та інших нормативно-правових актів // Вісник Конституційного Суду України. – 1999. - №2(10). С. 25

²⁶¹ Там само, п. 6

²⁶² Рішення Конституційного Суду України від 29.12.1999 №11-рп/99 (справа про смертну кару) // Офіційний вісник України. – 1999. - №4. С. 114

²⁶³ Там само, п. 2

отримало у 2019, коли з 16 розглянутих справ КС використав Конвенцію у 10 з них. Таку кількісну характеристику складно назвати показовою, зважаючи на різну кількість рішень, загалом ухвалених КС протягом кожного року, відмінний характер питань, що розглядались органом конституційного контролю. Проте такі цифри підтверджують усталену в науковій літературі думку, що після прийняття Закону «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» спостерігалось хронологічне збільшення посилань на конвенційні стандарти, хоча воно і не було істотним.

2. *Підвищення якості застосування конвенційних стандартів.* Це є однією із найважливіших рис такого застосування. З роками застосування у формі лише відтворення норми Конвенції чи посилання на неї як одного із міжнародних стандартів значно знизилось. Поступово зменшується кількість «декоративних» посилань, вони починають супроводжуватись і тлумаченням ЄСПЛ. Впродовж 2014-2018 років КС переважно послуговувався доречними правовими позиціями із конкретних рішень ЄСПЛ. Для прикладу, вже у 2019 році не було жодного рішення, де орган конституційного контролю посилався б лише на Конвенцію як міжнародний стандарт чи відтворював зміст її статей. Більше того, збільшується кількість рішень, у яких існує чіткий та логічний зв'язок між застосованим конвенційним стандартом та предмету розгляду конкретної справи.

3. *Вплив Конвенції не обмежується текстуальним посиланням на її стандарти.* Дослідження дало змогу встановити, що у практиці наявні приклади, коли КС не зробив посилання на конвенційні стандарти, але зміст рішення свідчить, що він їх враховував. Більше того, орган конституційної юстиції застосував їх у тому значенні, якому їх розуміє ЄСПЛ, та поклав в основу своєї позиції. Такий приклад є позитивним явищем. Відсутність посилання не є проблемою, коли змістовно стандарти Конвенції враховано. Серйозним недоліком практики КС є випадки, коли орган конституційної юстиції, використовуючи релевантні правові позиції ЄСПЛ, свідомо підлаштовує або маніпулює ними для підтвердження власних неправильних висновків.

4. Збільшення кількості рішень КС із використанням методології ЄСПЛ.

Правовий аналіз дозволив виділити низку рішень, в яких орган конституційної юстиції використовує не лише зміст конвенційних стандартів, а й методологію ЄСПЛ. Зокрема, він послуговується такими інструментами, як трьохскладовий тест, концепція якості закону, критерії ефективного розслідування. Такий підхід сприяє посиленню імплементації конвенційних стандартів та надає готовий інструментарій їх використання судами загальної юрисдикції.

5. Поступове зростання ролі застосованих конвенційних стандартів у правовій аргументації КС. Загалом в початковий період своєї роботи КС переважно звертається до конвенційних стандартів радше як до додаткового аргументу в обґрунтуванні своїх правових позицій, які він у переважній більшості справ базує на нормах національного законодавства. З розвитком знань про конвенційні стандарти та підвищенням рівня суддів ситуація поступово змінюється. В останні роки якість таких посилок істотно підвищилась; навіть якщо вони не є основними для мотивів та висновків КС, то вони значним чином підсилюють правову позицію ЄСПЛ. У практиці КС є низка рішень, в яких саме конвенційні стандарти виступали основою правової аргументації та запорукою ухвалення правильного та послідовного рішення. Хоча їх частка поступово зростає, такі рішення становлять менше третини усієї кількості рішень із застосуванням стандартів ЄСПЛ.

6. Існування окремих випадків неправильного та маніпулятивного застосування конвенційних стандартів. Попри очевидні позитивні тенденції, практика КС містить і випадки, де КС помилково тлумачить правові позиції ЄСПЛ, використовує їх у спосіб, що суперечить їх змісту та обставинам справи. Таке застосування виконує радше «декоративну» функцію, відповідає потребам органу конституційної юстиції та спрямоване на підтвердження його власних висновків. Як демонструє правовий аналіз, навіть у 2019 році застосування конвенційних стандартів не гарантує, що рішення буде ухвалене у відповідності до таких використаних стандартів. Частка таких рішень є неістотною, але сама наявність таких випадків є негативним явищем.

7. *Наявність великої частки формальних посилань, особливо у початковий період функціонування КС.* Однією з важливих проблем є формальне та декларативне застосування стандартів ЄКПЛ. Це може бути зумовлено низкою причин, зокрема, прагненням продемонструвати сучасність та обізнаність про конвенційні стандарти, а також постійним нагадуванням про необхідність їх використовувати. Істотна частка рішень обмежується загальною згадкою Конвенції поряд з іншими міжнародними джерелами. Сама по собі така практика не є негативною, однак коли стандарти ЄКПЛ наводяться у переліку разом із рекомендаційними джерелами, то це свідчить про неправильне сприйняття КС значення Конвенції та дезорієнтує інші судові органи. Грамотне та послідовне застосування стандартів Конвенції національними судами вимагає глибокого розуміння як конституційної, так і конвенційної систем, а також їх взаємодії. Інша, пов'язана з цим проблема, полягає у неправильному тлумаченні або відсутності правового аналізу наведених стандартів ЄКПЛ, які орган конституційного контролю повинен ефективно застосовувати після посилання на відповідну практику.

8. *КС найчастіше використовує стандарти справедливого судового розгляду.* Багатоманітна практика органу конституційного контролю вимагала від нього застосування стандартів різних статей Конвенції, однак серед них провідну позицію займає ст.6. Це обумовлено предметом розгляду великої кількості справ. Однак часте звернення до них дало змогу поглибити знання КС у стандартах ст. 6 та адаптувати їх до національного правопорядку. Про це свідчить значна частка рішень, в яких КС грамотно та послідовно застосував стандарти справедливого судового розгляду.

9. *Поява аргументації доцільності звертання до конвенційних стандартів.* Цікаво, що звертаючись до стандартів ЄКПЛ, КС зазвичай не пояснює таке застосування. Особливо це стосується початкового періоду роботи органу конституційного контролю. Однак у практиці КС існує низка рішень, у котрих він роз'яснює даний аспект. Найчастіше орган конституційної юстиції, застосовуючи конвенційні стандарти, обмежується лише тим, що вказує, що

«такий висновок узгоджується із практикою ЄСПЛ»²⁶⁴ або, що «аналогічної позиції дотримувався ЄСПЛ»²⁶⁵, а також, що «така позиція викладена і в рішенні ЄСПЛ»²⁶⁶. Таке формулювання переважає. Воно свідчить, що у такий спосіб КС підкреслює верховенство Конституції і начебто підсилює позицію органу конституційного контролю. Подібним чином він зазначає навіть у рішеннях, в яких конвенційні стандарти слугували основою мотивування КС, тобто дотримуючись формальної ієрархії джерел. Втім, в останні роки КС не використовує таких конструкцій. У деяких з рішень 2016-2019 рр. він пояснює причину використання конвенційних стандартів або ж просто наводить їх приклади та застосовує до конкретної справи. Така тенденція пояснюється проголошенням КС дружнього ставлення до міжнародного права у 2016 році.

10. *Поява в окремих думках гострої критики застосування КС практики ЄСПЛ в останні роки роботи КС.* Незважаючи на те, що окремі думки є невід'ємною частиною рішень, вони не мають юридичної сили. Втім, вони мають доктринальний потенціал та значення. Для цілей цієї магістерської роботи було проаналізовано окремі думки, в яких судді застосовували конвенційні стандарти. Цікаво, що деякі з них містили більш зважену та обґрунтовану правову позицію, аніж рішення КС. Окрім цього, аналіз рішень та окремих думок сукупно дозволив виділити ще одну тенденцію у роботі КС. Якщо у початковий період функціонування органу конституційного контролю судді в окремих думках перші послуговувались конвенційними стандартами для побудови більш зваженої та сильної правової позиції, то в останні роки у них обґрунтовується непотрібність та надмірність застосування стандартів ЄСПЛ. Це призвело до появи гострої критики та звинувачення КС у «вульгаризації практики ЄСПЛ»²⁶⁷,

---

²⁶⁴ Рішення Конституційного Суду України від 11.10.2011 №10-рп/2011 (справа про строки адміністративного затримання), п. 4

²⁶⁵ Рішення Конституційного Суду України від 29.06.2010 №17-рп/2010 у справі за конституційним поданням Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини щодо відповідності Конституції (конституційності) абзацу восьмого пункту 5 частини першої статті 11 Закону України «Про міліцію», п. 3.2

²⁶⁶ Рішення Конституційного Суду України від 10.10.2001 №13-рп/2001 (справа про заощадження громадян), п. 5.4

²⁶⁷ Окрема думка судді Сліденка І.Д. стосовно Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини щодо відповідності Конституції України (конституційності) частини шостої статті 216 Кримінального процесуального кодексу України, п. II

а також засудження органу конституційного контролю на підставі застосування конвенційних стандартів, оскільки таке використання «навіть чи можна визнати юридично коректним»²⁶⁸. Втім, така тенденція має винятки, наприклад, у 2019 році КС ухвалив рішення, в якому саме в окремих думках судді правильно та послідовно застосували конвенційні стандарти та продемонстрували більш обґрунтовану правову позицію.²⁶⁹ Загалом це можна пояснити низьким рівнем знань суддів КС про конвенційні стандарти в перші роки після ратифікації Конвенції. В той час лише одиниці цікавились таким джерелом та застосуванням його стандартів в обґрунтуванні своєї правової позиції. Це є ще одним прикладом розвитку правової системи, яка на початку відмовляється сприймати конвенційні стандарти й відкидає їх застосування, а згодом послуговується ними, ставить у центр аргументації рішення та інтегрує в національний правопорядок.

11. *Поступове покращення оформлення посилань на ЄКПЛ та практику ЄСПЛ.* В перші роки КС цитував Конвенцію як один із міжнародних стандартів, часто наводячи її у переліку із джерелами рекомендаційного характеру. Це спотворювало її значення. З роками такі цитати в контексті міжнародного-правового плюралізму зникли із рішень КС. Щодо цитувань правових позицій ЄСПЛ, якщо у перші роки роботи КС надавав лише назву рішення або допускав некоректність цитування, то зараз він робить це правильно, вказуючи номер заяви, дату ухвалення рішення, пункт, в якому міститься використана правова позиція ЄСПЛ. Така тенденція, безумовно, пов'язана із підвищенням знань про стандарти ЄКПЛ, проведенням численних тренінгів, появою великої кількості перекладів рішень ЄСПЛ.

Отже, попри наявність деяких винятків, загальна характеристика рішень свідчить про все частіше застосування стандартів ЄКПЛ та його якісне покращення. В останні роки КС робить такі посилання для того, аби підсилити

---

²⁶⁸ Окрема думка судді Мельника М.І стосовно Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини щодо відповідності Конституції України (конституційності) частини шостої статті 216 Кримінального процесуального кодексу України, п.2

²⁶⁹ Рішення Конституційного Суду України від 26.02.2019 №1-р/2019 у справі за конституційним поданням 59 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) статті 368-2 Кримінального кодексу України

свою правову позицію, а також вказати, які аргументи така практика підтверджує чи заперечує та які правові наслідки за собою несе. У найкращих прикладах застосування КС ставить конвенційні стандарти в основу правової аргументації та доходить висновків, що базуються саме на них. Таким чином, хоча звертання до стандартів ЄКПЛ все ще є недостатнім для їх повного втілення у національний правопорядок, воно свідчить про істотний вплив Конвенції на практику КС.

ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ II

Правовий аналіз практики КС за період 1997-2019 років показав, що його рішення охоплюють найрізноманітніші випадки застосування конвенційних стандартів. Наявні приклади як грамотного, так і суто «декоративного», також не до кінця системного, а інколи й маніпулятивного та помилкового використання Конвенції та практики ЄСПЛ. Це свідчить про те, що триває активна фаза імплементації конвенційних стандартів. Правова система України, будучи складною та багатогранною, потребує часу для максимального втілення стандартів ЄКПЛ та їх адаптації до національного контексту. Останні тенденції у практиці все ж демонструють, що КС рухається у напрямку до конвергенції конвенційного та конституційного механізмів захисту прав людини.

РОЗДІЛ III.

ШЛЯХИ ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ІМПЛЕМЕНТАЦІЇ СТАНДАРТІВ ЄСПЛ

Впровадження Конвенції у національний правопорядок не обмежується лише прямим застосуванням її стандартів національними судами, а охоплює їх значно більший вплив на усю правову систему. Імплементация такого міжнародного договору, як Конвенція, не може бути статичним процесом. Зміст Конвенції розвивається за допомогою еволюційного тлумачення ЄСПЛ. Однак ця динаміка створює певні виклики для національних правових систем. Застосування Конвенції, положення якої постійно розвиваються, вимагає від національного конституційного органу особливої ретельності та постійного моніторингу розвитку практики ЄСПЛ. Це також потребує ефективної взаємодії між конвенційним та конституційним порядками, що ґрунтується на діалозі та співпраці. Необхідність діалогу обидвох судів полягають насамперед у їх спільній місії. Рішення ЄСПЛ спрямовані на ті самі цілі, що і практика КС – утвердження прав людини.

Приклади грамотного та послідовного застосування стандартів Конвенції є належною практикою КС. Вони є одним із вжитих національних заходів, які ефективно узгоджують конституційний та конвенційний порядки. Однак, як показав правовий аналіз практики КС, не лише такі приклади охоплює практика КС. Як і в науці, так і в органі конституційного контролю немає єдності щодо значення Конвенції та застосування її стандартів. Це підтверджується наявністю окремих думок, що відображають ставлення суддів до конвенційних стандартів і їх налаштованість до ЄСПЛ як конкурента КС.²⁷⁰ Існування таких окремих думок може мати негативний вплив на судову практику КС, адже є потенційна

---

²⁷⁰ Окрема думка судді Сліденка І.Д. стосовно Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини щодо відповідності Конституції України (конституційності) частини шостої статті 216 Кримінального процесуального кодексу України, п. II; Окрема думка судді Мельника М.І стосовно Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини щодо відповідності Конституції України (конституційності) частини шостої статті 216 Кримінального процесуального кодексу України, п.2

небезпека, що такі позиції з часом перейдуть в основу текстів наступних рішень. Окрім цього, чим більша кількість таких окремих думок, тим більш спірним вважатиметься рішення КС і меншою буде його регулювальна сила.²⁷¹ Причини появи таких окремих думок слід шукати в недостатньому вивченні суті конвенційних стандартів та їх взаємодії із конституційним порядком.

Особливу увагу привертає окрема думка М.І Мельника, котрий зазначив, що «позиції ЄСПЛ не можуть бути головним критерієм оцінки конституційності норм національного законодавства»²⁷². З таким аргументом можна частково погодитись. Втім, навіть якщо конвенційні стандарти і не є головним критерієм, вони однозначно повинні враховуватись органом конституційного контролю. Особливо важливу роль вони відіграють у справах, де КС тлумачить права, передбачені II розділом Конституції. Звернення до практики ЄСПЛ є неухильним у таких справах, враховуючи, що стандарти ЄСПЛ є мінімальними вимогами. Вони встановлюють межу, нижче якої держава не може опускатись у забезпеченні прав людини. Відповідно, КС не може тлумачити конституційні права у спосіб, який би звужував зміст конвенційних прав. Саме тому рішення, котрі суперечать стандартам ЄСПЛ у галузі прав людини, не узгоджуються і з вимогами Конституції.

Першим кроком до подолання розбіжностей щодо значення Конвенції є чітке визначення системної взаємодії конституційної та конвенційного механізмів як взаємодоповнюючих. Це може бути зроблено як і в доктрині, так і на законодавчому рівні. Останній спосіб критикується у зв'язку з тим, що наявність правового регулювання не завжди гарантує його втілення на практиці. Втім, такий аргумент можна спростувати попереднім досвідом України. Слід зважати, що після ратифікації Конвенції не було ніякої реакції з точки зору правозастосовної та судової практики. Таке формальне включення цього

---

²⁷¹ Слінько Т. М. Правова природа окремої думки судді Конституційного Суду України / Т. М. Слінько, Є. В. Ткаченко // Бюлетень Міністерства юстиції України. – 2011. – № 11. – С. 53–59.

²⁷² Окрема думка судді Мельника М.І стосовно Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини щодо відповідності Конституції України (конституційності) частини шостої статті 216 Кримінального процесуального кодексу України, п.2

міжнародного договору із практикою його тлумачення не привело автоматично до інтеграції конвенційних стандартів в національну правову систему. Саме законодавчий крок у вигляді Закону України «Про виконання рішень та застосування рішень Європейського суду з прав людини» мав своїм наслідком появу дискурсу прав людини у правозастосовній практиці. Це зайняло декілька років, щоб національні суди, а також КС, зрозуміли, що конвенційні стандарти є невід'ємною частиною законодавства і почали застосовувати їх у своїй практиці. Попри те, що такий законодавчий захід мав дати чітку відповідь і покласти край дискусіям, досі існують опоненти застосування стандартів Конвенції. Враховуючи такі українські реалії та досі існуючий позитивістський погляд на Конвенцію, що залишає свій відбиток на правовій культурі та мисленні суддів, законодавчі зміни є потрібними.

Усунути такі розбіжності можна шляхом визначення обов'язку застосовувати Конвенцію при здійсненні конституційного контролю КС. Конкретне зазначення у законі «Про Конституційний Суд» дало б чітку відповідь суддям-опонентам, які вважають застосування конвенційних стандартів та орієнтування на них помилковим. Подібно положенню у Кримінальному процесуальному кодексі, можна визначити, що принцип верховенства права повинен застосовуватись із урахуванням практики ЄСПЛ. Пропозиція законодавчих змін також обґрунтовується досвідом Хорватії, який аналізувався у першому розділі. Існувала дилема щодо того, чи застосовується Конвенція чи інші міжнародні договори безпосередньо національними судами. Вона була спричинена минулою редакцією статті Конституції Хорватії, згідно з якою суди здійснюють правосуддя на основі Конституції та законів. Чітке згадування міжнародних угод у цьому контексті не було необхідним, адже відповідно до їх Конституції міжнародні договори також становлять частину національного законодавства. Однак хорватським законодавцем було внесено зміни до Конституції, згідно з якими суди здійснюють правосуддя на основі Конституції,

міжнародних угод та інших чинних законів.²⁷³ Як свідчить іноземна наукова література, цей крок відіграв важливу роль у розумінні Конвенції як джерела права, котра до того вважалась «чужим» інструментом, що не може безпосередньо застосовуватись у національному праві.²⁷⁴ Такий досвід ілюструє те, що інколи варто чітко вирішити на законодавчому рівні питання, які, на перший погляд, не потребують окремих відповідей. Окрім цього, потрібно виключити з преамбули Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» положення, що цей закон регулює відносини, що виникають у зв'язку з обов'язком держави виконати рішення Європейського суду з прав людини у справах саме проти України.²⁷⁵ Попри те, що такий аргумент з боку опонентів застосування стандартів Конвенції є слабким, він уможлиблює непотрібні дискусії з цього приводу.

Для посилення ефективності конвенційних стандартів важливим є аспект доступності рішень ЄСПЛ. Україна повинна інвестувати у переклад та публікації практики ЄСПЛ, адже часто саме мовний бар'єр перешкоджає у застосуванні конвенційних стандартів. Зокрема, про це ідеться у Рекомендації Rec (2004)5 щодо перевірки законопроектів, існуючих законів та адміністративної практики на відповідність стандартам, викладеним в Європейській конвенції з прав людини.²⁷⁶ У її п.17 зазначено, що ефективним є належне опублікування і розповсюдження на національному рівні тексту Конвенції та відповідної практики Суду, зокрема за допомогою електронних засобів мовою (мовами) відповідної держави.²⁷⁷ У аспекті забезпечення доступу до конвенційних стандартів ініціатива Рада Європи стосовно перекладу та публікації перекладу

---

²⁷³ Katić, N. (2016). Implementation of the European Convention on Human Rights on National Level. Comparative Study on the Implementation of the ECHR at the National Level, p. 136

²⁷⁴ Ibid., 137-138

²⁷⁵ Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини: Закон України від 23 лютого 2006 року № 3477-IV

²⁷⁶ Рекомендація Rec (2004)5 Комітету міністрів Ради Європи державам-членам щодо перевірки законопроектів, існуючих законів та адміністративної практики на відповідність стандартам, викладеним в Європейській конвенції з прав людини від 12.05.2004 № Rec (2004) 5 // Практика Європейського суду з прав людини. Рішення. Коментарі. – 2004. №4

²⁷⁷ Там само, п. 17

судової практики Суду у база даних HUDOC є дуже цінною і її слід заохочувати в майбутньому.

Втім, неможливо забезпечити оперативний переклад усієї практики ЄСПЛ. Цей процес вимагає великих витрат часу та коштів. Огляд рішень ЄСПЛ з коротким викладом фактів справи та правових позицій із посиланням на пункти є корисним інструментом, але не є достатнім для глибокого розуміння суддями конвенційних стандартів. Саме тому для повноцінного користування КС практикою ЄСПЛ володіння однією з офіційних мов Ради Європи має стати частиною кваліфікаційних вимог до суддів. Тільки це зможе забезпечити повний доступ до практики ЄСПЛ. Враховуючи її величезний обсяг, динамічне тлумачення, що використовується ЄСПЛ, судді повинні володіти іноземною мовою, аби бути здатними самостійно відслідковувати зміни та відшукувати нові правові позиції. Окрім цього, відповідно до Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» у разі відсутності перекладу рішення суд повинен користуватись оригінальним текстом.²⁷⁸

Окреслюючи подальші напрямки імплементації конвенційних стандартів, слід говорити і про введення інституту конституційної скарги. Такі зміни ставлять перед КС нові виклики, але так само покликані сприяти підвищенню ефективності імплементації стандартів ЄСПЛ. Як слушно зазначає М.Д. Савенко, роль конвенційних стандартів підвищується в діяльності судів, до повноважень яких віднесено розгляд конституційних скарг громадян про захист прав і свобод.²⁷⁹ Це пояснюється тим, що будь-яка особа має право звернутись до КС не просто щодо перевірки на конституційність закону, а щодо порушення чи обмеження її конкретних прав внаслідок його застосування. Відповідно, це будуть ті справи, в яких КС має обов'язково враховувати конвенційні стандарти у зв'язку з принципом забезпечення мінімальних гарантій.

---

²⁷⁸ Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини: Закон України від 23 лютого 2006 року № 3477-IV, ст.18

²⁷⁹ Савенко М.Д. Роль міжнародно-правових актів у діяльності Конституційного Суду України із захисту прав людини, ст. 78

Відповідно такий інститут матиме безпосередній вплив на імплементацію конвенційних стандартів. Він покликаний слугувати таким собі «правовим фільтром», що вирішуватиме питання серйозних недоліків та структурних порушень, не допускаючи поставлення цих питань перед ЄСПЛ. Це сприятиме зменшенню кількості скарг до ЄСПЛ, оскільки найчастіше вони пов'язані із неправильним застосуванням норм національного законодавства. Саме тому КС буде, найімовірніше, більш схильним до застосування конвенційних стандартів, усвідомлюючи, що рішення, прийняте всупереч ним, в майбутньому може призвести до констатації ЄСПЛ порушення. Завдяки конституційній скарзі КС матиме змогу вирішувати усі питання самостійно та посилюватиметься субсидіарна роль Конвенції. Ось чому цей інститут може значно активізувати національний механізм захисту прав людини та підвищити його ефективність.

Важливим фактором є і ратифікація Протоколу №16 до Конвенції. Згідно з його ст.1 «вищі судові установи Високої Договірної Сторони можуть звертатись до ЄСПЛ щодо надання консультативних висновків з принципових питань, які стосуються тлумачення або застосування прав і свобод, визначених Конвенцією або протоколами до неї».²⁸⁰ У Законі України «Про ратифікацію Протоколів №15 та №16 до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод» зазначено: «Україна заявляє, що найвищим судом, визначеним для цілей ст. 1 цього Протоколу, є Верховний Суд».²⁸¹ Незазначення КС викликає запитання. Поняття «вищий» передбачає включення до переліку тих судів, які, мають особливе значення для певної категорії випадків.²⁸² Враховуючи, що саме на КС лежить провідна місія в узгодженні обох правопорядків та імплементації Конвенції в національну правову систему, то його незазначення як вищої судової установи є помилковим. Для підвищення ефективності імплементації варто передбачити і можливість органу конституційного контролю звертатись до

---

²⁸⁰ Протокол №16 до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод від 02.10.2013 // Офіційний вісник України. - 2018. - №70. С.23

²⁸¹ Про ратифікацію Протоколів №15 та №16 до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод від 02.10.2013: Закон України від 05.10.2017 №2156-VIII // Відомості Верховної Ради України. – 2017. -№45. С.41

²⁸² Explanatory Report to Protocol No. 16 to the Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms [online]. Available at: <https://rm.coe.int/CoERMPublicCommonSearchServices/DisplayDCTMContent?documentId=09000016800d383e>

ЄСПЛ щодо надання консультативних висновків. Аргументом на користь включення КС до переліку вищих судових органів також може бути практика інших держав-учасниць Ради Європи. Зокрема, з 13 країн, що ратифікували Протокол №16, 8 визначили конституційні суди разом із верховними вищими судовими органами. До таких, зокрема, належать Албанія, Андорра, Вірменія, Франція, Литва, Словенія.²⁸³

Втім, навіть доступ лише Верховного Суду буде мати опосередкований вплив на підвищення ефективності імплементації КС. Протокол №16 пропонує механізм вирішення проблем, з котрими зіштовхується національні суди при застосуванні Конвенції. Навіть якщо Верховний Суд не буде брати до уваги консультативні висновки до уваги, то це даватиме можливість КС знати про позицію ЄСПЛ перед ухваленням рішення за конституційною скаргою. Це, по-перше, знижуватиме ймовірність того, що КС займе протилежну ЄСПЛ позицію. По-друге, зважаючи на авторитет ЄСПЛ, у випадку розбіжностей КС буде змушений чітко обґрунтувати, чому він відходить від висновків ЄСПЛ. Отже, дане нововведення спрямоване на посилення ролі Конвенції, що сприятиме її ефективній імплементації у національну правову систему.

Наявність прикладів рішень, в яких КС не завжди правильно тлумачить стандарти ЄКПЛ, також обов'язок їх врахування у справах, невід'ємно пов'язаних із правами людини, свідчать про те, що підготовка суддів має охоплювати вивчення права Конвенції. Втім, правильне використання стандартів ЄКПЛ вимагає систематичного та постійного вивчення практики ЄСПЛ і розуміння логіки Суду для того, щоб правильно застосувати його правові позиції до конкретної справи. Ось чому освіта усіх суддів залишається ключовою умовою імплементації Конвенції та забезпечення ефективної взаємодії конституційного та конвенційних порядків.

---

²⁸³ Reservations and Declarations for Treaty No.214 -Protocol 16 to the Convention for the protection of Human Rights and Fundamental Freedoms [online]. Available at: https://www.coe.int/en/web/conventions/full-list/-/conventions/treaty/214/declarations?p_auth=RNX8vqhd

Навчання та підготовка суддів має бути цілісним та системним процесом. Існує низка рекомендацій Комітету Міністрів щодо удосконалення імплементації Конвенції на національних рівнях. До таких, зокрема, належать і Рекомендація Rec (2004) 4 про роль Європейської конвенції з прав людини в університетській освіті та професійній підготовці²⁸⁴. У ній одним із напрямів діяльності визначено запровадження належного навчання в галузі конвенційних прав та прецедентної практики ЄСПЛ під час професійної підготовки суб'єктів правозастосовної діяльності.²⁸⁵ У п. 10 зазначається про необхідність включення спеціальної підготовки з вивчення Конвенції та її стандартів до програм правничих шкіл та закладів з підготовки суддів.²⁸⁶ Окрім цього, визначається, як саме мають вивчатись конвенційні стандарти. У п.7 вказується, що «надзвичайно важливо, щоб вивчення Конвенції було включено до програм юридичних факультетів не лише як окремий предмет, а й «горизонтально» у кожній правовій дисципліні (кримінальне право, цивільне право тощо), для того, щоб студенти, незалежно від спеціалізації, після закінчення університету знали, як застосовувати Конвенцію у своїй галузі».²⁸⁷ Саме таке вивчення конвенційних стандартів – у прив'язці до національного законодавства - необхідне і під час навчання в Національній школі суддів.

Позитивним фактором є те, що станом на зараз програма спеціальної підготовки складена таким чином. Цьому передувала Концепція національних стандартів суддівської освіти в Україні, де зазначалось, що «використання Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод та практики Європейського суду з прав людини, принципів суддівської етики та соціального контексту при здійсненні правосуддя має бути інтегрованим у зміст кожного навчального курсу».²⁸⁸ Також організовувались тренінги, зокрема

---

²⁸⁴ Рекомендація Rec (2004)4 про роль Європейської конвенції з прав людини в університетській освіті та професійній підготовці від 12.05.2004 № Rec (2004)4 // Практика Європейського суду з прав людини. Рішення. Коментарі. – 2004. - №4

²⁸⁵ Там само, п. 4

²⁸⁶ Там само, п. 10

²⁸⁷ Там само, п. 7

²⁸⁸ Концепція національних стандартів суддівської освіти в Україні [Електронний ресурс]. -Режим доступу: <http://nsj.gov.ua/ua/about/symbols/>

Координатором проектів ОБСЄ в Україні, втім, вони не вирішували гострої потреби у підвищенні знань та удосконаленні навичок із застосування конвенційних стандартів. 13 липня 2018 року програма спеціальної підготовки кандидатів на посаду судді була затверджена рішенням Вищої кваліфікаційної комісії суддів України. У кожному її блоці міститься аспект застосування Конвенції та практики ЄСПЛ при здійсненні правосуддя відповідної юрисдикції. Таке вивчення конвенційних стандартів у кожній сфері судочинства становить ніщо інше, як «горизонтальне вивчення» конвенційних стандартів.

Така нещодавня зміна є важливою при окресленні подальших напрямків імплементації конвенційних стандартів. Побудова навчання суддів вказаним способом є позитивним явищем і відповідає рекомендаціям Комітету Міністрів. Опановуючи конвенційні стандарти разом із національним законодавством, судді будуть мати повніше розуміння про Конвенцію та шляхи її застосування у своїй повсякденній роботі. Адже головна цінність конвенційних стандартів полягає не у відтворенні їх тексту, віддаючи належне європейським цінностям, а у тому, щоб було змістовне співпадіння прав, які підсилюють одне одного. Такий спосіб вивчення конвенційних стандартів є ефективним кроком інтеграції права Конвенції, її стандартів та принципів у професійну підготовку суддів. Програма спеціальної підготовки для суддів загальної юрисдикції гарантуватиме, що до КС будуть приходити професіонали з чітким розумінням конвенційних стандартів та досвідом їх застосування у національному контексті. Отже, такий крок є логічним та послідовним і сприятиме не протиставленню конституційного та конвенційного порядків, а їх результативній взаємодії на благо захисту прав людини.

Державна політика, спрямована на ефективну імплементацію стандартів Конвенції, повинна охоплювати навчання впродовж усієї суддівської кар'єри. Подібне «горизонтальне вивчення» права Конвенції варто запровадити і для суддів КС. Окрім початкової суддівської підготовки, необхідно запроваджувати систематичні тренінги, які б проводились Національною школою суддів, для постійного професійного зростання суддів КС. Для прикладу, можна

передбачити їх проходження як додаткову вимогу для підвищення кваліфікації. Окрім цього, не тільки всебічна підготовка повинна бути доступною для суддів КС, але й орієнтована на рішення, що визначають системні та структурні проблеми. Таке вивчення конвенційних стандартів покликане запобігати повторним порушенням прав людини та їх розгляду ЄСПЛ. Також корисними були б регулярні зустрічі суддів КС та ЄСПЛ. Організація конференцій задля обміну досвідом у методології ухвалення рішень, можливість візитів до Страсбурга з метою вивчення процесу роботи ЄСПЛ зсередини сприятиме розвитку професійного діалогу між судьями обидвох інституцій, на котрих покладене важливе завдання захисту прав людини на основі принципу верховенства права. Очевидно, що такі заходи вимагають часу, зусиль та коштів і не гарантують швидкісний ефект. З іншого боку, досягнутий ефект буде стабільним, оскільки не лише спрямований на підвищення знань та навичок застосування стандартів ЄКПЛ, а й на закріплення правової культури прав людини. Саме сприйняття важливості Конвенції у правовій системі, переконаність у її дієвості забезпечуватимуть подальшу ефективну імплементацію її стандартів як у практиці КС, так і у цілій правовій системі.

Отже, для підвищення ефективності імплементації необхідно здійснити низку різноманітних заходів, основними з яких є законодавчі зміни. Вони відповідають потребам активної фази імплементації стандартів ЄКПЛ. Однак лише комплексний підхід забезпечить максимально можливий позитивний вплив на національну систему права. Саме тому пошуки нових механізмів підвищення результативності конвенційних стандартів не повинні припинятись, незважаючи на будь-які труднощі, з якими може зіштовхуватись правова система на шляху побудови органічної взаємодії конституційного та конвенційного порядків. Основний акцент залишається на розвиткові правової культури та цінностей. Імплементація Конвенції має здійснюватись у формі всебічної політики держави щодо включення стандартів Конвенції у «тканину» національної правової системи. Основну місію в цьому покликаний нести КС:

зробити так, щоб практика ЄСПЛ стала частиною української правової культури і традиції поваги до прав людини.

ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ III

У зв'язку з тим, що активна фаза імплементації конвенційних стандартів триває, існує низка проблем, над якими потрібно працювати. Підвищити ефективність імплементації стандартів ЄКПЛ можна за допомогою законодавчих змін, а саме шляхом встановлення обов'язку КС застосувати Конвенцію при здійсненні конституційного контролю, а також розуміння верховенства права з урахуванням практики ЄСПЛ. Також запропоновано такі заходи: запровадження кваліфікаційної вимоги із знання однієї з офіційних мов Ради Європи для суддів; забезпечення суддівського навчання протягом усієї кар'єри з використанням «горизонтального вивчення» права Конвенції.

ВИСНОВКИ

Проведене дослідження підтвердило актуальність теми магістерської роботи. У ній здійснено комплексний змістовний аналіз практики КС на предмет врахування конвенційних стандартів та їх впливу на формування та аргументацію КС. Вирішення поставлених завдань дозволило сформулювати такі висновки:

1. У ході дослідження було з'ясовано, що немає однаковості з приводу місця Конвенції як міжнародного договору та практики ЄСПЛ у ієрархії джерел. Така невизначеність негативно впливає на судову практику – як судів загальної юрисдикції, так і КС. Є підстави стверджувати, що вплив конвенційних стандартів на правову систему не обмежується формальним місцем Конвенції та практики ЄСПЛ в ієрархії джерел права України.

2. Аналіз стану досліджень задекларованої теми показує, що попередні наукові висновки щодо застосування КС стандартів ЄСПЛ здебільшого ґрунтуються на формальних та кількісних показниках, тому не є достатніми для формулювання характерних рис застосування КС конвенційних стандартів та виділення його проблемних аспектів.

3. Аналіз іноземного досвіду імплементації конвенційних стандартів демонструє широку палітру підходів. Від найкращих прикладів синхронізованого застосування, коли конституційна та конвенційна системи взаємодоповнюють одна одну і діють злагоджено, до найгірших - свавільного використання конвенційних стандартів, яке здатне призводити до серйозного конфлікту обидвох порядків. З'ясовано, що спільність історичного минулого та приналежність до континентальної системи права не є визначальною для досягнення ефективної імплементації конвенційних стандартів органами конституційної юстиції конкретної держави.

4. У роботі узагальнено практику КС та проведено її правовий аналіз. Дослідження показало, що застосування КС конвенційних стандартів є різновекторним. Містяться як приклади грамотного та послідовного

застосування, так і таке, щодо якого взагалі виникає запитання стосовно можливості розглядати такі випадки як застосування Конвенції. Правовий аналіз практики КС за період 1997-2019 років дозволив виділити такі характерні риси: 1) поступове зростання кількості посилань на конвенційні стандарти; 2) підвищення якості застосування конвенційних стандартів, що передбачає не лише формальне посилення на Конвенцію, а й правові позиції ЄСПЛ, що тлумачать її; 3) вплив Конвенції не обмежується текстуальним посиленням на її стандарти; 4) збільшення кількості рішень КС із використанням методології ЄСПЛ; 5) поступова зростання ролі застосованих конвенційних стандартів у правовій аргументації КС; 6) існування окремих випадків неправильного та маніпулятивного застосування конвенційних стандартів; 7) наявність великої частки формальних посилань, особливо у початковий період функціонування КС; 8) найчастіше КС використовує стандарти справедливого судового розгляду (ст.6); 9) поява аргументації доцільності звертання до конвенційних стандартів у прийнятті рішення КС; 10) поступове покращення оформлення посилань на ЄКПЛ та практику ЄСПЛ.

Виділені риси та останні тенденції у практиці КС є свідченням активної фази імплементації конвенційних стандартів. Їх грамотне та послідовне застосування із використанням методології ЄСПЛ вказує, що КС крокує вперед до налагодження ефективної взаємодії конвенційного та конституційного механізмів захисту прав людини та їх конвергенції. Очікується, що така практика позитивно вплине на стан дотримання прав людини в Україні в цілому.

У роботі також було окреслено шляхи підвищення ефективності імплементації стандартів ЄКПЛ у практиці КС. Одним із важливих кроків розглядаються законодавчі зміни щодо встановлення у Законі «Про Конституційний Суд України» обов'язку органу конституційної юстиції застосувати Конвенцію у здійсненні конституційного контролю, а також розуміння принципу верховенства права із врахуванням практики ЄСПЛ. Важливим елементом побудови ефективної взаємодії конвенційного та

конституційного механізмів захисту прав людини є поглиблення знань про право Конвенції та розуміння логіки ЄСПЛ.

Проблематика цієї роботи не вичерпується проаналізованими аспектами. Дана тема є перспективною для подальших досліджень. Зокрема, це стосується аналізу рішень КС у справах за конституційними скаргами, а також детальнішого правового аналізу окремих думок суддів КС.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

Національне законодавство:

1. Віденська конвенція про право міжнародних договорів від 23 травня 1969 // Відомості Верховної Ради Української РСР. – 1986. - №17. - ст. 343
2. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 04 листопада 1950 року // Урядовий кур'єр. – 2010. - №215
3. Конституція України: закон України від 28 червня 1996 р. № 254к/96 // Відомості Верховної Ради України. -1996. - №30. - ст. 141
4. Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини: Закон України від 23 лютого 2006 року № 3477-IV // Офіційний вісник України. – 2006 р. – № 12 – ст.16
5. Про міжнародні договори України: Закон України від 29 червня 2004 р. № 1906-IV від // Голос України. – 2004. - № 142
6. Про ратифікацію Протоколів №15 та №16 до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод: Закон України від 02.10.2013 від 05.10.2017 №2156-VIII // Відомості Верховної Ради України. – 2017. -№45. С.41
7. Протокол №16 до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод від 02.10.2013 // Офіційний вісник України. - 2018. - №70. С.23
8. Стандарт вищої освіти України: Наказ Міністерства освіти і науки України від 12.12. 2018 р. №1379. Режим доступу: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/vishcha-osvita/zatverdzeni%20standarty/12/21/081-pravo-bakalavr.pdf>

Міжнародні та іноземні правові джерела

1. Рекомендація Rec (2004)5 Комітету міністрів Ради Європи державам-членам щодо перевірки законопроектів, існуючих законів та адміністративної практики на відповідність стандартам, викладеним в Європейській конвенції з

прав людини від 12.05.2004 № Res (2004) 5 // Практика Європейського суду з прав людини. Рішення. Коментарі. – 2004. №4

2. Рекомендація Res (2004)4 про роль Європейської конвенції з прав людини в університетській освіті та професійній підготовці від 12.05.2004 № Res (2004)4 // Практика Європейського суду з прав людини. Рішення. Коментарі. – 2004. - №4

3. The Constitution of the Russian Federation [online] Available at: <https://www.wipo.int/edocs/lexdocs/laws/en/ru/ru003en.pdf>

4. Постанова Конституційного Суду Російської Федерації від 05.02.2007 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://doc.ksrf.ru/decision/KSRFDecision19704.pdf>

5. The Constitution of the Republic of Azerbaijan [online] Available at: http://azerbaijan.az/portal/General/Constitution/doc/constitution_e.pdf

6. Constitution of the Republic of Croatia [online] Available at: <https://www.wipo.int/edocs/lexdocs/laws/en/hr/hr060en.pdf>

7. The Fundamental Law of Hungary [online] Available at: <https://www.wipo.int/edocs/lexdocs/laws/en/hu/hu086en.pdf>

Практика Конституційного Суду України

1. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень частини другої статті 171-2 Кодексу адміністративного судочинства України від 08.04.2015 №3-рп/2015 // Офіційний вісник України. – 2015. - №32. – С.20

2. Рішення Конституційного Суду України від 23.06.1997 № 2-зп (справа про акти органів Верховної Ради України) // Офіційний вісник України. – 1997. - № 27. С. 155

3. Рішення Конституційного Суду України від 03.10.1997 № 4-зп (справа про набуття чинності Конституцією України) // Офіційний вісник України. – 1997. - № 42. С. 59

4. Рішення Конституційного Суду України від 23.12.1997 №7-зп (справа про Рахункову палату) // Офіційний вісник України. – 1998. - №1. С.1
5. Рішення Конституційного Суду України від 24.12.1997 № 8-зп (справа щодо призначення заступників голів місцевих державних адміністрацій) // Офіційний вісник України. – 1997. - №. 1. С. 165
6. Рішення Конституційного Суду України від 27.03.1998 № 5-рп/98 (справа про вибори у містах Києві та Севастополі) // Офіційний вісник України. – 1998. - № 23. С. 114
7. Рішення Конституційного Суду України від 03.12.1998 № 17-рп/98 (справа обрання Голови Верховної Ради України) // Офіційний вісник України. – 1998. - №49. С.41
8. Рішення Конституційного Суду України від 19.05.1999 № 4-рп/99 (права про запити народних депутатів України) // Офіційний вісник України. – 1999. – №20. С. 283
9. Рішення Конституційного Суду України від 24.06.1999 №6-рп/99 (справа про фінансування судів) // Офіційний вісник України. – 1999. - №28. С. 169
10. Рішення Конституційного Суду України від 29.12.1999 №11-рп/99 (справа про смертну кару) // Офіційний вісник України. – 2000. - №4. С.114
11. Рішення Конституційного Суду України від 18.10.2000 №11-рп/2000 (справа про свободу утворення профспілок) // Офіційний вісник України. – 2000. - №43. С. 131
12. Рішення Конституційного Суду України від 19.04.2001 №4-рп/2001 (справа щодо завчасного сповіщення про мирні зібрання) // Офіційний вісник України. – 2003. - №28. С.109
13. Рішення Конституційного Суду України від 10.10.2001 №13-рп/2001 (справа про заощадження громадян) // Офіційний вісник України. – 2001. - №42. С. 71

14. Рішення Конституційного Суду України від 14.11.2001 №15-рп/2001 (справа щодо прописки) // Вісник Конституційного Суду України. – 2001. - №5. С. 33
15. Рішення Конституційного Суду України від 12.02.2002 №3-рп/2002 (справа про електроенергетику) // Офіційний вісник України. – 2002. - №22. С. 17
16. Рішення Конституційного Суду України від 30.01.2003 №3-рп/2003 (справа про розгляд судом окремих постанов слідчого і прокурора) // Офіційний вісник України. – 2003. - №6. С.103
17. Рішення Конституційного Суду України від 10.04.2003 №8-рп/2004 (справа про поширення відомостей) // Офіційний вісник України. – 2003. - №17. С. 138
18. Рішення Конституційного Суду України від 08.07.2003 №15-рп/2003 (справа про атестацію державних службовців) // Офіційний вісник України. – 2003. - №29. С.176
19. Рішення Конституційного Суду України від 08.07.2003 №14-рп/2003 (справа про врахування тяжкості злочину при застосуванні запобіжного заходу) // Офіційний вісник України. – 2003. - №29. С. 172
20. Рішення Конституційного Суду України від 02.11.2004 № 15-рп/2004 (справа про призначення судом більш м'якого покарання) // Офіційний вісник України. – 2004. - №45. С.41
21. Рішення Конституційного Суду України від 01.12.2004 №19-рп/2004 (справа про незалежність суддів як складову їхнього статусу) // Офіційний вісник України. – 2004. - №49. С.62
22. Рішення Конституційного Суду України від 05.10.2005 №6-рп/2005 (справа про здійснення влади народом) // Офіційний вісник України. – 2005. - №41. С. 31
23. Рішення Конституційного Суду України від 13.10.2005 № 9-рп/2005 (справа про особливості здійснення виконавчої влади та місцевого

самоврядування в районах м. Києва) // Офіційний вісник України. – 2005. - №42. С.105

24. Рішення Конституційного Суду України від 12.06.2007 №2-рп/2007 (справа про утворення політичних партій в Україні) // Офіційний вісник України. – 2007. - №54. С. 90

25. Рішення Конституційного Суду України від 08.10.2008 №20-рп/2008 (справа про страхові виплати) // Офіційний вісник України. – 2008. - №80. С. 63

26. Рішення Конституційного Суду України від 30.09.2009 № 23-рп/2009 (справа про право на правову допомогу) // Офіційний вісник України. – 2009. - №79. С. 62

27. Рішення Конституційного Суду України від 29.06.2010 №17-рп/2010 у справі за конституційним поданням Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини щодо відповідності Конституції (конституційності) абзацу восьмого пункту 5 частини першої статті 11 Закону України «Про міліцію» // Офіційний вісник України. – 2010. - №52. С. 25

28. Рішення Конституційного Суду України від 26.01.2011 №1-рп/2011 (справа про заміну смертної кари довічним позбавленням волі) // Офіційний вісник. – 2011. - №10. С. 102

29. Рішення Конституційного Суду України від 11.10.2011 №10-рп/2011 (справа про строки адміністративного затримання) // Офіційний вісник України. – 2011. - №84. С. 117

30. Рішення Конституційного Суду України від 14.12.2011 №19-рп/2011 (справа про оскарження бездіяльності суб'єктів владних повноважень щодо заяв про злочини) // Офіційний вісник України. – 2011. - №101. С.72

31. Рішення Конституційного Суду України від 18.01.2012 року №1-рп/2012 (справа про ознайомлення обвинуваченого і захисника з матеріалами кримінальної справи) // Офіційний вісник України. – 2012. - №18. С. 47

32. Рішення Конституційного Суду України від 12.04.2012 №9-рп/2012 (справа про рівність сторін судового процесу) // Офіційний вісник України. – 2012. - №32. С. 309

33. Рішення Конституційного Суду України від 18.04.2012 року №10-рп/2012 (справа щодо застосування кваліфікуючої ознаки «працівник правоохоронного органу» до працівника державної виконавчої служби) // Офіційний вісник України. – 2012. - №33. С. 49

34. Рішення Конституційного Суду України від 01.06.2016 №2-рп/2016 (справа про судовий контроль за госпіталізацією недієздатних осіб до психіатричного закладу) // Офіційний вісник України. – 2016. - №48. С.7

35. Рішення Конституційного Суду України від 23.11.2017 №1-рп/2017 у справі за конституційним поданням Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини щодо відповідності Конституції України (конституційності) положення третього речення частини третьої статті 315 Кримінального процесуального кодексу України // Офіційний вісник України. – 2017. - №98. С. 126

36. Рішення Конституційного Суду України від 24.04.2018 №3-р/2018 у справі за конституційним поданням Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини щодо відповідності Конституції України (конституційності) частини шостої статті 216 Кримінального процесуального кодексу України // Офіційний вісник України. – 2018. - №41. С. 64

37. Рішення Конституційного Суду України від 11.10.2018 №8-р/2018 (справа про звернення осіб, визнаних судом недієздатними) // Офіційний вісник України. – 2018. - №87. С.20

38. Рішення Конституційного Суду України від 11.10.2018 №7-р/2018 у справі за конституційним поданням Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини щодо відповідності Конституції України (конституційності) окремих положень абзацу першого пункту 40 розділу VI «Прикінцеві та перехідні положення» Бюджетного кодексу України // Офіційний вісник України. – 2018. - № 90. С. 100

39. Рішення Конституційного Суду України від 23.11.2018 №10-рп у справі за конституційним поданням Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини щодо відповідності Конституції України (конституційності)

положень частини першої статті 294, статті 326 Кодексу України про адміністративні правопорушення // Офіційний вісник України. – 2019. - №2. С. 129

40. Рішення Конституційного Суду України від 26.02.2019 №1-р/2019 у справі за конституційним поданням 59 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) статті

41. Рішення Конституційного Суду України від 16.07.2019 №9-р/2019 у справі щодо відповідності Конституції України (конституційності) Закону України «Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів в Україні та заборону пропаганди їхньої символіки» // Офіційний вісник України. – 2019. - №62. С. 96

Окремі думки суддів Конституційного Суду України

1. Окрема думка судді Конституційного Суду України Козюбри М.І. стосовно Рішення Конституційного Суду України у справі про зворотну дію в часі законів та інших нормативно-правових актів // Вісник Конституційного Суду України. – 1999. - №2(10). С. 25

2. Окрема думка судді Конституційного Суду України Колісника В.П. стосовно Рішення Конституційного Суду України від 26.02.2019 №1-р/2019 у справі за конституційним поданням 59 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) статті 368-2 Кримінального кодексу України // Офіційний вісник України. – 2019. - №36. С.131

3. Окрема думка судді Конституційного Суду України Лемака В.В. від 26.02.2019 стосовно Рішення Конституційного Суду України від 26.02.2019 №1-р/2019 у справі за конституційним поданням 59 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) статті 368-2 Кримінального кодексу України // Офіційний вісник. – 2019. - №36. С. 135

4. Окрема думка судді Конституційного Суду України Сліденка І.Д. стосовно Рішення Конституційного Суду України від 26.02.2019 №1-р/2019 у

справі за конституційним поданням 59 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) статті 368-2 Кримінального кодексу України // Офіційний вісник України. – 2019. - №36. С.143

5. Окрема думка судді Конституційного Суду України Шаптали Н.К. стосовно Рішення Конституційного Суду України у справі про судовий контроль за госпіталізацією недієздатних осіб до психіатричного закладу від 08.06.2016 // Офіційний вісник України. – 2016. - №48. С.22

6. Окрема думка судді Конституційного Суду України Шаптали Н.К. стосовно Рішення Конституційного Суду України у справі щодо відповідності Конституції України (конституційності) Закону України «Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів в Україні та заборону пропаганди їхньої символіки» // Офіційний вісник України. – 2019. - №62. С.107

7. Окрема думка судді Мельника М.І стосовно Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини щодо відповідності Конституції України (конституційності) частини шостої статті 216 Кримінального процесуального кодексу України // Офіційний вісник України. – 2018. - №41. С. 69

8. Окрема думка судді Сліденка І.Д. стосовно Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини щодо відповідності Конституції України (конституційності) частини шостої статті 216 Кримінального процесуального кодексу України // Офіційний вісник України. – 2018. - № 41. С. 74

9. Окрема думка суддів Конституційного Суду України Євграфова П.Б. стосовно Рішення Конституційного Суду України від 10.10.2001 №13-рп/2001 (справа про заощадження громадян) // Вісник Конституційного Суду України. – 2001. - №5. С.18

Судова практика Європейського суду з прав людини

1. Anchugov and Gladkov v. Russia, Applications no.no. 11157/04 15162/05, Judgment of 04 July 2013, available at: [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:\[%22001-122260%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22001-122260%22]})
2. Del Río Prada v. Spain, Application no. 42750/09, Grand Chamber of 21 October 2013, available at: [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:\[%22001-127697%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22001-127697%22]}), para. 92
3. Kafkaris v. Cyprus, Application no. 21906/04, Grand Chamber Judgment of 12 February 2008, available at: [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:\[%22001-85019%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22001-85019%22]}), p.140;
4. Khoroshenko v. Russia, Application no. 41418/04, Grand Chamber Judgment of 30 June 2015, available at: [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:\[%22001-156006%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22001-156006%22]})
5. Kokkinakis v. Greece, Application no. 14307/88, judgment of 25 May 1993, available at: [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:\[%22001-57827%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22001-57827%22]}), para.52
6. Konstantin Markin v. Russia, Application no. 30078/06, Grand Chamber Judgment of 22 March 2012, available at: [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:\[%22001-109868%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22001-109868%22]})
7. Kudrevičius and Others v. Lithuania, Application no. 37553/05, Grand Chamber Judgment of 15 October 2015, available at: [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:\[%22001-158200%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22001-158200%22]})
8. Moiseyev v. Russia, Application no. 62936/00, Judgment of 9 October 2008, available at: [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:\[%22001-88780%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22001-88780%22]}), para. 233
9. Ruban v. Ukraine, Application no. 8927.11, Judgment of 12 July 2016, available at: [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:\[%22001-165250%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22001-165250%22]})
10. Scoppola v. Italy (No.2), Application no,10249/03, Grand Chamber Judgment of 17 September 2009, available at: [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:\[%22001-94135%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22001-94135%22]}), para. 108

11. Shvydka v. Ukraine, Application no. 17888/12, Judgment of 30 October 2014, available at: [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:\[%22001-147445%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22001-147445%22]})

Vajnai v. Hungary, Application no. 33629/06, Judgment of 8 July 2008, available at: [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:\[%22001-87404%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22001-87404%22]})

Наукові публікації:

1. Абдуллаєв Ф. Вплив прецеденту Європейського суду на конституційне правосуддя в Азербайджані / Ф. Абдуллаєв // Вісник Конституційного Суду України - 2005. - №6. – С. 90-91.

2. Білак М.В. Формування Конституційним Судом України правових стандартів людиноцентричної спрямованості / М. В. Білак // Альманах права. - 2017. - Вип. 8. - С. 63-66. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ap_2017_8_16

3. Букіккіо Дж. Вітальне слово / Дж. Букіккіо // Вісник Конституційного Суду України -2005. - №6. – С. 7-8.

4. Гультай М. М. Вплив практики Європейського суду з прав людини на здійснення конституційного судочинства: шляхи оптимізації / М. М. Гультай // Правове забезпечення ефективного виконання рішень і застосування практики Європейського суду з прав людини. – 2012. – С. 311-324.

5. Зверев Є.О. Тлумачення міжнародних договорів національними судами: європейський досвід та українська практика: дис. канд. юрид. наук / Є.О. Зверев // Київ., 2015. – 189 с.

6. Ільченко І. Деякі питання застосування Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод та практики Європейського суду з прав людини в Україні / І. Ільченко // Право України. – 2009. – № 10. – С. 145–148.

7. Кампо В. Європейська конвенція 1950 року та проблеми захисту прав громадян у діяльності Конституційного Суду /В. Кампо // Вісник Конституційного Суду України. – 2011. – 4-5. – С. 104-113.

8. Кампо В. Конвенція про захист прав людини та основоположних свобод 1950 року та Конституційний Суд України (окремі аспекти міжнародно-

конформного тлумачення Конституції України) / В. Кампо, М. Савчин, Н. Сергієнко // Право України. - 2010. - №10. - С. 186-198.

9. Козюбра М.І. Співвідношення національних і міжнародних правових систем / М.І. Козюбра // Наукові записки Наукові записки НаУКМА. Юридичні науки. - 2016. - Т. 181. - С. 3-11. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/NaUKMAun_2016_181_3

10. Москвич Л.М. Вплив практики Європейського суду з прав людини на судову практику національних судів / Л.М. Москвич // Наукове життя. - 2014. - №27. - С. 327-335.

11. Паліюк В. П. Деякі питання щодо місця Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод в праві Ради Європи, Європейського Союзу та України / В. П. Паліюк // Правове забезпечення ефективного виконання рішень і застосування практики Європейського суду з прав людини. – 2013. - С. 120-130.

12. Савенко М.Д. Роль міжнародно-правових актів у діяльності Конституційного Суду України із захисту прав людини / М.Д. Савенко // Вісник Конституційного Суду України. - 2001. - №2. - С. 72-79.

13. Селівон М.Ф. Вступне слово / М.Ф. Селівон // Вісник Конституційного Суду України - 2005. - №6. – С. 4

14. Серьогіна С. Використання практики Європейського суду з прав людини як перспективний напрям оптимізації конституційного судочинства в Україні / С. Серьогіна // Вісник Конституційного Суду України. - 2005. - №6. – С. 41-46

15. Слінько Т. М. Правова природа окремої думки судді Конституційного Суду України / Т. М. Слінько, Є. В. Ткаченко // Бюлетень Міністерства юстиції України. – 2011. – № 11. – С. 53–59.

16. Чубенко А. А. Вплив практики Європейського суду з прав людини на конституційне судочинство в Україні / А. А. Чубенко // Правова доктрина – основа формування правової системи держави. - 2013. - С. 1009–1011.

17. Шевчук С. Узгодженість практики Європейського Суду з прав людини та Конституційного Суду України / С. Шевчук // Вісник Конституційного Суду України. – 2011. - № 4-5. – С.122-130

18. Bárd, P., Bárd K. (2016). The European Convention on Human Rights and the Hungarian Legal System. Comparative Study on the Implementation of the ECHR at the National Level, pp.147 – 166.

19. Filatova, M. (2016). The implementation of the European Convention on Human Rights and the European Court's case-law in the Russian legal order. Comparative Study on the Implementation of the ECHR at the National Level, pp. 107 – 128.

20. Fleig-Goldstein, R. (2017) The Russian Constitutional Court versus the European Court of Human Rights: How the Strasbourg Court Should Respond to Russia's Refusal to Execute ECtHR Judgments. Columbia Journal of Transnational Law, pp. 172 – 218.

21. Katić, N. (2016). Implementation of the European Convention on Human Rights on National Level. Comparative Study on the Implementation of the ECHR at the National Level, pp.129 – 146.

22. Kosar, D., Petrov, J. (2017). The Architecture of the Strasbourg System of Human Rights: The Crucial Role of the Domestic Level and the Constitutional Courts in Particular. Max-Planck-Institut für ausländisches öffentliches Recht und Völkerrecht, pp. 585-621.

23. Nastić, M. (2015). ECHR and National Constitutional Court. Zbornik radova Pravnog fakulteta, pp. 203- 220.

Аналітичні дослідження

1. Аналітичний звіт за результатами моніторингу судових рішень щодо застосування в Україні положень Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод та практики Європейського суду з прав людини [Електронний ресурс] // Координатор проектів ОБСЄ в Україні, Інститут

прикладних гуманітарних досліджень. – 2018. - Режим доступу:
<https://www.osce.org/uk/project-coordinator-in-ukraine/390506?download=true>

2. Analysis of statistics 2018. European Court of Human Rights [online]
Available at: https://www.echr.coe.int/Documents/Stats_analysis_2018_ENG.pdf

3. Comparative Study on the Implementation of the ECHR at the National
Level Council of Europe (2016) Council of Europe [online] Available at:
<https://rm.coe.int/16806fbc14>

Посібники, інформація з відкритих джерел

1. Висновок amicus curiae Антикорупційної ініціативи ЄС в Україні
щодо відповідності Конституції України статті 368-2 Кримінального кодексу
України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://euaci.eu/ua/what-we-do/resources/vysnovok-amicus-curiae-on-constitutional-court>

2. Концепція національних стандартів суддівської освіти в Україні
[Електронний ресурс]. -Режим доступу: <http://nsj.gov.ua/ua/about/symbols/>

3. Посібник зі статті 6 Конвенції про захист прав людини і
основоположних свобод: право на справедливий суд (кримінальний
процесуальний аспект) I частина [Електронний ресурс]. – Режим доступу:
https://unba.org.ua/assets/uploads/96a0f2399c11b6f75587_file.pdf, абз. 282

4. Department for the Execution of Judgments of the European Court of
Human Rights. Cases examined by the Committee of Ministers concerning the reform
of the system of disciplinary liability in Ukraine (Oleksandr Volkov v. Ukraine¹) and
the careers of judges (Salov v. Ukraine) (2017) [online] Available at:
<https://rm.coe.int/16806fd85d>

5. Explanatory Report to Protocol No. 16 to the Convention for the
Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms [online]. Available at:
<https://rm.coe.int/CoERMPublicCommonSearchServices/DisplayDCTMContent?documentId=09000016800d383e>

6. Reservations and Declarations for Treaty No.214 -Protocol 16 to the
Convention for the protection of Human Rights and Fundamental Freedoms [online].

Available at: https://www.coe.int/en/web/conventions/full-list/-/conventions/treaty/214/declarations?p_auth=RNX8vqhd